

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ**

**УКРАЇНСЬКИЙ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
ІМЕНІ Г.Ф. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА**

ФІЛОЛОГІЯ ХХІ СТОЛІТТЯ

**Збірник наукових праць
студентства й наукової молоді**

(за матеріалами X Всеукраїнської науково-практичної
конференції студентства й наукової молоді,
Харків, 29 квітня 2020 року)

УДК: 881 + 883 + 882 + 882 + 808
Ф 56

Затверджено редакційно-видавничою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (протокол № 4 від 15.06.2020 року)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Голобородько Костянтин Юрійович – доктор філологічних наук, професор, декан українського мовно-літературного факультету імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка

Олексенко Олена Андріївна – кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови

Маленко Олена Олегівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українознавства та лінгводидактики

Мельників Ростислав Володимирович – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури та журналістики імені професора Леоніда Ушкалова

Лебеденко Юлія Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент, координатор з наукової роботи українського мовно-літературного факультету імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка

Сергієнко Катерина – голова студентського наукового товариства українського мовно-літературного факультету імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка

Автори публікацій несуть відповідальність за достовірність фактичних даних, чіткість викладу тексту, цитування, а також мовно-стилістичний рівень написання матеріалів.

Філологія ХХІ століття [Електронне видання] : Збірник наукових праць студентства й наукової молоді, Харків, 29 квітня 2020 р. / Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди ; [редкол.: К. Ю. Голобородько (голов. ред) та ін.]. – Харків, 2020. – 116 с.

©Харківський національний педагогічний
 університет імені Г.С. Сковороди, 2020
 ©Автори публікацій, 2020

ЗМІСТ

СУЧАСНА ПАРАДИГМА УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

Баско Надія Юріївна*Структурно-семантичні особливості порівняльних конструкцій у романі Василя Шкляра «Залишенець. Чорний ворон»* ..... 7**Бідюк Тетяна Анатоліївна***Неофіційна антропонімія села Варварівка Олевського району Житомирської області* ..... 9**Бондаренко Дар'я Валеріївна***Концепт «родина» в МКС українців* ..... 13**Бортник Надія Олександрівна***Прецедентні феномени в мові твору Ірен Роздобудько «Прилетіла ластівочка»* ..... 15**Гашуренко Вікторія Анатоліївна***Відображення релігійної свідомості в мовному світі щоденника Олеся Гончара* ..... 18**Дечко Анастасія Олександрівна***Засоби вираження кількості у творчості І. Світличного* ..... 20**Джура Олена Василівна***Фольклоризми в мовотворчості П. Загребельного* ..... 24**Ісакова Наталя Володимирівна***Особливості індивідуально-авторських новотворів у мові творів П. Загребельного* ..... 28**Капуста Людмила Романівна***Фоностилістичні засоби у поезії Олега Ольжича* ..... 29**Катенцова Катерина Олегівна***Лексико-семантичні підгрупи апелятивів на позначення емоційно-експресивних назв осіб у романі Василя Шкляра «Маруся»* ..... 31**Кашнюк Марія Євгенівна***Індивідуальні авторські антропоніми в романі «Перверзія» Ю. Андруховича* 34

Коваль Ольга Миколаївна

Методика формування мовної особистості на уроках розвитку зв'язного мовлення в 10 класі 37

Корольова Олена Вікторівна

Важливість формування словникового запасу студентів-іноземців у вивченні курсу «Ділова українська мова» 39

Лісовська Юлія Анатоліївна

Фемінитиви в українській мові: соціолінгвістичне опитування 41

Литвин Анна Геннадіївна

Трансформації прізвищ на ґрунті іншої мови 45

Мацуцина Аліна Дмитрівна

Прецедентне ім'я як об'єкт мовної гри в політичному жаргоні 51

Меделяєва Аліна Олександрівна

Структура макроконцепту «держава» в художньому дискурсі П. Загребельного 52

Мусійко Світлана Віталіївна

Займенник як один із засобів інтимізації в поетичному мовленні Т.Г.Шевченка 55

Нестерович Аліна Володимирівна

Нелітературні називання представників політикуму в сучасній українській мові (на матеріалі словників лексико-словотвірних інновацій А.Нелюби та Є. Редька) 57

Ніфантиєва Тетяна Миколаївна

Метод вправ у формуванні мовних компетентностей учнів з порушенням мовленнєвого розвитку в 5 класі 62

Сергієнко Богдана Борисівна

Гуцульські фонетичні діалектизми в романі Марії Ткачівської «Голос перепілки» 64

Сергієнко Катерина Євгенівна

Синтаксичні засоби інтимізації та експресивності в поетичній збірці «Сад нетанучих скульптур» Ліни Костенко 67

Титаренко Олена Андріївна

Емотивно-експресивний модус текстів Оксани Забужко: постановка лінгвістичної проблеми 71

Тіщенко Аліна Дмитрівна

Емансипація жінки у новелі О. Кобилянської «Меланхолійний вальс»: лексико-граматичний аспект..... 73

Trofymchuk Tetiana Oleksandrivna

The Research Of Semantic Fields Of Ukrainian And English Slangs..... 76

Чашка Яна Петрівна

Транспозиційні особливості форм дієслівного способу..... 81

Чернецова Тетяна Сергіївна

Односкладні речення як ознака ідіостилу Володимира Лиса в романі «Століття Якова»..... 84

Шершій Інна Олександрівна

Індивідуально-авторські новотвори у творчості Григора Михайловича Тютюнника..... 86

Шевченко Юлія Дмитрівна

Авторська інтерпретація етноконцепту «Калина» в повісті О. Забужко «Казка про калинову сопілку»..... 88

Штефан Анна В'ячеславівна

Відтворення південно-західного мовного колориту в романі Марії Матіос «Солодка Даруся»..... 89

Яковлева Тетяна Володимирівна

Іменники з семантикою збірності в мовознавчій парадигмі..... 91

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА**Бабець Богдан Костянтинович**

Модель ідеального суспільства у творах В. Винниченка «Сонячна машина» та Ол. Гакслі «Прекрасний новий світ»..... 95

Верман Максим Олександрович

Художній світ у романі Олеся Бердника «Зоряний корсар»..... 97

Демиденко Ксенія Валеріївна

Детектив як жанр масової літератури..... 101

Дрожжина Катерина Василівна*Тема війни у творі Сергія Жадана «Інтернат»..... 103****Зайцева Олена Юрївна****Новела «На острові» Михайла Коцюбинського крізь призму техніки
потoku свідомості..... 105****Нагорна Ольга Михайлівна****«Блакитна троянда» Лесі Українки як модерна драма..... 106****Солодка Лілія Олексіївна****Мотив свободи у рецепції Сковороди та Гете..... 107****Черногуз Юлія Костянтинівна****Історичні мотиви в ліриці Ліни Костенко..... 113*

СУЧАСНА ПАРАДИГМА УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

Баско Надія Юріївна

Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Наук. кер.: к. філол. н., доц. С.О. Марцин

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ У РОМАНІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «ЗАЛИШЕНЕЦЬ. ЧОРНИЙ ВОРОН»

Індивідуальний стиль письменника реалізується в його творчості, адже в художньому тексті митець послуговується певними мовними одиницями. У художньому мовленні відображається модель світу письменника в мовних знаках, тому вивчення мови художніх творів – це спосіб дослідження мовної особистості автора.

Одним зі стилістичних засобів, який сприяє виразності сучасного українського роману, є порівняння, як одна з форм художнього мислення. У сучасному мовознавстві порівняння належать до лінгвокультурологічних одиниць, які репрезентуються в зіставленні предметів і явищ за їхньою тотожністю, що передбачають спільні ознаки чи комплекс ознак.

У мовознавстві роль порівнянь у художньому тексті привернула увагу багатьох дослідників: О. Потебні, Л. Щерби, В. Виноградова, Г. Винокура, М. Заборної, О. Марчук, Л. Голоух, І. Кучеренка, Л. Прокопчук, О. Хом'як та інших. У роботах цих науковців досліджено реалізацію порівняння через зіставлення понять, предметів, асоціативних зв'язків, а також визначеностилістичну роль тропа і його універсальність як художнього засобу.

Відсутність розвідок, направлених на вивчення структурно-семантичних особливостей порівнянь в історичних романах ХХІ ст., зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета нашої студії – дослідити ідіолектні порівняльні структури сучасного українського письменника Василя Шкляра, які є характерною ознакою ідіостилію автора.

Порівняльні конструкції в прозі Василя Шкляра свідчать про значну варіантність структурних різновидів. У тексті представлені порівняння, виражені різними структурними типами мовних одиниць. Наприклад, орудний порівняльний: *Худий, невеличкого зросту, ноги колесом...* [3: 11], *Але... ти ж не любиш, коли від жінки пахне козою?* [3: 20], *...вона не подала навіть голосу, тільки стогнала леготом орхідейним...* [3: 14]; аналітична конструкція: *Його ширша, ніж довша, голова і закандзюблений ніс робили чоловіка схожим на велику сову.* [3: 7]; порівняльний присудок: *Ворон потяг за повід ліворуч, але Мудей став як укупаний* [3: 18]; нерозгорнуті сполучникові порівняння, які функціонують у складному реченні: *Ціля, тоненька, як голка, з розпущеним волоссям вийшла зі стодоли в шкір'яній жакетці, [...]* [3: 103]; розгорнуті сполучникові порівняння: *На ніч брав*

мороз, він похрускував під копитами Мудея, іноді озивався сухим тріском у стовбурах дерев, і тріск той перекочувався лісом, **як весняний крик деркача**[3: 135], ...він губами блукав по її тілу, **як п'яний джміль по квітці**... [3: 155] й деякі інші.

Щодо семантики компаративем, уживаних в романі «Залишенець. Чорний ворон», то треба сказати, що Василь Шкляр дуже уважно вибирає лексему для номінації об'єкту порівняння, зважаючи на умови життя героїв. Найчастіше ними виступали: 1) назви рослин і тварин: *Чикирда зачудовано дивився на Ходюволохатими, як джмелі, очима* [3: 127], *На саях за погонича сидів надутий, як сич, комнезамівець, а по обидва боки йшло, ніби в почесній варті, по двоє червоноармійців* [3: 108], *Він гордо тримав цю круглу, як кавун, довбешку і не трусився* [3: 64]; 2) назви різноманітних побутових предметів: *Можє, від того вогню лицейого було задубіле й червоне, як мідний казан, одначе Вовкулака не проміняв би свою фізіономію ні на чию іншу* [3: 55], *Його руки, які ще недавно звисали вздовж тулуба, як мотузки, тепер зігнулися в ліктях і скидалися на шатуни молотарки* [3: 117]; 3) назви осіб, що мають зовнішню подібність людини, частини її тіла з іншою людиною. — *Взавтра ти снідатимеш на білій скатертині, – сказала тоді сліпа Євдося, і її сині, молоді, як у дівчини, очі тихо всміхнулися.*[3: 12]; 4) фізичні явища: *Дося торкнула коня острогами, і він, легкий, мов тінь, поплив убік Чорного шляху* [3: 21].

Окремо можна виділити порівняльні звороти, виражені фразеологізмами, як-от: *А халат я побачив на ньому пізніше, коли Ходя, сяючи, як нова копійка, приміряв його на себе вже в таборі.*[3: 121]; *Я його випхав з нашого табору, як паршиву вівицю.*[3: 51]; *Ходя взяв його за вушко, наче то був не трилітровий жбанок, а звичайний кухлик, заглянув у нього, як сорока в кістку, нюхнув приплюснутим носом і почав хлебтати.*[3: 127].

Аналізуючи історичний роман Василя Шкляра «Залишенець. Чорний ворон», помічаємо, що серед найуживаніших художніх засобів, які реалізують авторський задум, важливе місце посідають порівняння, які характеризуються як структурним, так і семантичним розмаїттям. Структурне розмаїття порівняльних конструкцій свідчить про те, що письменник на високому рівні володіє різноманітними мовними формами й доречно їх використовує. Семантичні особливості тексту допомагають читачеві глибше зануритись у тематику роману. Нарешті, можна однозначно стверджувати: багатство порівняльних конструкцій, їхня семантична й структурна варіантність, досконале стилістичне використання є свідченням того, що ці своєрідні тропи – одна з важливих складових індивідуального стилю Валерія Шкляра.

Література

1. **Заборна М.С.** Порівняльні конструкції в системі складнопідрядного речення української мови: Навчально-методичний посібник. Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. 28 с. 2. **Кучеренко І.К.** Порівняльні конструкції мови в світлі граматики. Київ: Вид-во Київського

ун-ту, 1959.107 с. **З. Шкляр В.М.** Залишенець. Чорний ворон. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. 384 с.

УДК 81'28

Бідюк Тетяна Анатоліївна
Житомир, ЖДУ імені Івана Франка
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Г.І. Гримашевич

НЕОФІЦІЙНА АНТРОПОНІМІЯ СЕЛА ВАРВАРІВКА ОЛЕВСЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми і її зв'язок з найважливішими науковими й практичними завданнями. Прізвиська як предмет вивчення ономастики є відображенням особливостей певного діалекту, способу життя сільської громади, менталітету та культури українців. З давніх часів їх використовували як матеріал для творення прізвищ. Процес творення прізвищ давно припинився, а процес виникнення прізвищ триває й сьогодні. На противагу іншим різновидам антропонімів (прізвищу, імені та патроніму) роль прізвиська помітно знецінена через усний, часто спонтанний характер його побутування, підсвідоме віднесення до ненормативної лексики через можливий згрубілий відтінок та образливе звучання для особи-носія.

У сучасному мовознавстві є невелика кількість наукових праць, у яких досліджено, класифіковано та вивчено природу прізвищ. В ономастиці відомі дослідження І. Сухомлина, М. Худаша, П. Чучки, у яких провідним є історичний аспект вивчення прізвищ, питання їхнього походження та становлення. Деякі українські мовознавці досліджували регіональне поширення прізвищ: Н. Шульська (Західне Полісся), О. Антонюк (Донеччина), В. Чабаненко (Нижня Наддніпрянщина) та ін.

Можна констатувати недостатню розробленість теоретичної бази дослідження саме у вітчизняному мовознавстві, оскільки неофіційна антропонімія багатьох регіонів України досі не була в полі зору лінгвістів.

Актуальність статті, її мета, завдання, методи наукових досліджень. Вивчення особливостей прізвищ певного регіону дає змогу не лише краще зрозуміти діалектні особливості мови, а також поглибити знання з української етимології, лексикології та словотвору. Прізвиська віддзеркалюють український національний світогляд, особливості буття українського народу, цінності та ідеали. Неофіційні антропоніми характеризують способи засвоєння культури, які є специфічно притаманними для соціуму на якомусь етапі історичного розвитку. Стиль мислення, а саме мовного мислення, в усій сукупності глибинних зв'язків, національних мовних рис народу реалізується в особливостях додаткової номінації.

Прізвисько не лише індивідуалізує та ідентифікує людину в певному середовищі (трудовий колектив, сільська громада), а й характеризує її, указує на місце в соціумі. Поряд з офіційними антропонімами (іменем та прізвищем) неофіційні найменування містять у собі оцінну характеристику особи-носія,

яка є відображенням його стосунків з оточенням, загальної культури представників досліджуваного регіону.

Мета – проаналізувати прізвиська за зовнішніми ознаками жителів села Варварівка Олевського району Житомирської області.

Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**: здійснити класифікацію зафіксованих прізвищ досліджуваного населеного пункту, проаналізувати одну з груп неофіційних антропонімів – прізвиська за зовнішніми ознаками.

Методи дослідження. Методологія роботи ґрунтується на концепціях П. Чучки, Г. Аркушина, Н. Шульської, М. Худаша, О. Антонюк, І. Сухомлина та ін. Сучасні прізвиська села Варварівка досліджено в синхронному аспекті з використанням соціолінгвістичного, статистичного та описового методів. Також було використано загальнонаукові методи: аналізу, синтезу, порівняння, термінологічного аналізу.

Основний матеріал дослідження з обґрунтуванням одержаних наукових результатів. Людина за допомогою прізвища намагається не тільки назвати конкретну особу, але й щось повідомити про неї, оцінити її, зв'язати з назвою якусь додаткову інформацію. «Прізвишко – найменування, яке дається іноді людині, особливо в сільських громадах, щоб характеризувати її зовнішній вигляд, вдачу, звички» [2, с. 256]. В етимологічно-семантичному словнику української мови І. Огієнка зазначив, що прізвиська виникли дуже давно й були матеріалом для подальшого творення прізвищ [2].

Сьогодні немає однозначного трактування цього ономастичного феномену, хоча вивчення походжень прізвищ уже давно є предметом дослідження вчених. У мові поняття прізвишко має тривимірне значення: народно-побутове трактування, лексикографічне та лінгвістичне. Досліджуючи семантику й структуру сучасних прізвищ Донеччини, О. Антонюк зазначає, що жителі цієї території на позначення цього терміна використовують такі назви, як «прізвишко, так прозивають (кого прозивають), так кажуть (на кого кажуть), так називають (кого називають) поза очі [1, с. 21].

П. Чучка в енциклопедії «Українська мова» дає таке визначення прізвища: «Прізвишко, вуличне прізвище, кличка – вид антропоніма, неофіційне особове іменування, яким середовище характеризує особу» [6, с. 494].

М. Худаш вважає, що прізвиська виникли з народу: «Це особові назви, яких люди набувають у побутовому оточенні мимоволі, часто випадково, у різні періоди свого життя за тією чи іншою зовнішньою або внутрішньою властивістю чи якимось незвичайним випадком, що з ними трапився, і під якими вони потім відомі лише в близькому оточенні» [4, с. 83].

Сьогодні важливою залишається проблема класифікації прізвищ. Тому будь-який поділ у межах прізвищ завжди умовний. Лінгвісти класифікують прізвиська за їхньою внутрішньою формою, мотивованістю, галуззю поширення, способом творення, структурою.

Шульська Н. репрезентує прізвиська крізь призму мотиваційної типології, функціонального призначення, експресивного наповнення, специфіки лексичного компонента, структури. На основі мотиваційних ознак і функціонального призначення дослідниця подає ієрархічне структурування західнополіських прізвиськ за мотиваційними групами, підгрупами, рядами. Також класифікує прізвиська за належністю й функціональними особливостями та виділяє індивідуальні, сімейно-родові, колективно-територіальні, групові та внутрішньосімейні неофіційні найменування [7, с. 14].

За характером лексичної бази прізвиська поділяємо на відантропонімні та відапелятивні прізвиська. Їм притаманні індивідуальність, конотативне забарвлення і вмотивованість. Частина прізвиськ виникла за асоціацією, у зв'язку з певними висловлюваннями особи про той чи інший рід діяльності, з особливими її діями тощо, тобто мотивовані асоціативно, інша частина – вмотивовані.

У відапелятивних прізвиськах відбилася творчість народу, його дотепність й образність. Прізвиська давали як окремій особі, так і певному колективі, об'єднаному територіально, тому розрізняємо індивідуальні та колективно-територіальні прізвиська.

Відапелятивні прізвиська, мотивовані неособовими назвами, поділено на такі групи, як іменування за зовнішніми ознаками носія; співвідносні з назвами за видом діяльності носія; за психічними рисами носія; за особливостями мовлення; за спорідненістю та свояцтвом; співвідносні з назвами осіб за соціальним становищем, назвами вчинків, пригод, національною належністю носія.

Для утворення прізвиськ за зовнішніми ознаками широко використовуються експресивні засоби мови: метонімія, алегорія, гіпербола, метафора, іронія. Саме експресивність значною мірою спричиняє те, що більшість прізвиськ цього розряду є образливими для їх носіїв [5, с. 264].

У селі Варварівка переважають іменування за зовнішніми ознаками носія: *Гуляй Нога* – прізвисько кульгавого чоловіка; *Бульдо* – прізвисько песимістично налаштованої людини; *Циганка* – жінка, що зовні схожа на ромів; *Безвуха* – прізвисько жінки із зовнішніми вадами тіла; *Сова* – прізвисько людини, яка має великі очі, надає перевагу нічним роботам; *Плескатий* – чоловік із незвичною формою голови; *Лялька*, *Красіва* – вродлива жінка; *Білий* – чоловік із світлим кольором волосся; *Гусак* – прізвисько людини, яка любить чепуритися; *Чита* – прізвисько жінки, яка ззовні нагадує мавпочку; *Тичка*, *Довгий*, *Шпала*, *Банан* – прізвиська, що характеризують високий зріст людини; *Верба* – струнка жінка; *Тушканчик* – людина невеликого росту; *Пушкін* – чоловік із кучерявим волоссям; *Колобок* – чоловік низького зросту з надмірною вагою, якого односельці порівнюють із казковим героєм.

Отже, прізвиська за зовнішньою ознакою є досить чисельною групою серед додаткових найменувань мешканців. Творці прізвиськ звертають увагу насамперед на статуру людини (повний чи худий), її зріст, обличчя, схожість

із певними тваринами, птахами чи комахами, дефекти у структурі тіла тощо. Людина частіше помічає негативне в зовнішньому вигляді, поведінці осіб, ніж позитивне. Прізвисько практично безпомилково може виділити особу в колективі.

Висновки. У результаті проведеного дослідження, відповідно до поставлених завдань, зроблено такі висновки.

Неофіційні антропоніми є структурно, мотиваційно, семантично й експресивно багатим пластом живого народного мовлення, який зазнавав писемної фіксації в літописах, художній літературі, а із середини XIX ст. привернув увагу дослідників у межах народо- та мовознавства.

Класифікація неофіційних антропонімів багатоаспектна й включає мотиваційні, семантичні й структурні параметри. Найрозгалуженішими є мотиваційні класифікації (за фізичними, зовнішніми якостями, психічними рисами, видом діяльності, особливостями мовлення, вчинками, етнічними й територіальними ознаками, місцем у громаді тощо). Семантичні класифікації пов'язані з мотиваційними й включають лексико-семантичні розряди лексики, від якої походять прізвиська та напрями метафорично-метонімічних перенесень.

У селі Варварівка активно функціонують прізвиська за зовнішніми ознаками носіїв. Ці антропоніми є засобом відокремлення представників роду, їхньої характеристики та індивідуальності осіб.

Прізвиська сформовані на діалектному ґрунті, відображають говіркові особливості, переважно фонетичні, поліського говору. Вони є проявом творчості народу, дають змогу збагнути суспільні відносини між членами сільської громади. Проаналізовані прізвиська є відображенням культурного життя, цінностей і способу мислення мешканців досліджуваного населеного пункту.

Перспективи подальших досліджень в окресленому напрямі. Перспективи наукових пошуків убачаємо у фіксації та введенні до наукового обігу неофіційних антропонімів з інших населених пунктів Олевського району для створення цілісної картини неофіційного антропонімікону Олевщини.

Література

1. **Антонюк О.В.** Сучасні прізвиська Донеччини (семантика і структура) : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2011. 296 с.
2. **Огієнко І.** Словник особових імен у літературній українській формі. *Рідна мова*. К., 1935. №7. С. 294–299.
3. **Сухомлин І.Д.** Українські прізвиська людей як власні родові назви. *Говори і ономастика Наддніпрянщини*. Вид-во Дніпропетр. держ. ун-ту. Дніпропетровськ, 1970. С. 30–58.
4. **Худаш М.Л.** З історії української антропонімії. Київ, 1977. 362 с.
5. **Чучка П.П.** Антропонімія Закарпаття: дис. ... на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : 10.661. Ужгород, 1969. 987 с.
6. **Чучка П.** Прізвисько. *Українська мова : Енциклопедія*. Редкол. Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ, 2004. С. 494.

7. **Шульська Н.М.** Неофіційна антропонімія Західного Полісся : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Луцьк : Вид-во Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2011. 20 с.

Бондаренко Дар'я Валеріївна

Харків, ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Наук. кер.: к. філол. н., доц. Ю. М. Лебеденко

КОНЦЕПТ «РОДИНА» В МКС УКРАЇНЦІВ

Концепт *родина* можна вважати одним з ключових для української культури, оскільки він виражає узагальнене знання й культурний досвід народу, пов'язаний із фрагментом дійсності, який наскрізь проймає все буття українського народу й людства загалом. Комплексний аналіз семантики, етимології, контекстів уживання їх основних вербалізаторів дає змогу виявити змістове поле відповідних концептів у мовній картині світу українців, окреслити знання, уявлення, асоціації та емоційно-ціннісні настанови соціуму, сукупність яких формує відповідну інформаційну структуру. Слово *родина* належить до питомо українського шару лексики й у “Словнику української мови” позначає: 1) Група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом; сім'я; 2) Група людей, народів, націй, згуртованих дружбою, спільною діяльністю, спільними інтересами; 3) Родич або родичка кого-небудь; 4) Група, що складається з декількох родів тварин або рослин, схожих будовою і близьких між собою за походженням; 5) Рідна сторона; батьківщина; 6) Рід, покоління кого-небудь [8, т. 8, с. 593]. Але вказані лексико-семантичні варіанти не вичерпують змісту, закріпленого за певною лексемою концепту, бо він представлений як у значенні лексичних одиниць, так і в фразеологічному фонді, пареміях, системі сталих народних порівнянь тощо, зумовлених уявленнями, знаннями, асоціаціями, переживаннями, досвідом, пов'язаними із концептом і відтворюваними щоразу при сприйнятті його вербалізатора. Глибинний зміст аналізованого концепту найбільше пов'язаний із першим і шостим ЛСВ. Кровна спорідненість – важлива ознака роду як суспільної інституції, тому й утворене слово на основі того самого давнього кореня, що й родити – “давати життя дитині (дітям) під час пологів (про жінку)” [8, т. 8, с. 595], спільнокореневе з рідня, породілля, родитель, рожениця, народження та ін. Важливою функцією роду було життєзабезпечення його членів (спільне господарство, охорона від чужинців, передача набутого досвіду наступним поколінням), тому його чисельність і здоров'я – запорука виживання й достатку, що відображено і в українській пареміології: *Є рід, буде й обід; Без роду, хоч із мосту та у воду, Нещаслива родина, як лиха година*. Тому родину шанували: *Шануй батька й неньку – буде тобі скрізь гладенько; Добре там живеться, де гуртом сіється і жнеться*.

З розпадом первісного суспільства й відокремленням господарювання членів одного роду виникає їхня майнова нерівність, яка з часом починає

відігравати важливіше значення, ніж кровний зв'язок: *Рідня тільки до чорного дня; Рідридний, як сам не бідний; Рід великий, а родича нема; Такий рід, хоч на лід; Великий рід, та нігде голови прихилити.*

Здавна було помічено, що представники одного роду схожі одне на одного, що зумовлено кровним зв'язком (генетичний чинник) і вихованням (соціальний). Цей складник концепту вербалізований у приказках: *Одного роду, одного плоду; Іншого роду, іншого заводу (племени); Який рід, такий і плід.* Спостереження щодо спадковості рис характеру підтверджує фразеологічна одиниця *Неполохливого роду*. Однак приказки *Птиця одного роду, а не однакове пір'я; Нема роду без виро́ду* та спільнокореневе **виро́док** засвідчує, що траплялися випадки, коли представники родини були зовсім не схожі на решту його членів, зокрема йдеться про відмінність моральних настанов.

Слово *родина* традиційно поєднується з означеннями *велика, багата, міцна, сильна, дружна*.

Поступово поняття родина розширюється, кровний зв'язок перестає бути його визначальною ознакою, натомість головну роль відіграє національна ознака або спільність інтересів тощо, наприклад: *наша університетська родина, Народів сім'я в нас — єдина родина* та ін.

Отже, концепт *родина* є одним із найвагоміших у концептуальній картині світу українців. Він вербалізується у прислів'ях і приказках, народних піснях. Ядром концепту є значення «сукупність близьких родичів», а периферію становлять «повага та шанобливість до старших», «пам'ять про предків», «важливість наявності дітей», «рідна хата», «єдність та взаємопідтримка в радості й горі», «моральність і доброта» тощо.

Перспективою дослідження є детальне вивчення концептуальної картини світу українців.

Література

1. **Словник** української мови: в 11 томах. Том 8. К. : Наукова думка. 1977. С. 593.
2. **Енциклопедія** українознавства / гол. ред. проф. В. Кубійович. – Париж ; Нью-Йорк : Наукове товариство імені Т. Шевченка, вид-во “Молоде життя”, 1962. Т. 7. 1600 с.
3. **Войтович В.** Міфи та легенди давньої України / В. Войтович. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. 392 с.

Бортник Надія Олександрівна
Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди
Наук. кер.: к. філол. н., доц. І.А. Павлова

ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ В МОВІ ТВОРУ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО «ПРИЛЕТІЛА ЛАСТІВОЧКА»

Прецедентність, як лінгвістичне явище, зумовлена національними, соціальними, історичними й іншими чинниками, тому може бути представленою на різних рівнях: національному, соціумному, універсальному, індивідуальному і в різних сферах функціонування мови.

Актуальність роботи зумовлена тим, що прецедентність як форма вияву інтертекстуальності сприяє підвищенню когнітивної, емоційної вагомості повідомлюваної інформації, відображає культурні реалії минулого й теперішнього.

Мета роботи полягає в аналізі прецедентного тексту як різновиду прецедентних феноменів, з'ясуванні особливостей актуалізації прецедентності у творі Ірен Роздобудько «Прилетіла ластівочка».

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- здійснити аналіз дефініцій прецедентних феноменів;
- виокремити прецедентні феномени у мові роману Ірен Роздобудько «Прилетіла ластівочка»
- розглянути функціональні можливості прецедентних феноменів.

У роботі були використані методи лінгвістичного дослідження, які уможливили цілісне вивчення категорій прецедентності та здійснення аналізу мови твору Ірен Роздобудько «Прилетіла ластівочка» з метою дослідження прецедентних феноменів. Для всебічного вивчення категорій прецедентності використано описовий (дескриптивний) метод. Описовий метод дає змогу ґрунтовно та системно проаналізувати рівень розробки проблем прецедентності в сучасному мовознавстві, розкрити сутність зазначених понять, здійснити аналіз прецедентних феноменів.

Аналіз словникових дефініцій забезпечує всебічне вивчення наукових тлумачень понять «прецедентність», «прецедентний текст», «прецедентний феномен» та виявлення основних змістових ознак зазначених понять.

Вивченню прецедентних феноменів як лінгвокультурологічних одиниць присвячували свої праці як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники: А. Берестова, Д. Гудков, І. Захаренко, О. Земська, Ю. Караулов, Т. Космеда, В. Красних, Н. Піддубна, О. Селіванова, Г. Слишкін та ін.). Одиниці системи прецедентних феноменів вивчаються як матеріалізовані знаки інтертекстуальності, тезаурусні форми її існування (Д. Багаєва, Д. Гудков, І. Захаренко, В. Красних) [1; 2].

Теорія прецедентності запропонована і обґрунтована Ю. М. Карауловим, який до числа прецедентних феноменів зараховує

різнотипні одиниці – лексеми, фразеологізми, речення, а також невербальні одиниці [3]. За його визначенням, прецедентними називаються тексти, «значущі для особистості в пізнавальному й емоційному відношенні, добре відомі і широкому оточенню цієї особистості, звернення до яких відновлюється неодноразово в дискурсі цієї мовної особистості» [3: 89].

На думку Т. Космеди, прецедентні тексти допомагають формувати громадську думку про явища, події, факти навколишнього світу [4: 200-201].

Прецедентні феномени — один із виявів національної своєрідності мови, втілення взаємозв'язку умов існування народу, його культури, мови та ментальності.

В. В. Красних виділяє прецедентні імена, висловлення, тексти та ситуації як одиниці системи вербальних прецедентних феноменів [5: 47-48]. Науковиця зауважує, що прецедентний феномен «є компонентом знань, призначення змістякого добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, актуальним і використаним у пізнавальному й комунікативному плані» [5: 50].

Основним типом прецедентних феноменів виступає прецедентний текст. Цей термін вперше в науковий обіг увів мовознавець Ю. М. Караулов, визначивши його як «текст, основними ознаками якого є особлива значущість для окремих особистостей і для значної кількості осіб, а також багаторазове звернення до нього в дискурсі цих особистостей» [3: 216].

Прецедентний текст – це відомий твір, актуалізований в інших текстах, повернення до якого кероване лінгвокогнітивними механізмами інтертекстуальності. Джерелами прецедентних текстів є фольклорні твори, художня література, пісенні тексти, Святе Письмо, рекламні й політичні тексти, анекдоти тощо.

Найпоширенішими засобами актуалізації прецедентного тексту у творі Ірен Роздобудько «Прилетіла ластівочка» є:

1) прецедентні імена:

Прецедентні імена фіксують певні аспекти національної картини світу і пов'язані з процесами номінації. Авторка використовує прецедентні імена відомих письменників (Грінченко, Жорж Санд), вчених (Блез Паскаль), музикантів (Вінсент Лопес, Пол Уітмен), художників (Врубель).

*Нині у вогні корчився один з томів **Жорж Санд**, улюбленого чита **Жені*** [6: 88];

*Бува, ходив, мов **Сковорода**, від села до села – місяцями* [6: 50];

*Тепер вони могли цілими днями слухати оркестри **Вінсента Лопеса**, **Лоуренса Уелка**, **Гая Ломбардо**, **Пола Уітмена**. Або розважальні шоу **Фреда Аллана**, **Джиммі Дюрантечи** **Боба Хоупа*** [6: 222];

*-А чи ви поважаєте думку вашого колеги **Блеза Паскаля**?* [6: 163].

Не менш регулярними виступають християнські прецедентні імена, серед яких розрізняємо теоніми (Бог, Христос, Святий Дух, Син Божий), агіоніми (Божа Матір), біблійні антропоніми (Юда, Каїн, Авель, Мойсей), напр.:...*Як гадаєте, про **Що** говорили **Каїн** з **Авелем**, коли один іншого на смерть прирік?..* [6: 281];

Ці дванадцять завжди бентежили його уяву. Так само, як у далекому дитинстві думка про те, що **Бог** ховається в корінні дерев[6: 65];

Може це саме шепоче Йому на вушко юний рудоволосий Юда, мріючи про нові мешти? [6: 66].

-Будете, мов, Агасфер...[6: 288].

2) прецедентні висловлювання:

- Пан Симон так і сказав: «Важливе завдання – мусите мати успіх! Якщо не виконаєте – розстріляю!» [6: 74];

- А-а... Читав і я колись Біблію. Багато там є корисного – «не вбий, не вкради»... [6: 162];

- Музика – це арифметична вправа... – впевнено промовив Рябков. – Так казав Готфрід Лейбніц, математик і філософ сімнадцятого сторіччя! А ще давніше це стверджував Піфагор: гармонія чисел дорівнює гармонії звуків. І... І впорядковує хаотичність мислення [6: 93];

Цитували Цезаря – «Прийшов, побачив, переміг!» [6: 117].

Можливе звернення до низки прецедентних феноменів, сконцентрованих в одному прецедентному тексті, наприклад ім'я автора та назватвору:

Нещодавно заарештували юнацький аматорський театр, що поставив Шевченківського «Назара Стодолю» [6: 153];

- А ще тут є «Березіль» Леся Курбаса – нещодавно перебрався з Харкова. Я шість разів ходила! І на виступи Йосипа Мандельшталя. І Рильського – «О, панно Інно»... [6: 98];

- ... це буде мозаїчне поєднання «Гайдамаків» Шевченка, «Жакерії» Меріме, «Напередодні» Поповського і... І «За двома зайцями» Старицького! Нині репетируємо Сенклера – «Джиммі Хіггінс»! [6: 101].

Або ім'я автора та ім'я героя твору:

Порівнювали з героями Фіцджеральда, зокрема з Великим Гетсбі, за загадковість і викличну елегантність в одязі і поведінці, що часом видавала в ньому вихідця з найнижчих прошарків, що вперто здійснюється сходами американської мрії [6: 214].

3) прецедентні ситуації:

Часто шкoduвав, що пароплав, на якому я прибув сюди, не повторив долю «Титиніка», хоча міг би... [6: 194];

Але жоден запах, жодне «надкушене яблуко» не наvertsало мене до глибин пам'яті, не викликало жодних почуттів, не огортало теплотою спогадів [6: 226].

Прецедентні феномени (здебільшого імена) виконують інформативно-сигнальну функцію: не лише називають певне ім'я чи подію, а й подають сигнал до сприйняття задоволеної в тексті інформації. Більшість прецедентних феноменів (прецедентних текстів, прецедентних ситуацій, прецедентних імен), використовуваних письменницею, виконують номінативно-інформативну функцію – називають відтворювані й пізнавані людською свідомістю ті чи інші реалії об'єктивної дійсності й водночас передають інформацію про ціннісні пріоритети лінгвокультурної

спільноти. Проаналізовані прецедентні феномени реалізують функційне навантаження відповідно до творчого задуму письменниці.

Отже, вербальними репрезентантами прецедентних текстів у творі Ірен Роздобудько «Прилетіла ластівочка» є прецедентні імена, прецедентні висловлювання та прецедентні ситуації. Прецедентні феномени перебувають у тісному зв'язку, тому апеляція до прецедентних текстів може здійснюватися засобами вербальної репрезентації не лише прецедентних імен, прецедентних висловлювань та прецедентних ситуацій, а й за допомогою їхнього поєднання. Прецедентні тексти реалізують такі функції: номінативну-інформативну, оцінну та сигнальну.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в дослідженні функціональних особливостей прецедентних феноменів, виявленні специфіки взаємодії прецедентних феноменів між собою, а також з іншими одиницями непрямої номінації.

Література

1. Багаева Д. В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации / Д. В. Багаева, Д. Б. Гудков, И. В. Захаренко, В. В. Красных. *Вестник Московского университета. Серия 9 : Филология*. 1997. № 3. С. 62–85.
2. Захаренко И. В. Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов / И. В. Захаренко, Д. Б. Гудков, В. В. Красных. *Язык, сознание, коммуникация*: сб. ст. Ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. Москва: Филология, 1997. Вып. 1. С. 82–103.
3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва: Наука, 1987. 261 с.
4. Космеда Т. Комуникативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри. Львів: ПАІС, 2006. 328 с.
5. Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология: Курс лекций. Москва: ИТДГК «Гнозис», 2002. 284 с.
6. Роздобудько Ірен. Прилетіла ластівочка. Роман. Київ: Нора-Друк, 2018. 304 с.

Гашиуренко Вікторія Анатоліївна

Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Наук. кер.: к. філол. н., доц. Н.В. Піддубна

ВІДОБРАЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ СВІДОМОСТІ В МОВНОМУ СВІТІ ЩОДЕННИКА ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Олесь Гончар – видатний український письменник ХХ століття. Його творча спадщина величезна: він автор багатьох новел, повістей, романів. Вагоме місце у його доробку посідають 3 томи щоденників.

У 2002–2004 роках текст у трьох томах було надруковано у видавництві «Веселка» (упорядкування дружини В. Гончар). Зі змінами та доповненнями у 2008 році «Нові сторінки» зі щоденника, які віднайшлися в

родинних архівах, з'явилися на шпальтах «Літературної України» (публікація підготовлена дочкою письменника Людмилою Гончар).

У щоденникових записах О. Гончар неодноразово звертається до осмислення Бога, віри як до того, що пробуджує думку, примушує замислитись і над життям, і над часом, і над роллю особистості в суспільстві, порівн.: *«Мабуть, тільки віра, висока моральність – наука людяності – можуть прийти сучасному людству на допомогу...»* [09.07.2019, 26 с.]. Праця, віра в Бога – це ті чесноти, які притаманні українському народу і про втрату яких письменник розмірковує як про занепад моральності, порівн.: *«Що зробили з народом! Уміли ж люди трудитись, і бути людьми і шанувати Бога...»* [09.07.2019, 28 с.].

В роздумах про прожите письменник сам звертається до Всевишнього, неодноразово закликає дякувати Господу за дар життя, порівн.: *«Хай постануть перед очима Скелясті гори і всі ті краї, переповнені світлом і музикою...Дякуй Богові за ці найвищі дари життя»* [19.02.1993, 456 с.]; *«Хай помагає тобі Бог!»*; *«Божже, як спотворює зазнайство душу людську!»* [28.05.1992, 416 с.].

Уболіваючи про долю нації, мови, культури, духовності, переживаючи зруйнування моральності, серед чинників, які можуть урятувати суспільство О. Гончар називає релігію, порівн.: *«Хто порятує? Мистецтво? Релігія?»* [09.10.1988, 204 с.].

Олесь Гончар – людина зі своїм світобаченням, для нього важливе все те, що наповнює людину і саме це є наближенням до Бога, тим, що ніби сходить з неба і є Божим дарунком, порівн.: *«Вище літератури ставлю тільки музику. Це те мистецтво, що до Бога найближче. Ось слухаю чийось симфонію – загадка. Мова – ніби нав'яна з небес»* [18.02.1993, 456 с.].

Він роздумує про віру в Бога як про щось необхідне й недоторканне, без чого людина ніби потрапляє в морок, відсутність чого перетворює її на найнижчу тварину, порівн.: *«Не кожен культ варто руйнувати! А культ Бога? О, це ж зовсім інша річ! Культ Шевченка врятував цілу націю, бо дав їй життя, дав ідеал, дав віру! Це – як культ Сонця, образ світу Божого, найвищої справедливості – без цього світла знов настала б ніч атеїзму, яка панувала в нас понад 70 років і ледь не перетворила людей у хробаків...»* [19.02.1993, 456 с.].

Для О. Гончара як для релігійної мовної особистості дуже важливі церковні релігійні свята, він радіє з того, що по телебаченню може долучитися до святкової Великодньої літургії: *«Вперше транслиують літургію з Володимирського, з Почаївської...»* [26.04.1992, 410 с.]. У святковій дні Воскресіння Христового він алюзійно проводить паралель між його стражданнями і тяжкою путтю воскреслої України до свободи, порівн.: *«Все життя – зі студентських чи й ще радніших літ – це борсання в сумнівах, постійне, крок за кроком продирання до істини, крізь хащі ілюзій та офіційної могутньої брехні, нелегке просування до правди, до українства, до свободи! Чи вірилось, що з ласки Божої ти ще побачиш Україну вільною, соборною?»* [27.04.1992, 411 с.].

Отже, Олесь Гончар зі щоденникових записів постає не лише як глибокий письменник, а і як глибоко релігійна мовна особистість, що розкриває своє ставлення до світу, загальнолюдських цінностей, зокрема, і через призму сприйняття Бога і віри.

Література

1. **«Щоденники»** Олеся Гончара 1984–1995 років: в діалозі з вічністю / Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Філологія». Вип.80, 2019.– 26 с.
2. **«Щоденники»** Олеся Гончара 1984–1995 років: в діалозі з вічністю / Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Серія «Філологія». Вип.80, 2019.– 28 с.
3. **Олесь Гончар.** Щоденники том 3 (1984–1995) / Київ: «Веселка», 2004.– 19.02.1993, 456 с.
4. **Олесь Гончар.** Щоденники том 3 (1984–1995) / Київ: «Веселка», 2004.– 28.05.1992, 416 с.];
5. **Олесь Гончар.** Щоденники том 3 (1984–1995) / Київ: «Веселка», 2004.– [09.10.1988, 204 с.].
6. **Олесь Гончар.** Щоденники том 3 (1984–1995) / Київ: «Веселка», 2004.– 18.02.1993, 456 с.].
7. **Олесь Гончар.** Щоденники том 3 (1984–1995) / Київ: «Веселка», 2004.– [19.02.1993, 456 с.]
8. **Олесь Гончар.** Щоденники том 3 (1984–1995) / Київ: «Веселка», 2004.– 26.04.1992, 410 с.
9. **Олесь Гончар.** Щоденники том 3 (1984–1995) / Київ: «Веселка», 2004.– 27.04.1992, 411 с.

УДК 84'61

Дечко Анастасія Олександрівна
Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди
Наук. кер.: к. філол. н., доц. І. А. Павлова

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КІЛЬКОСТІ У ТВОРЧОСТІ І СВІТЛИЧНОГО

Категорія кількості наявна майже у кожному аспекті нашого життя, тому аналіз засобів вираження кількості є вагомим під час розгляду творчості поетів. Одним із перших, хто вказав на необхідність виявлення й опису кількісних відношень, був І. О. Бодуен де Куртене. Питанню кількісності у різних її проявах були присвячені праці багатьох лінгвістів різних шкіл і напрямів: В. В. Виноградова, В. В. Акуленко, Т. В. Коновалова, А. І. Лашкевича, О. Д. Шмельова, М. І. Польської, Д. А. Кашиної та ін. У сучасних мовознавчих працях досліджуються різні аспекти поняття кількості. Граматику кількості вивчали Л. Ж. Норкіна, І. Г. Кошева, І. В. Слободцева, семантику – Ж. Г. Маклакелідзе, Т. В. Бобкова, мовні засоби вираження кількості – С. А. Швачко, Л. Д. Чеснокова, О. А. Самочорнова, О. Л. Ричкова, когнітологічні та номінативні аспекти – С. А. Жаботинська[1: 42].

Актуальність цієї роботи полягає у тому, що в останні роки все більше науковців досліджують особливості функціонування мовних одиниць у поетичних текстах видатних українських письменників, до яких ми з упевненістю можемо віднести покоління талановитих митців шістдесятих

років двадцятого століття. Мовознавці під час аналізу творчості поетів вивчають тонкощі мовного стилю кожного поета, досліджують їхню біографію, що спонукає особистість використовувати у своїх творах саме ці мовні одиниці, які родинні, побутові, суспільні-політичні події тих часів вплинули на його стиль, оскільки автор реагує на це, а потім «передає» загальному колу.

Мета – дослідити особливості зображення і вираження кількості у поетичних текстах Івана Світличного.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) розглянути і виокремити основні засоби вираження кількості у творчості І. Світличного; 2) описати числівник як маркер індивідуального стилю поета-шістдесятника; 3) окреслити семантику числівника у творчості аналізованого поета.

Методи наукових досліджень: описовий, лінгвістичного спостереження і порівняння.

Основною частиною мови, яка виражає кількість є числівник, проте засобами вираження кількості теж можуть бути: іменники, прикметники, прислівники, займенники і дієслова.

Упродовж тривалого часу числівник вивчали у складі інших частин мови, але в працях переважної кількості мовознавців його розглядають як окремий лексико-граматичний клас слів з властивими йому морфологічними, синтаксичними та семантичними ознаками [2: 88].

Основна семантична функція числівника – виражати значення кількості, числа, величини, виміру, пропорції, порядок при лічбі – традиційно репрезентована відповідними лексико-граматичними розрядами[2: 131]. Вторинні функції числівника, які надають додаткове «забарвлення» категорії кількості, найчастіше проявляються саме у художніх текстах.

Поезія І. Світличного містить досить незначну кількість числівників. Переважають форми кількісних числівників, серед них – власне-кількісних. За структурою більшість числівників – прості, складені вживаються чотири рази, напр.: *Хто 33-й вижив? Хто 37-й витерп?* («Вітер з України»), а складні – відсутні.

Найбільш поширені кількісні числівники: *один* – 18 слововживань, *мільйон* – 8, *два* – 6, *сто* – 4; порядкові: *дев'ятий* – 3 рази (у словосполученні «Дев'ятий вал»). Отже, можна побачити, що такі назви чисел першого десятка, як *чотири*, *п'ять*, *шість*, *сім* і *вісім* – відсутні в аналізованих творах. Також у поезії автора наявні 23 відчислівникові утворення.

Числівникові форми, які виконують функцію номінації кількості або порядку при лічбі, складають приблизно 43% від усіх слововживань, напр.: *Немов чаїні два крила мені / Над дуроломом велелюдним* («Л. Світличній»); *А що коли б ту мертві зону, / Що ділить всіх на два світи* («А що коли б...»); *І Ти, і Я, і ми з Тобою / Перекантованіобоє / На статус одно-сатани* («Л. Світличній»); *Піде́м разом двоє. Наві́ть як немає* («Позаяк»); *А тепер – тільки душу? / Тільки душу... / А в мене вона одна*(«Архімед»); *А потім –*

друга... п'ята... сота / Хорали Баха! На висотах, / На рівні Божих партитур! («Вечірня містерія») та ін.

У своїх поетичних текстах І. Світличний не дає чіткої вказівки на кількість, а навпаки, використовує числівники задля зображення абстрактної кількості.

Числівникова форма *один* у текстах поета наповнена різною семантикою. Автор позначає одиничність, унікальність чогось або когось: *Все та ж одна надія й віра: / У власній плоті вбити звіра / І дух пречистий зберегти* («Чернець»); *І в кожного для персональних муз / Естетика одна: здоровий глузд* («Рильські октави»); *Одна була єдина в нього скруха: / Аби й йому не випала пора* («Рильські октави»). В останньому випадку поет прикметником «єдина» ніби підкреслює оце значення унікальності, і числівник використано як синонім до прикметника.

Значення спільності теж може передаватися числівником *один*: *Весь світ – марнота і мана, / Шпана чи лицар – честь одна: / Гризуться всі за пайку їдла!* («Відчай»). Числівник «одна» вказує, що неважливо, хто і який має статус, бо всі поведуться однаково. Автор зображує абсурдність та безнадійність цього світу. Схожою семантикою наповнений і цей числівник: *Така овеча, послідує паства, / Що вити хочеться: від роду-братства? / А кров – одна. Вичавлюю раба / Із себе – спадок роду! – по краплині* («Я – дисидент»). У цьому випадку числівник «одна» вказує на спільність, приналежність до одного роду.

Також числівник *один* може виражати: значення єдності, нероздільності: *І летить шкереберть світ і всі основи... Може... Але, може, Ти і Світ – одно?* («Позаяк»); бажання людини: *Я, звичайно, верблюдо. Громадянин слідчий, / Я прошу, і молю, і благаю одне / А спитаєте, що? Крити нікого й нічим, / То помилуйте за покаяння мене* («Покаяння»); позначення прислівникових смислів «окремо», «порізно»: *Тож дихали тайком одні від одних* («Рильські октави»); прислівниковий смисл «разом», «взаємно»: *А в себе, один у одного, ви, зі страху безстрашні, / Ви, не змигнувши серцем, розрядите револьвер?* («Вітер з України»); значення займенника: *Підемо разом двоє. Навіть як немає / Поруч ні душі. А як впаде один, / Ти не зупиняйся. Шлях кінця не має* («Позаяк»). У цьому уривку ми простежуємо, що числівник використано замість неозначеного займенника *хтось* (з нас); значення виокремлення, яке містить частка *лише* або *тільки*: *Залишили зі всього бору / Її одну, бо молода* («Сосна»); значення самотності, ізолюваності: *І стало вільно – красний світе! – / І світло й просторо одній* («Сосна»).

Також І. Світличний використовує простий числівник *сто* і складений *сто тисяч* для зображення чіткої кількості, а для того, щоб гіперболізувати, показати безмежність, перебільшити смисл: *В шаленім нурті велелюдь / Високим ритмом, чесним ладом / Сто тисяч – будь, і ще раз – будь!* («Л. Світличній»); *Є тост для прип'ятського Мао: / «Сто тисяч років!» Га! Немало? / Я все, що ниспослав Господь* («Є. Сверстюкові»); *У вись, у вирі-коловерті... / Все зрушилося. Сто стихій / Без суходолу. Світ без*

тверді. / Сипка безодня – й ти у ній («Завія»); **Сто разів** воскресай, хоч із понтом помер ти, Хто повірить, що ти достеменно воскрес? («Смертники»).

Числівник мільйону множині зазнає субстантивзації і вживається на позначення люди, народу: *Веди –мільйони понесуть / Себе на смерть, кривавий засів. / Впадуть мільйони, а в запасі / Нові мільйони наростуть* («Супермен»); *По душах потоптом ідучи, / Мільйони чавлять і чавчуть* («Фауст множинний»).

У поетичних текстах поета-шістдесятника ми можемо побачити усталені словосполучення, фразеологізми, які містять числівникові форми: *Незгоду гнуть у три дуги, Дають закон, диктують моду* («Месії»); – *А ідіть ви під три чорти!* – / *Навіжені!* («Архімед»); *Практичним, мудрим та тверезим, / Видніше, бач. Та чорта з два!* («Моїй сучасниці Поезії...»); *Сам виверни гниле нутро, / Сам випечи на нім тавро, / Щоб до десятого коліна* («Свобода самокритики»).

І. Світличний у своїй поезії використовує низку відчислівникових утворень, які репрезентуються різними частинами мови: іменник – *Їх, в мундири зачохлених, облачених папугами, / В однострої ув'язнених. Відживи! Онови!* («Л. Семикіній»); *Гримить суремно і громово / Першопочаток чину – слово* («Поезія»); *Перекантовані обоє / На статус одно-сатани* («Л. Світличній»); прикметники – *Встають воскреслі, рвуть вериги / Тисячолітньої корми* («Г. Севрук»); *Ми, мужчини, –двожильні, і нашим девізом є: / Як не я, тоді хто? Не тепер, то коли?* («Ми мужчини»); *І розгортають істину стягом / Поклики первотворні* («Апасіоната»); *Брати сіамські. Двоєдині* («Аншлюс»); *Орел (одно- чи двоголовий?) / Над чистим полем розпростер / Метрові крила і завмер* («Орел»); *Вигранюються в стоголосім Хоралі. Сила басова Бринить, мов тятива. Із фібрів* («Панасові Заливасі»); *І вибухав він, бард. Гримів, мов грім. / Аж луни розлягалися стократні* («Рильські октави»); прислівники – *Вдивляюся, вслухаюся – дарма: / Я – тут, Ти – там. Тебе-мене надвоє* («Л. Світличній»); *А хай вам! Вибачте, я – нас. Я тричі* *вмру й воскресну тричі* («Моїм любаскам»).

Серед відчислівникових дериватів наявні авторські новотвори, які увиразнюють поезію, надають унікальності й оригінальності. Твірною базою таких одиниць є числівник *сто*: *стосвічник, стожилля, стоматір, сторозтерзаний.*: *Наш добротворче. І стосвічник / За пам'ять вічну, спокій вічний, / За дух Ваш вічний поміж нас* («Пам'яті С. Мамчура»); *Стожиллі* *м'язів, в кутих ядрах Клітин, у глибині, у надрах Державно резонує гімн* («Панасові Заливасі»); *А ідіть ви всі до стоматері. / Бо, ви чуєте? – Є вона все-таки, / Точка опору!* («Архімед»); *Триклятий і сторозтерзаний, на мізер, на порох стертий, / Я понесу в могилу не виламані горби* («Гетьман Мельпомени»).

Проаналізована поезія демонструє, що поетичні тексти І. Світличного, хоч і не відзначаються частотністю вживання числівникових форм, проте наповнені різноманітною семантикою. Основними засобами вираження кількості в мові поета є числівник.

Різноманітна семантика числівникових форм у поетичних текстах І. Світличного говорить про те, що автор заглиблюється у суть, аналізує, наповнює числівники більшим значенням, ніж просто називання кількості або порядку. Поет частіше визначає абстрактну кількість, яка виражається його улюбленими числівниковими формами – один та мільйон. І. Світличний у своїй поезії використовує відчислівникові утворення, серед яких наявні і авторські неологізми, що вкотре говорить про його незвичайну талановитість та унікальність.

Перспективу дослідження вбачаємо у подальшому вивченні усіх аспектів поезії І. Світличного задля формування мовної картини світу поета.

Література

1. **Кондратюк В. М.** Лексичні засоби вираження означеної/неозначеної кількості в українській мові. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови: зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 8. С. 42–46.
2. **Космеда Т. А.,** Олексенко О. А., Павлова І. А. Семантика й прагматика дискурсивного слова та його потенціал для діагностики психотипу мовної особистості: аспектуальний опис: монографія. За наук. ред. проф. Т. Космеди. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2019. 308 с.
3. **Світличний Іван.** Твори. Поезії, переклади, публіцистика [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Svitlychnyi_Ivan/Tvory_poezii_pereklady_publitsystyka.pdf.

УДК 811.161.2'373.7

Джура Олена Василівна

Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Наук. кер.: к. філол. н., доц. Н.П. Нестеренко

ФОЛЬКЛОРИЗМИ В МОВОТВОРЧОСТІ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

Сучасна лінгвістика вважає мову культурним кодом нації, а не просто знаряддям комунікації та пізнання. Культуру можна вважати ієрархічно вибудованою структурою різних за змістом кодів, тобто вторинних знакових систем, що використовує для кодування того самого змісту різноманітні засоби. В етнолінгвістичних дослідженнях глибинне уявлення про культуру як семіотичну систему можна одержати через поняття культурного коду (Е. Бартмінський, С. Толста, В. Телія, С. Нікітіна, Т. Банкова, В. Красних, Л. Савченко) [8], оскільки семіотична сутність закладена в природі людини, яка здатна використовувати знаки (В. Жайворонок, В. Кононенко, А. Мойсієнко, В. Ужченко) [3].

На думку В. Жайворонка, «саме антропоцентричний підхід до вивчення мовних одиниць збуджує зацікавленість до ролі мови як суспільного явища в системі духовних цінностей етносу, до взаємовідношення народу, творця мови, і власне мови як значною мірою творця її носія, адже не лише людина впливає на мову, але й мова великою мірою формує особистість» [3: 7].

Актуальність дослідження зумовлена загальним спрямуванням сучасних лінгвістичних студій на з'ясування питання взаємозв'язку мови й культури через вивчення знаків культури, а також на виявлення етнокультурної специфіки мовних одиниць в ідеостилі П. Загребельного.

Предметом студії є фольклоризми, вписані в лінійні контексти прози письменника, як мовно-естетичні знаки української культури, які є втіленням народної мудрості, опертої на вікові традиції ментально-етнічного світосприймання, характерного для українців. Дослідження здійснювалося **на матеріалі** романів П. Загребельного «Євпраксія», «Я, Богдан (Сповідь у славі)», «Стовпотворіння». **Завдання** статті – виокремити й проаналізувати зміст етнолінгвальних елементів: фразеологізмів, паремій, народних пісень у мовотворчості письменника.

Етнолінгвальні елементи, що мають денотативно-конотативний та асоціативно-символічний зміст, здавна слугували важливим засобом кодування дійсності [3]. Загалом зберігаючи їхню глибинну народно-філософську сутність, прозаїк часто додає до семантики фольклоризмів нові оцінки, розшифровуючи, переосмислюючи внутрішню форму мовних одиниць, які є наслідком колективної творчості.

В ідіолекті П. Загребельного статусу стилістем набувають численні смислово значущі етномовні знаки, що з погляду рівневої стилістики належать до різноструктурних угруповань. Найпродуктивнішими серед них є три підтипи фольклоризмів: фразеологізми, паремії, народні пісні.

Актуальним залишається дослідження фразеологізмів, паремій у мовотворчості П. Загребельного, оскільки нині проаналізовано категорійно-структурну та семантико-стилістичну специфіку ФО тільки в деяких романах прозаїка (В. Білоноженко, І. Гнатюк, Т. Кедич, Ю. Кохан). Важливим є завдання простежити фразеологізми як мовні знаки, які маркують художній дискурс П. Загребельного. На думку Н. Голікової, найважливіші критерії, на які варто спиратися, визначаючи типологізацію лінгвальних одиниць, «це функціональне навантаження, відповідність художньо-стильовій нормі» [1: 205].

У мові прози письменника численні ФО виконують культуро- та смислотвірну функції, що є основним для різнотипних вторинних текстів – лінгвокультурних і етномовних знаків, та додаткові – характеризувальну, ігрову, текстотвірну. Загал аналізованих стилістем доводить, що в контекстах романів П. Загребельного активно фігурують як узвичаєні ФО, так і фразеологізми-новації, що постали внаслідок індивідуально-авторської мовотворчості. Отже, у мовотворчості письменника можна виділити загальномовні, трансформовані, okazionalnі ФО.

Для загальнономовних ФО характерна культуротвірна функція, оскільки вони оприявлюють інтертекстуальний зв'язок романів із кодом української культури: *«Усі ці розбалакування не варті виїденого яйця»* [4: 124]. Для трансформованих ФО, які трапляються в текстах П. Загребельного, основною є смислова функція: зміни в стійких зворотах слугують мовностилістичними прийомами оприявлення нових семантичних відтінків, наприклад, перетворення стверджувального сталого виразу *горбатого могила виправить* на заперечний: *«Цих горбатих навіть могила не виправить»* [6: 7]; зміна типу модальності: *убиратися в пір'я (стати дорослим, набиратися досвіду [2])* – *«Таким людям треба б убиратися в пір'я, щоб легше індічитись»* [7: 379]. ФО часто виконують додаткову – емоційно-оцінну функцію, зокрема сюди належать алюзійні трансформовані сполуки: *«... для такого чоловіка готов хоч і смолу розтоплену пити! – В пеклі тобі гарантовано розтоплене олово, – пообіцяв я, – хоча ти матеріаліст, ідеї пекла не визнаєш»* [6: 626]. Оригінальні мовні звороти, що не відповідають мовно-фразеологічній нормі, найчастіше функціонують у романі «Стовпотворіння». Низка okazіональних фразеологізмів, хоча й побудована за моделлю традиційних ФО та паремій, репрезентує високий потенціал у текстовій площині індивідуально-авторського мовотворення: *мені до шмиги; бовть лобом об стовп; як не вкрадеш, то й стовпа не поставиш; ні в казці сказати, ні з вашою адміністрацією описати; двоє сонць на небі не буває* [5]. Наприклад: *«... а що робилося коло Гуманітарної Латки, то тут вже ні в казці сказати, ні з вашою адміністрацією описати»* [5: 114].

Прислів'я та приказки як змістово концентровані зразки етнотворчості, що передають пережитий досвід народу, є значущими складниками мовостилію П. Загребельного: *«Риба шукає, де глибше, а чоловік – де краще»* [6: 314]; *«Не буде баба дівкою, і яке ж фронтове братерство з смершівцями!»* [6: 290]. Засвідчуючи органічну взаємодію філософського змісту мови творів прозаїка з пареміями, такі стилістичні виконують культуротвірну функцію. У мовотворчості П. Загребельного функціонує немало авторських афоризмів, які тісно переплетені з одвічними істинами народного буття такими, як: добро-зло, життя-смерть: *«Доброта не старіє, жорстокість не старіє, світ залишається вічно молодим, старіє й умирає тільки людина, і нічого немає певнішого за смерть»* [7: 645]. Вислів письменника: *«Жити – це рватися в усі пекла, розсувати вогонь голими руками, підставляти плечі хоч і під усю землю»* [6: 333] є переосмисленням народної мудрості: *життя прожити – не поле перейти; правда в воді не тоне, на огні не горить* [2].

Індивідуально-стильовою нормою романістики П. Загребельного є опертя на пісенно-культурний універсум, створений українським народом. У художньому дискурсі митця актуалізовано різножанрові народні пісні: ліричні, жартівливі, соціально-побутові, історичні. Історичні пісні й думи пронизують вертикальні контексти романів письменника «Смерть у Києві», «Роксолана», «Я, Богдан», «Тисячолітній Миколай». У творі «Я, Богдан» численні цитати з козацьких пісень і дум виконують культурно-історичну,

смісло- та текстотвірну функцію, наприклад, *«Гей сивий коню, тяжко тобі буде»*, *«Ой ти, козаче, козаче Супрун»*, *«Бували й мори, й військові чвари»*, *«То не хмари по небу громом святим вигримляють»*, *«Буде й нашим лихо, як зозуля кувала»*, *«Ішли ляхи на три шляхи»*, *«Чи не той то хміль»*, *«Ой Хмелю, Хмелику!»*, *«Ой не розвивайся ти, зелений дубе»*, *«Дума про гетьмана Сверговського»*, *«Ой біда, біда чайці-небозі»*, *«Розлилися круті бережечки»*, *«Ой чого ти почорніло, зеленєє поле?»*, *«Висипали козаченьки з високої гори»*, *«А де ж твої Хмельниченьку, воронії коні?»* [7]. П. Загребельний в історичному романі «Я, Богдан» «... зробив несміливий натяк на те, що всі думи про Хмельниччину склав сам ... Хмельницький» [7: 651]. Важливість використання фрагментів козацьких дум для культурно-історичних смислів твору засвідчує завершення роману «Я, Богдан»: *«Ей, козаки, діти, друзі! / Прошу вас, добре дбайте: / Борошно зсипайте, / До Загребельної могили прибувайте, / Мене, Хмельницького, / К собі на пораду очікуйте»*[7: 645]. Вивчення етномовних знаків, що апелюють до народнопісенної творчості, потребує докладнішого студіювання.

Отже, фольклоризми фразеологізми, паремії, народні пісні, які маркують ідіолект П. Загребельного, – це важливі виражально-зображальні лінгвальні одиниці, що, функціонуючи в межах конотативно-аксіологічного поля досліджуваної романістики, з одного боку, оприявлюють релевантні ознаки складників етнокультурного коду семіотичного простору, а з другого – репрезентують високий потенціал у текстові площині індивідуально-авторського мовотворення.

Література

1. **Голікова Н.** Мова художньої прози Павла Загребельного: від слова до концепту: Монографія. Дніпро: Акцент, 2018. 432 с.
2. **Жайворонок В.** Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
3. **Жайворонок В.** Українська етнолінгвістика: Нариси: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Довіра, 2007. 262 с.
4. **Загребельний П.** Євпраксія: Роман. Харків: Фоліо, 2013. 351 с.
5. **Загребельний П.** Стовпотворіння: Роман. Харків: Фоліо, 2004. – 286 с.
6. **Загребельний П.** Тисячолітній Миколай: Роман. Київ: Фірма «Довіра», 1994. 636 с.
7. **Загребельний П.** Я, Богдан (Сповідь у славі): Роман. Харків: Фоліо, 2001. 654 с.
8. **Селіванова О.** Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми: Підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.

Ісакова Наталя Володимирівна
Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Н.П. Нестеренко

ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ НОВОТВОРІВ У МОВІ ТВОРІВ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

У мовознавстві кінці ХХ – ХХІ ст. неологічні розвідки не втратили своєї актуальності. Одним із найактуальніших питань неології є комплексний опис авторської мовотворчості. Мовотворчість П. Загребельного так само потребує системного лінгвістичного розгляду в площині неологізмів, які стали **предметом** цього дослідження (**на матеріалі** романів «Диво», «Тисячолітній Миколай»), оскільки численні стилістичні засоби, які в художньому дискурсі письменника представляють категорію okazionalnosti, поки що не прокоментовано з погляду їхнього впливу на літературну норму. Утім ідіолект прозаїка щодо критерію відповідності / невідповідності літературному стандарту лінгвісти почали вивчати, опрацювавши низку деяких його складників, зокрема okazionalni mовnostilistичні засоби (Н. Голікова, Ж. Колоїз, Т. Юрченко) [1].

Аналізуючи okazionalni стилістичні засоби, які трапляються в мові прози П. Загребельного, та спираючись на теорію okazionalnosti, прескриптивний, дескриптивний різновиди мовної норми [4], можна виокремити дві групи авторських новотворів: потенційні слова, власне okazionalni слова.

Потенційні слова розглядаємо як неолексеми, утворені раніше не апробованими поєднаннями нормативних морфем або основ за закріпленими словотвірними моделями та типами. На відміну від стилістичної системи української мови, у якій зменшувальні слова репрезентують широкий спектр позитивних конотацій на зразок «зменшеність», «пестливість», «здрібнілість», у мовотворчості П. Загребельного фіксуємо іменники на кшталт: *боярчата, директорик, інженерик, комісарик, підполковничок, радгоспник, юристик, секретарчик, князюсик, князеньку*, що навпаки, найчастіше слугують вираженню негативного, зневажливого ставлення до персонажів, реалій, які вони номінують, наприклад: «– **Князеньку!** – *реготав позаду Бурмака, жалюгідний карлик <...>. – А хвостика? Князусику!*» [2: 452]; «Назвала б нікчемного Сироту не секретарем, а **секретариком** або **секретарчиком**...» [3: 216].

Власне okazionalni слова – це авторські новотвори, що виходять за межі мовно-літературного стандарту, а подекуди й художньо-стильової норми. Ознакою ідіолекту П. Загребельного є штучна «делімітація» (визначення межі) нормативних та **okazionalnih** слів за допомогою дефіса: «Маркове сходження на вершини, і все їхнє подальше життя значилося суцільними **«комами»**: *рай-ком, міськ-ком, об-ком, ще вищий ком*» [9]. Ці графосемантизми (Г. Вокальчук), у структурі яких виділено елемент –ком, функціонують у контексті, що дає змогу асоціювати їх з грудкою – «затверділим шматком будь-якої речовини, переважно крихкої».

Отже, потужний арсенал потенційних і власне okazіональних слів, що різними способами змодельовав П. Загребельний у своїх романах, засвідчує не лише гіперактивну здатність митця до словотворення, а й підтверджує твердження, що авторські новотвори, віддзеркалюючи специфіку мовомислення та особливості вербального комунікації тих чи інших верств української етнospільноти, мають безпосередній вплив на розвиток мовно-літературної норми.

Література

1. **Голікова Н.** Мова художньої прози Павла Загребельного: від слова до концепту: монографія. Дніпро: Акцент, 2018. 432 с.
2. **Загребельний П.** Диво: роман. Київ: Махаон-Україна, 2000. 576 с.
3. **Загребельний П.** Тисячолітній Миколай: Роман. Київ: Фірма «Довіра», 1994. 636 с.
4. **Літературна норма і мовна практика.** Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Коць Т.А. та ін.; за ред. С.Я. Ярмоленко. Київ: НАН України, 2013. 320 с.

УДК 821.161.2-1.09

Капуста Людмила Романівна

Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Наук. кер.: к. філол. н., доц. Ю.М. Лебеденко

ФОНОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ В ПОЕЗІЇ ОЛЕГА ОЛЬЖИЧА

Мета дослідження полягає у з'ясуванні специфіки звукової організації поетичних текстів О. Ольжича, визначенні особливостей фонічних елементів як ефективного засобу образного кодування інформації та естетичного впливу на процес сприймання повідомлюваного.

О. Ольжич збагатив мовлення додатковими, авторськими значеннями – конотаціями, що свідчить про непересічний талант поета-мовотворця, у якого присутнє по-філософському глибоке і водночас емоційне мислення. Цікаві авторські картини допомагають створювати й фonoстилістичні засоби. Наприклад, у поезії О. Ольжича «Готи» домінуючим звуком є [p] :

Похмурий день зачаївся в тумані.

Над бродом ржуть, полохаючись, коні.

Мій меч бринить, та чую, що на грані

Мене не зрадять крицеві долоні.

Таку дієву, напружену фоносемантику [p] значною мірою зумовлюють його природні акустичні властивості – звучність як, артикуляторна напруженість як вібранта тощо. У мовотворчості О. Ольжича така потенційна активність цього звука часто використовується як оптимальний засіб передачі неспокою, смутку, тривоги. Дрижачий сонорний [p], алітерується, виступає виразником твердості та рішучості, тримаючи читача в напруженні. У деяких віршах частотне вживання р пов'язане із увиразненням картин природи, наприклад :

Давно ріка вернула в береги.

*Давно нора засипалася в кручі
І місто мовчки зводить навкруги
Вали із частоколами колючі (О.Ольжич «Люкреція»)*

„Часом звукова організація символічної поезії, – зауважує І. Качуровський, – допомагає ліпше розкрити її зміст і сама таким чином набуває певного символічного значення» [1]. У поетичній системі Ольжича звукові образи викликані слуховими враженнями. Так, у поезії – «Знов вітри над землею, вітри...» автор передає звукописом почуття через асонанс [о] :

*О, ця днина, як п'яне вино!
О, ця смерть, як холодна блакить!
Як велично, що нам не дано
До тридцятого року дожити!*

У римі відбивається прагнення літераторів до краси й повноти звука. Наприклад, поезія О. Ольжича насичена виразними римами:

*О, невмолимі скам'янілі дні,
Міцна рука над людьми і богами
... Чигає там, у сірій далині,
Лягає горами за нами (О.Ольжич «Гали»)*

Або:

*Ступи ліворуч: легкий буде спад,
Повільні луки, мляві серпантини.
Від інтелекту через хліб назад
До жаху і безсилости клітини (О.Ольжич «Межа»)*

Епіфора у поетичних текстах Ольжича найчастотніше виражена подвійними та потрійними звукосполученнями:

*За нами розгубленість мертва,
Де страх і покора — закон.
Там втрат не буває, де жертва —
Здобутий в огні бастіон!
Ім'ям неблаганним свободи
Здолали ми й кинули ниць
Понурі карпатські приходи,
Асфальти далеких столиць.*

На прикладі бачимо, що в поетичному доробку автора домінує перехресне римування та точна рима, що сприяє швидкому й легкому запам'ятовуванню поезій.

Серед найпоширеніших фоностилестичних засобів поезії Ольжича виокремлено асонанс, алітерацію, полісиндетон, які найчастотніше виражені консонантами й асонантами. Тож фоностилестична парадигма поезії Олега Ольжича самотутня і вражаюча, становить широку площину для подальших досліджень.

Література

1. Качуровський І. Фоніка. Мюнхен: Український вільний університет, 1984. 207 с. 2. Олег Ольжич. Вибрані твори. К. : Смолоскип, 2010. 664 с.

УДК 811.161.2'82.282

Катенцова Катерина Олегівна
Житомир, ЖДУ імені Івана Франка
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Г. І. Гримашевич

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ПІДГРУПИ АПЕЛЯТИВІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНИХ НАЗВ ОСІБ У РОМАНІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «МАРУСЯ»

Поняття «апелатив» (лат. *appellātīvus* < лат. *appellāre* — «звертатися з промовою», «називати») має два значення: загальна назва (*стіл, дім, ключ, рука*) та власна назва, ужита в значенні загальної (*френч, ампер, джоуль, дизель*) [2: 28]. Апелативи – поліфункціональний засіб характеристики персонажа в художньому творі. Апелативами окреслюються як соціальні ролі (національність, походження, вид занять, професія, належність до партій, організацій, сімейний статус та родинні зв'язки), так і особистісні якості.

У романі «Маруся» апелативи мають виразне художнє навантаження. Тому **предметом** цього дослідження є апелативна номінація особи в зазначеному романі, її функціональне навантаження в системі ідейно-художніх засобів.

Мета дослідження полягає в аналізі лексико-семантичних підгруп апелативів на позначення емоційно-експресивних назв осіб в романістиці В. Шкляра, зокрема в романі «Маруся».

Актуальність статті зумовлена тим, що комплексний аналіз усієї апелативної системи роману Василя Шкляра «Маруся» досі не був об'єктом спеціального наукового дослідження.

Методи дослідження: *описовий метод* – для відбору, систематизації та інтерпретації фактичного матеріалу; *статистичний* – для підрахунку апелативних одиниць; *порівняльний* – для зіставлення особливостей номінацій осіб у різних тематичних групах, *методики лінгвістичного спостереження, класифікації та систематизації* – для поділу мовних явищ на окремі групи на основі диференційних ознак, *методики лінгвостатистики* – для виявлення частотності апелативів на позначення особи.

Зауважимо, що апелативи поряд із власними назвами також є засобом вираження експресії. Епізодичні герої в художніх творах здебільшого названі апелативами: *жінка, чоловік, чужак* та ін. Апелативну номінацію автор використовує в певному тексті переважно один-два рази. Герої художнього твору можуть узагалі не мати імен, а для їх вирізнення з ряду інших персонажів слугує безіменна номінація. Семантично наповнені експресивні апелативи додатково характеризують свого носія та доповнюють інформацію, закладену в антропонімах, особливо тоді, коли контекст потребує чітко визначеного ставлення до персонажа: *паскуда, шельма, біднятко, небога*. Особливо властива емоційно-оцінна семантика апелативам із суфіксами суб'єктивної оцінки: позитивної (*пацаня, сусідонька*) або негативної (*мордань, старцюга*).

Емоційно-оцінна семантика властива не тільки антропонімам, а й заміникам імені. Оскільки і в інших лексико-семантичних групах є лексеми з більшою чи меншою мірою експресивності, то група емоційно-експресивних назв осіб є досить умовною. Для прикладу, апелятиви із суфіксами суб'єктивної оцінки: *чолов'яга*, *козарлюга* (назви осіб за доміантною ознакою), *тітонька*, *сестричка*, *братик* (назви осіб за родинною спорідненістю), *дівчисько*, *молодик*, *молодиця*, *хлопчина*, *дівчинадитуна*, (назви осіб за віком).

Серед безіменної номінації трапляються слова, сфера вживання яких соціально обмежена: сленгові слова, арготизми, нецензурні апелятиви, історизми, архаїзми.

Отже, наразі назріла проблема дослідження, крім онімної, ще й апелятивної номінації особи, яка доповнює, уточнює онімне називання літературних героїв [3: 294], адже апелятив, окрім номінації та диференціації, ще додатково охарактеризує персонажа, виділяє його за якимись рисами характеру чи певними зовнішніми ознаками, що відразу впадають у вічі [1: 10]. Крім того, апелятив дає змогу авторові для одного й того ж персонажа добирати найрізноманітніші номінації залежно від мовленнєвої ситуації [3: 295].

У романі Василя Шкляра «Маруся» можемо віднести до групи емоційно-експресивних назви осіб-апелятивів. Серед них виокремлюємо одиниці з такими емоційними відтінками: 1) **пестливості**: *бабуня*, *бабуся*, *доня*, *братик*, *сестричка*, *тітонька* («...Ядвіга милувалася аристократичними манерами *дочки*, хоч на її обличчі не було і тіні замилювання. ...Ядвіга думала, що *доня* таки взяла щось і від неї уродженої шляхтянки Ядвіги Квасніцької...» [4: 191]; «Лесик не сердився, навпаки, пишався своєю *сестричкою* і, коли віз Сашуню бричкою до Радомишля, йому хотілося, щоб їх усі бачили» [4: 25]; «А чи не збереглося у вас часом карточки вашої *тітоньки*...Олександри?» [4: 10]); 2) **зневажливості**: *хохли необтесані*, *хохляцька пика*, *московські лакузи*, *кацапська ганчірка*, *кацапчуки*, *страхонуд*, *баришнія*, *боягузи*, *сволота*, *австріяки* («...вона сказала, що *страхонуд* може висижувати яйця в теплі, як та квочка » [4: 38]; «Ще ціла купа людей з лівого табору накинулася на козаків з лайками та прокльонами, мовляв, як ви, *сіра голото*, розмовляєте з генералом, чи вам повилазило, хто перед вами, народ вимагає пропустити його, а ви, *хохли необтесані*, вперлися, як барани, і псуєте, людям празник» [4: 129]; «Ми не *австріяки*, пане отамане» [4: 18]; «Він дістав красивий срібний портсигар і попросив у “*баришні*” (чи обмовився, чи, може, через свою простакуватість вважав це виявом особливої галантності) дозволу закурити» [4: 238]; «Адже серед такої орави...могли знайтися і *донощики*, і *боягузи*, і всяка *большевицька сволота*, ладна продати себе за дрібку тютюну» [4: 239]; «...підлабузнювалася до галичан ця хитра *хохляцька пика*, наче сподівалася, що її візьмуть до себе в радники» [4: 104]); 3) **глузливості**: *радімий*, *родненькій* (« – Ну? Не бойся, Міхєюшка! – підохотила вона і знов відступила на крок-другий, а він так само боязко наблизився до дівчини. Це було схоже на гру, яка от-от розгориться. – Давай,

радімий...» [4: 53] «“Спаситель ви наш *роднєнькій!*”, – голосила дівка, облизуючи халяви й залишаючи на них білі крейдянні плями» [4: 128]).

Отже, емоційне звучання апелятивів назв осіб досягається за допомогою: а) пестливих суфіксів: *бабуня, бабуся, доня, братик, сестричка, тітонька* («Найдужче вона любила розчісувати їй волосся, бо тоді *бабуня* розповідала такі історії, від яких перехоплювало дух» [4: 8]); б) згрубілих суфіксів: *дівчисько, чолов'яга, козарлюга* («Під неугавні перегуки натовпу *козарлюга* жбурнув московського прапора вниз, ...чужого прапора скинуто, на Думі повівав лише український, можна парадувати далі» [4: 138]).

Уміле використання апелятивів робить лексику твору багатого, різнобарвною, емоційно насиченою. Оцінні лексеми слугують засобом вираження авторського ставлення до зображуваного. У романі нараховуємо 15 апелятивів-прикладок, які виконують такі функції: 1) **характеристичну**: *офіцер-романтик, стрільці-галичани, кіннотники-донці, покручі-інтербригади, отець-декан, син-гімназист* («Крім того, *кіннотники-донці* дошкуляли хитрими партизанськими маневрами, з якими галичани зіткнулися вперше» [4: 232]; «– Я є *отець-декан* Ярослав Ковальський, – сказав він. – Маю єдиного *сина-гімназиста*, але віддаю його вам. Най іде туди, де всі ідуть» [4: 213]); 2) **експресивну**: *диво-козачка, сепаратист-відщепенець, союзник-побєдїтель, хохли-вилупки, відунка-язичниця, дяк-гайдамака, відьма-карга* («...тепер,одначе, їли Марусю очима не приховуючи своєї цікавості й щирого подиву, – перед ними була не сувора *відунка-язичниця* і навіть не дебела войовнича молодиця, якою вони уявляли Марусю...» [4: 168]; «І навіть те, що побачили таку юну дівчину, кидало їх у моторош, адже тільки справжнісінька *відьма-карга* могла перекинутися в юнку із золотою косою» [4: 299]; «Назустріч сходами уже дріботів голова міської управи Рябцев, диригуючи сам собі пухкенькими ручками. – Ну, наканець-то, наканець-то! Встретїлїсь два *союзника-побєдїтеля!* Мілостї просїм!» [4: 130]; 3) **комунікативну**: *батько-отаман, брати-наддніпрянці* («На що один кудлатий і чорний, як циган, чолов'яга сказав, що *батькові-отаману* нема коли з ними плескати язиком, бо він воює з більшовиками» [4: 15]).

Отже, апелятивна лексика на позначення особи поряд з онімною є важливим характеристичним засобом змалювання персонажів, має стилістично-художнє навантаження та свідчить про мовотворчість письменника. Перспективою подальших досліджень є дослідження онімної номінації особи та укладання словника мови творів письменника.

Література

1. **Бияк Н. Я.** Особливості найменувань осіб в українській художній прозі та збереження їх функцій у німецькомовних перекладах: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01.Івано-Франківськ, 2004. 19 с. 2. Мала філологічна енциклопедія: Довідкове видання / Уклали **О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк**. – К. : Вид-во «Довіра», 2007. – 478 с. 3. **Сколоздра-Шепітко О.** Номінація осіб у малій прозі Івана Франка / О. Сколоздра-

Шепітко. *Українськоцентризм наукового сумління* : зб. наук. пр. на пошану професора Зеновія Терлака. Л. : Ліга-Прес, 2014. С. 294–311. 4. Шкляр В. Маруся: роман. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. 320 с.

УДК 811.161.2'82.282

Кашинюк Марія Євгенівна

Житомир, ЖДУ імені Івана Франка

Наук. кер.: к. філол. н., доц. Г. І. Гримашевич

ІНДИВІДУАЛЬНІ АВТОРСЬКІ АНТРОПОНІМИ В РОМАНІ «ПЕРВЕРЗІЯ» Ю. АНДРУХОВИЧА

Розвиток української антропонімії був зумовлений потребою глибшого аналізу найменувань у творах письменників. Література ХХ–ХХІ ст. застосовує антропоніми як спосіб реалізації авторського задуму та ідеї. Сучасні дослідники активно займаються аналізом літературно-художніх антропонімів, адже імена, які використовує автор у романі, можуть відігравати не просто номінативну функцію, а й виконувати значно більшу роль, наприклад, характеризувати персонажів, викликати позитивні або негативні асоціації у читача, бути символами. «Антропоніми – це не лише невід’ємний елемент форми художнього твору, а й складник мовостилію письменника, один із показників художнього образу, який з подачі автора дещо по-своєму розкривається кожному читачеві», – зазначає Н. Голікова [3, с. 236].

Зазначимо, що онімний простір творів художньої літератури загалом й антропонімний зокрема перебував у полі зору таких дослідників, як Г. Лукаш, Т. Крупеньова, О. Усова, О. Карпенко, Ю. Григорчук, Л. Белей, В. Михайлов, М. Мельник, Н. Колесник, Н. Корзун, Н. Малюга, Ж. Масюк та ін.

Антропонімікон художнього твору можна поділити на дві основні групи – реальні імена та вигадані. Реальні імена в читача відразу викликають стійку асоціацію, що відразу породжує образи. Вигадані ж імена мають більш глибоку семантику, адже вони можуть викликати різну конотацію лише за своєю структурою, викликають паралелі та алюзії. Тому письменники часто створюють власні антропоніми, щоб зацентувати увагу на персонажах, або наповнити його емоційною характеристикою промовистим ім’ям.

Індивідуальні авторські антропоніми функціонували в літературі завжди, але лише з переходом літератури на новий ступінь розвитку – модернізм та постмодернізм – вони набувають набагато глибшого значення, ніж у літературі попередніх століть. Письменники-постмодерністи використовують антропоніми не просто як засіб номінації, а й будують за допомогою них структуру тексту, де ім’я несе в собі певну інформацію, викликає відповідні емоції та почуття. Але автори можуть також створювати

свої власні імена для персонажів, щоб викликати певний настрій у читача, закодувати в імені персонажа його значення, роль та характеристику.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що онімний простір роману Ю. Андруховича «Перверзії» досі не був об'єктом зацікавлення лінгвістів. **Об'єкт** дослідження – зазначений вище твір з огляду на функціонування в ньому різних груп онімів, зокрема й антропонімів. **Предмет** розвідки – індивідуальні авторські антропоніми, використані в романі. **Мета** статті – проаналізувати зазначені вище оніми, схарактеризувати особливості їх функціонування та структуру.

Відомий український письменник Юрій Андрухович у романі «Перверзія» акцентує увагу на великій кількості персонажів з авторськими іменами, причому це не лише головні персонажі, чиї імена є для нас «говірками», а й побічні, що є частинами загальної картини твору. Нагромадження незвичних та дивних імен, що присутні мало не на кожній сторінці, створюють атмосферу ірреальності та сумбурності, що підкреслює місце дії роману – карнавал у Венеції.

Особливістю творення індивідуальних імен у Ю. Андруховича є те, що він поєднує наявні або доволі відомі імена зі своїми вигаданими, щоб підкреслити або комічність, або сюрреалістичність, або характеристику конкретного персонажа. Наприклад, другорядна героїня роману має ім'я, що в перекладі з івриту означає «прикраса» – *Ада*. Автор відтіняє її ім'я та значимість героїні новоутвореним прізвиськом *Цитрина* від назви дорогоцінного мінералу. Письменник фемінізує його, додаючи типову закінчення жіночого роду -а. Інколи автор використовує зменшено-пестливу форму імені *Ада* – *Адзя*. У звертанні до героїні письменник також зазначає офіційну форму на ім'я її чоловіка *Frau Riesenbock* (пані Різенбокк). Про загадкову жінку, яка викликає почуття ніжності, але й обережності, автор пише так: «Була Ада. Була Ада цього дня. Властиво, те, що я в ній бачив, а не цілком. Напівоберт, напівпрофіль, напіввигин» [1, с. 38].

Персонаж *Янус Марія Різенбокк* також має «говірку» ім'я. Перша частина імені – Янус – божество римської міфології, дволикий бог, друга – Марія, що є жіночим іменем, але також може бути другою частиною імені чоловіка, тобто можна помітити зв'язок подвійного імені з неоднозначною особистістю персонажа. Його автор описує так: «...має нервову зовнішність – у нього великі й кістляві руки, він увесь кістлявий і великий, має бороду, а на голові зализини і в очах трохи блудливості» [5, 1]. Виникає неоднозначна реакція на ім'я героя, який має таку зовнішність. Це підкреслюється і «промовистим» двозначним ім'ям.

Побічні персонажі, які практично не фігурують у романі, утворені за допомогою вже відомої схеми – приєднання випадкового імені до загальновідомого, наприклад, приєднання до назви скандинавського списа *Гунгінр* вигаданого імені *Egir*. Аналогічно відбувається й у сфері політики (*Вольдемар Жиріновський*), історії (*Канова Казанова*), літератури (*Азріль де Франкентейн*, *Антоніо Делькомпо*).

Деякі з них утворюються за допомогою апелятива, у результаті чого з'являється конструкція «онім-апелятив»: *Леонардо ді Хатавесела, Калаостро Гастон Дежавю, Деборо Айскрім, Рома Респондент, П'єр Менор, Майк Бонджарно, Канова Казанова, Карпер делля Регіна*.

Значна частина індивідуальних антропонімів підкреслює територіальний простір Венеційського містечка, усі імена створені за типом італійських, тому читач вільно може уявити українського героя серед незвичного та яскравого оточення. Ці авторські назвотворення звучать так, що не виникає сумніву в їхній реальності: *Амеріго Данпертутто, Леонардо ді Казаллегра, Пінцетті, Альборак Джабраїлі, Якоб Тіторетта, Лючіано Бенеттон, Сан Козма Сан Феліче ля Феніче, Джанамброзіо Дальца, Анджеліко, Тарквініо Мерулі, Клявдіо Монтеверді, Джустініян*.

Можна помітити в дечому іронічність, а інколи й комічність новоутворених імен. Письменник не просто вигадує нові імена, а й змінює внутрішню структуру імені, робить його значення більш типовим та однозначним. Абсурдність імені проявляється не тільки в дивному поєднанні з відомими нам антропонімами, а й в ускладненні власне іноземних імен. Комічна конотація помітна в таких іменах, як *Джон Пол Ощирко, Лайза Шейла Шалайзер, Джанамброзіо Дальца, Соломія Предиво, Цукеркандель, Черубіно, Леонардо ді Хатавесела, Деборо Айскрім, Вольдемар Жириновський*.

Отже, власне авторські антропоніми можна вважати особливістю ідіостилю Ю. Андруховича, адже дуже часто й саме в такій гіперболізованій формі автор використовує різні імена, не зупиняючись на українських та іноземних, він із легкістю створює нові. Письменник надає кожному імені свою роль, яку вони можуть виконувати протягом усього сюжету, набуваючи значення для відтворення стилістичних деталей.

Твори сучасної української літератури наповнені антропонімами, які є складовою художнього твору й відіграють символічну або стилістичну функцію. За допомогою індивідуальних авторських антропонімів ми можемо простежити за індивідуальним стилем письменника, напрямком його думок та місцем у мовній тканині твору тих чи інших персонажів.

Проблема дослідження власного імені, а особливо індивідуальних авторських імен досі є актуальною. Попри те, що українська літературна ономастика є досить новою дисципліною, уже досліджено чималий пласт художніх антропонімів у творах наших письменників. Водночас потребує більшого докладного вивчення з позиції функціонування онімів творчість Ю. Андруховича, щоріч є перспективами наукових пошуків.

Література

1. **Андрухович Ю.** «Перверзія»: [Електронний ресурс] / Юрій Андрухович. – Режим доступу: http://lib.sumdu.edu.ua/library/docs/Books/Andruxhovych_Perverziya.pdf
2. **Вегеш А.** Індивідуально-авторське назвотворення у сфері літературно-художньої антропонімії. *Науковий вісник Ужгородського університету. Філологія. Соціальні комунікації*. Випуск 1. 2013. С. 239–243.
- 3.

Голікова Н. Оказіональні антропоніми в художньо-літературному дискурсі (на матеріалі романістики П. Загребельного): [Електронний ресурс] / Наталія Голікова. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzvdpu_filol_2015_21_49.pdf

Коваль Ольга Миколаївна

Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Наук. кер.: к. філол. н., доц. С.О. Марцін

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ НА УРОКАХ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В 10 КЛАСІ

Реформи в українській освіті націлені на виховання національно свідомої, усебічно розвиненої особистості, яка готова до активної життєдіяльності в умовах сьогодення, яка не тільки знає мову, а й вільно користується нею з урахуванням різноманітних ситуацій і дотриманням культури спілкування. Тому організація процесу навчання української мови потребує переосмислення відповідно до запитів суспільства та напрямів розвитку мовної освіти.

Проблему формування мовної особистості у своїх дослідженнях розглядали Г. Богіна, Л. Варзацька, М. Вашуленко, С. Караман, Ю. Караулов, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентиліук, Л. Скуратівський та ін. У працях цих науковців було визначено сутність і рівневу модель мовної особистості, розвиток таких її складників, як національно-мовна свідомість, мовні здібності, мовне чуття, мовний смак, мовно-ціннісні орієнтації.

Науковці визначили такі особливості мовної особистості: 1) мовна здібність як органічна можливість навчатися спілкування за допомогою мови; 2) комунікативна потреба, спрямована на адресата мовлення, співрозмовника, колектив; 3) комунікативна компетентність як вироблене вміння успішно спілкуватися; 4) мовна свідомість як активне вербальне відображення у внутрішньому світі зовнішнього світу; 5) мовленнєва поведінка як усвідомлена й неусвідомлена система вчинків, що розкривають характер і спосіб життя людини.

Метою нашого дослідження є висвітлення основних аспектів формування мовної особистості як умови успішного мовленнєвого розвитку учнів старшої школи (10 класу), визначити шляхи вдосконалення організації цієї роботи на уроках української мови.

Досягнення результату у формуванні мовної особистості 10-класника на уроках розвитку зв'язного мовлення значною мірою залежить від правильного вибору методів, прийомів, видів навчальної діяльності, проектування змісту навчання на основі оптимального поєднання традиційних та інноваційних педагогічних технологій.

У процесі роботи з учнями на уроках розвитку зв'язного мовлення необхідно працювати не тільки над комунікативною доцільністю мовлення, а й навчати добирати синоніми до мовних засобів для передавання певного значення в мові. На цьому етапі проводиться робота з удосконалення умінь і навичок дотримуватися норм літературної мови в процесі створення усних і письмових висловлювань, будувати їх з урахуванням вимог до мовлення, дотримуватися правил українського мовленнєвого етикету. Також передбачається розвиток і вдосконалення вмінь і навичок сприймати почуте й прочитане, відтворювати й створювати усні та письмові висловлювання різних типів, стилів, жанрів; удосконалювати вміння учнів говорити й писати по суті, аргументовано й переконливо викладати свої думки, дискутувати, обстоювати свої погляди, використовуючи різні способи аргументації, вести діалог із різними співрозмовниками, зокрема по телефону, в Інтернеті тощо, дотримуючись культури спілкування й правил мовленнєвого етикету, що сприятиме підготовці 10-класників до успішного спілкування в процесі навчання і в майбутній трудовій діяльності. Саме в 10 класі з цією метою передбачено ознайомлення з особливостями публічного виступу, його різновидами, побудовою й мовним оформленням висловлювань різних типів, стилів, жанрів; зі способами встановлення контакту зі слухачами, з культурою мовлення, правилами спілкування під час виступу (підготовленого і непередбаченого) тощо.

На уроках розвитку зв'язного мовлення необхідно навчити старшокласників активно слухати й уважно ставитися до почутого або прочитаного, аналізувати мовлення (усне і писемне) з погляду його доцільності й ефективності, побудови й мовного оформлення; обговорювати різні проблеми, визначати сильні й слабкі сторони власних і чужих висловлювань; формувати в школярів риторичні вміння, культуру спілкування в усній і письмовій формах тощо. На заняттях у 10-х класах доцільно вже застосовувати такі форми й методи навчання, як лекції (настановчі, оглядові), семінари, колоквіуми, дискусії, самостійне вивчення навчальної літератури (основної і додаткової), проблемний метод, моделювання ситуацій, рольові ігри, роботу в групах, парах, самостійна робота учнів над аналізом текстів, висловлювань та ін. Набуття й удосконалення комунікативної компетентності старшокласників повинно здійснюватися під час аналізу актуальних навчальних і життєвих проблем, у розв'язанні яких учні бачать особистісний сенс, унаслідок чого формуються їхні пізнавальні мотиви щодо вивчення української мови [1: 7]. Учительна робота на уроках розвитку зв'язного мовлення в 10 класі повинен навчити учнів стежити за культурою власного мовлення, за логічністю, багатством, виразністю, доречністю, оригінальністю.

Таким чином, формування мовної особистості – це складний і багатоаспектний процес, який потребує систематичної роботи. Тому можемо зазначити, що завдання вчителя спонукати учнів до активної мовленнєвої діяльності, що наближена до природних умов комунікації. Важливого реалізувати такі принципи навчання, які активізують інтелектуально-

емоційну діяльність школярів і які є актуальними для компетентісно орієнтованого навчання української мови в старшій школі. У перспективі ми зосередимо свій дослідницький інтерес на теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці методики формування україномовної особистості учнів у процесі засвоєння знань та їх реалізації.

Література

1. **Навчання** української мови в старшій школі на академічному рівні: посіб. для вчителя / [авт. кол.: Шелехова Г.Т., Голуб Н.Б., Бондаренко Н.В., Новосьолова В.І., Федорчук Т.М., Косянчук С.В.]. К.: Педагогічна думка, 2012. 208 с. 2. **Скуратівський Л.** До питання про значення поняття «мовленнєвий розвиток» та інші близькі за змістом поняття // Українська мова і література в школі. 2005. №3. С. 2-4.

Корольова Олена Вікторівна

Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Наук. кер.: доктор філол. н., проф. О.О. Маленко

ВАЖЛИВІСТЬ ФОРМУВАННЯ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ У ВИВЧЕННІ КУРСУ «ДІЛОВА УКРАЇНСЬКА МОВА»

Вивчення чужоземної мови безпосередньо пов'язане із метою навчання, що формує практичну спрямованість й усвідомлення необхідності цього процесу в суб'єкта навчання. Якщо мета оволодіння українською мовою — уміння вести ділове спілкування, тоді процес вивчення мови передбачає специфічні особливості: перевага надається вивченню тих мовних засобів, що забезпечують функціонування усної та писемної сфер ділової комунікації, як правило, в україномовному середовищі. Опорним лексичним матеріалом такого курсу є ділова лексика сучасної української літературної мови.

Навчання української мови як чужоземної в умовах активізації ділових відносин надзвичайно актуальне, що й зумовлює потребу здійснити науковий аналіз такого лексичного шару, як ділова лексика.

Ділова лексика — це слова й усталені звороти, що належать до офіційно-ділового стилю й виконують функції офіційного спілкування, уживаються в законах, наказах, договорах, статутах та інших документах, в усній та писемній діловій практиці. Ділова лексика входить до складу стандартних висловів, офіційних формул, вироблених для певних сфер ділового спілкування. Її виокремлення пов'язане зі стилістичною диференціацією лексики сучасної української літературної мови.

Спроба поділу української ділової лексики на групи певною мірою торкається сфери її функціонування. Розрізняють власне ділову лексику, що функціонує у сфері міжнародно-державних відносин і діяльності державних установ, а також лексику, що активно використовують у повсякденному

діловому житті людини. Ділова лексика, або «офіційно-ділова лексика», належить до сфери обмеженого використання. Зазвичай її розглядають як лексику адміністративно-канцелярську, офіційно-ділову, або так звану номенклатурну.

Розглянемо докладніше семантичне навантаження кожного прикметника, що входить у структуру лексичних моделей ділового спілкування: «адміністративний» — той, що стосується адміністрації; «адміністрація» — керівний орган установи, організації, підприємства; «канцелярський» — прикметник, утворений від слова «канцелярія»; «канцелярія» — відділ установи, який займається діловодством; «офіційний» — такий, що запроваджується, регулюється урядом, урядовою установою або службовою особою; «діловий» — прикметник, утворений від слова «діло»; «діло» — робота, заняття людини, пов'язане з розумовим і фізичним напруженням; «номенклатурний» — прикметник, утворений від слова «номенклатура»; «номенклатура» — сукупність прийнятих для офіційно-ділового вжитку назв, що застосовуються в певній галузі знання.

Отже перше, що об'єднує цю лексику — офіційно-ділова сфера використання, друге — комунікативна ситуація, а саме: офіційне спілкування на основі спільної справи, до якої залучені офіційні особи; третє — наявність ділових паперів і документів, де задіяний стандартний характер слововживання. Ділова лексика властива насамперед офіційно-діловому стилю, де вона обслуговує потреби письмового (рідше усного) спілкування в державному, суспільному, політичному, господарському житті, у ділових стосунках між інституціями й установами, у громадській, виробничій та інших діяльності окремих членів суспільства.

Проблеми вивчення студентами-іноземцями ділової мови в Україні останнім часом стала надзвичайно актуальною. Адже збагачення словника чужоземця українською лексикою забезпечує успішне оволодіння специфічними мовними ресурсами для оформлення документації; комунікативну реалізацію в різних сферах ділового життя, сприяє інтенсифікації ділових контактів серед вузького кола фахівців, зокрема економічної, банківської, правничої систем.

Опрацьовуючи заняття з української мови як іноземної лексичний матеріал офіційного стилю, ми маємо адаптувати його до конкретної комунікативної ситуації (ділове спілкування, вирішення проблем професійно-виробничого характеру), намагатися знайти опорну, ключову лексему, що об'єднає навколо себе чимало тематичних підгруп (наприклад, такі лексеми-домінанти, як: *документ, особа, організація, бізнес, підприємство*). Особливо важливим є формування в іноземців практичних умінь застосовувати ділову лексику у відповідних контекстах та ситуаціях для вирішення поставлених комунікативних завдань.

Література

1. **Літературнознавчий** словник-довідник/за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремко. К., 1997. 2. **Пономарів О.Д.** Стилїстика сучасної

української мови: Підручник. К., 1992. 3. **Словник** української мови : В 11 т. Т. 1. К., 1971. 4. **Українська** мова. Енциклопедія/за ред. В.М. Русанівського, О.О. Тараненка. К., 2000.

УДК 811.161.2'276.6

Лісовська Юлія Анатоліївна
Львів, НУ «Львівська політехніка»
Наук. кер.: к. філол. н., доц. О.С. Таран

ФЕМІНІТИВИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: СОЦІОЛІНГВІСТИЧНЕ ОПИТУВАННЯ

У сучасній українській мові фемінітиви стали викликом для суспільства. У «Словнику гендерних термінів» знаходимо таке визначення: «Фемінітиви — це слова жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду, що належать до всіх людей незалежно від їхньої статі: *льотчик — льотчиця, письменник — письменниця, професор — професорка, директорка — директриса* тощо. Фемінітиви часто використовують для боротьби з гендерною сліпотою та для посилення гендерної чутливості. На думку деяких феміністів, сучасні мовні норми сприяють дискримінації жінок і завищенню значущості чоловіків, у той час як завдання фемінітивів — відновити гендерно-лінгвістичну рівність» [4: 225].

Як зазначає А. Архангельська, «фемінітиви належать до однієї з найбільш активних і динамічних категорій гендерної лінгвістики, що розвивається під впливом позамовних та власне мовних чинників. Словотвірна фемінізація розвивається в площині конкурування нормативного засобу мовної ідентифікації жінки та новоствореного або повернутого в мовлення з пасиву» [1: 297-300]. Про впевнене входження фемінітивів у мовний побут свідчить і пункт щодо способів їх творення в новій редакції Правопису української мови. Так, фемінітиви можуть бути утворені за допомогою суфіксів *-к-, -иц-(я), -ин-(я), -ес-* від іменників чоловічого роду на означення осіб жіночої статі, наприклад: *авторка, дизайнерка, директорка, редакторка, співачка, студентка, фігуристка, верстальниця, набірниця, поради́ня, учени́ця, кравчи́ня, плавчи́ня, продавчи́ня, майстри́ня, філологи́ня; бойки́ня, лемки́ня, дияконéса, патронéса, поетéса* [3: 27].

У 2014 році професорка А. Архангельська разом із колегами провела анкетування серед студентів вищих навчальних закладів західного, центрального і східного регіонів України (вік респондентів від 18 до 25 років), а також держслужбовців — разом 676 чоловік. Результати експерименту описані в статті «Фемінні інновації в новітньому українському назовництві»: «Загалом із 676 опитаних 95 жінок (18%) та 17 чоловіків (12%) вважають, що жінка повинна мати спеціальне фемінізоване найменування, 409 жінок (76%) та 111 чоловіків (80,5%) — що в ньому немає необхідності, «не визначилися» — 34 (6%) і 10 (7,5%) респондентів відповідно. (...)»

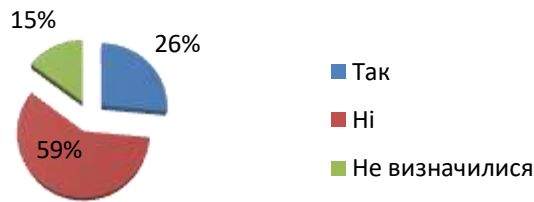
загалом позитивно оцінюють уживання неофемінативів у сучасному мовленні 30% жінок і 29% чоловіків, загалом негативно — 58% жінок і 62% чоловіків. Таких, що не визначилися зі ставленням, серед жінок — 63 особи (12%), серед чоловіків — 11 (8%). У цілому серед усіх опитаних жінок уживають неофемінітиви у своєму мовленні 114 осіб (21%), не вживають 424 особи (79%), 18 з усіх опитаних чоловіків (21%) уживають такі одиниці у своєму мовленні, 79% (110 осіб) не вживають. Загалом 50 серед усіх опитаних жінок (9%) і 17 серед чоловіків (12%) вважають, що такі назви підвищують статус жінки; 160 жінок (30%) і 41 чоловік (30%) — припиняють її; 328 жінок (61%) та 80 чоловіків (58%) — такі назви жодним чином не впливають на суспільний статус жінки» [2].

За методикою А. Архангельської наприкінці 2019 року ми повторили її експеримент з метою з'ясувати, чи змінилися пріоритети у використанні фемінітивів за 5 років. Для цього було обрано студентську аудиторію, оскільки саме освічена молодь задає тон мовних смаків у наступні десятиліття, що дозволить змодельовати соціолінгвальні процеси в майбутньому. **Моделювання аудиторії:** за віковою категорією — однорідна (вік респондентів 16–24 роки), за соціальним станом — однорідна (студенти й студентки Національного університету «Львівська політехніка» різних спеціальностей), за гендерним показником: 88 осіб жіночої статі (жіночий масив) та 34 — чоловічої (чоловічий масив). Разом: 122 чол.

Анкета та її обробка. Питання анкети були ті самі, що в питальнику проф. А. Архангельської: загальний блок (питання про стать, вік, місце проживання, майбутній фах тощо) і 13 основних запитань. Анкету зроблено за допомогою інструмента Google.Form, респонденти заповнювали її онлайн, автоматично здійснювалася обробка й аналіз відповідей з представленням результатів у графіках і діаграмах. Вручну було перевірено результати. **Обрахунки.** В обрахунках було прийнято жіночий масив 88 осіб як 100%, 34 чол. чоловічого масиву так само як 100%.

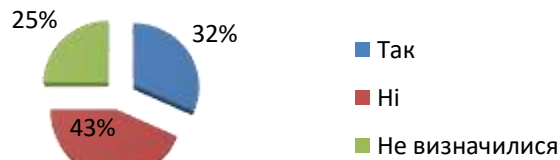
Результати соціолінгвістичного опитування. Зі 122 опитаних 28 жінок (31,8%) та 9 чоловіків (26,5%) вважають, що жінка повинна мати спеціальне фемінізоване найменування, 38 жінок (43,2%) та 20 чоловіків (58,8%) — що в ньому немає необхідності, «не визначилися» — 22 (25%) і 5 (14,7%) відповідно. Було поставлено таке питання: «У деяких мовах парні іменники жіночого роду є обов'язковими й нормативними (на зразок *інженер* — *інженерка*, *філолог* — *філоложка*, *політик* — *політичка*, *прем'єр* — *прем'єрка* тощо). В українській мові в багатьох випадках граматики рекомендують вживати чоловічу родову форму для позначення жінки (*інженер Михайлова*, *директор звернулася* й т.ін.). Чи вважаєте Ви, що в новій українській мові жінка також повинна мати спеціальне жіноче найменування за посадою, родом діяльності, соціальним статусом (*хірургиня*, *продавчиня*, *фотографиня*, *професореса*, *політоложка*, *теоретикиня*, *соціологиня*, *мовознавка*, *мовкиня* тощо)». Наочно розподіл відповідей за гендерними масивами представлено на діаграмах 1, 2:

Чи вважаєте Ви, що в українській мові жінка також повинна мати...

Діаграма 1

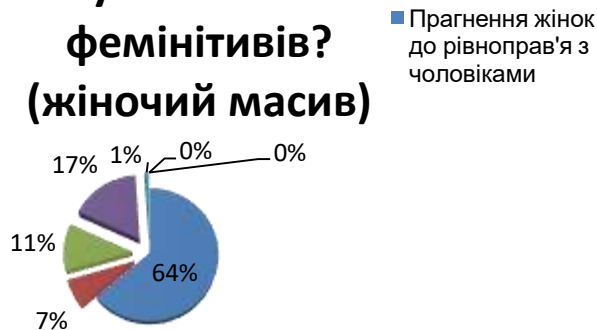
Чи вважаєте Ви, що в українській мові жінка також повинна мати...

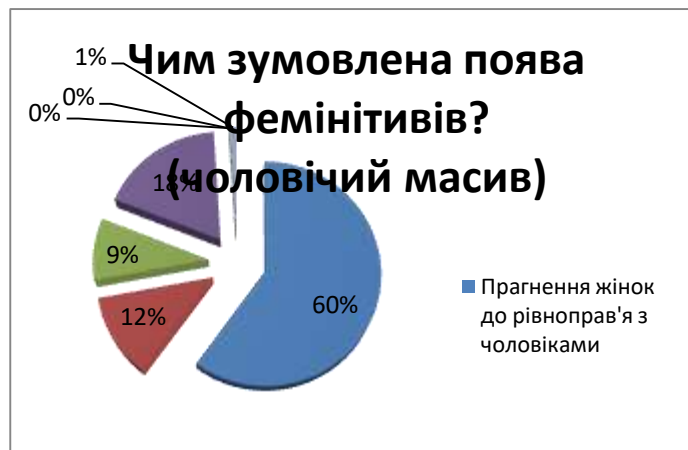
Діаграма 2

Серед причин уживання фемінітивів у сучасному українському мовленні (особливо у ЗМІ) респонденти називали такі: прагнення жінок до рівноправ'я з чоловіками, особлива повага до жінки в українському суспільстві, дерусифікація/націоналізація української мови, мода на вживання таких назв, некоректність уживання слів чоловічого роду на позначення жінки, низький рівень освіченості населення. Розподіл відповідей за гендерними масивами наведений на діаграмах 3, 4.

Чим зумовлена поява фемінітивів? (жіночий масив)

Діаграма 3

Діаграма 4

Загалом позитивно оцінюють уживання фемінітивів у сучасному мовленні 25% жінок і 8,8% чоловіків, загалом негативно — 26,1% жінок і 29,4% чоловіків. Таких, що не визначилися зі ставленням, серед жінок — 10 осіб (11,3%), серед чоловіків — 8 (23,5%). Опитування передбачало вивчення думки респондентів щодо їхнього ставлення до вживання фемінітивів у власному мовленні. Результати в жіночому масиві такі: 15 осіб (17%) жінок — ставляться цілком позитивно, скоріш позитивно — 26 (29,5%); скоріш негативно — 33 (37,5%); цілком негативно — 2 (2,3%); не можуть відповісти 13 (14,8%) жінок. Результати в чоловічому масиві такі: 1 (2,9%) чоловік ставиться цілком позитивно; скоріш позитивно — 7 (20,5%); скоріш негативно — 13 (38,3%), негативно — жоден із опитаних чоловіків; не можуть відповісти — 13 (38,3%). Загалом 23 (26,1%) жінки й 10 (29,4%) чоловіків вважають, що такі назви підвищують статус жінки; 9 (10,2%) жінок і 4 чоловіки (11,7%) — принижують її; 55 (62,5%) жінок та 19 (55,9%) чоловіків — такі назви жодним чином не впливають на суспільний статус жінки; 1 (2,9%) чоловік вважає, що все залежить від закінчення; 1 (1,1%) опитана жінка вважає, що висміюють.

Порівняльний аналіз і висновки. Проведене соціолінгвістичне опитування кількісно суттєво відрізняється від здійсненого проф. А. Архангельською, проте дозволяє намітити певні висновки. 1). Так само нам не вдалося добитися гендерно рівномірної аудиторії респондентів, а це свідчить про те, що жінки виявляють більший інтерес до мовних питань загалом і гендерно-мовних зокрема, ніж чоловіки. 2). Співвідношення жінок і чоловіків, які вважають правомірним уживання фемінітивів, таке саме (жінки переважають), але в молодіжній аудиторії показники ми отримали вдвічі вищі за ті, що показала А. Архангельська. Відповідно, вдвічі менше ми отримали відповідей щодо відсутності потреби у фемінітивах, але зі збереженим співвідношенням чоловічого й жіночого масивів. 3). Загалом кількісні показники тих, хто позитивно ставиться до вживання фемінітивів у сучасному мовленні, знизилися, але й удвічі знизилися показники негативного ставлення порівняно з 2014 роком, проте в чоловічому масиві втричі зросли показники респондентів, які не визначилися зі своїм ставленням. 4). У ході експерименту були отримані відмінні результати і

щодо причин уживання фемінітивів. Так, суттєво зросла кількість тих, хто вважає, що вживання фемінітивів підвищує статус жінки, причому співвідношення між чоловічим масивом і жіночим зблизилися. Утричі зменшилися показники тих, хто вважає, що фемінітиви принижують жінку (розподіл між масивами приблизно 50 на 50), а от кількість тих, хто вважає, що вживання фемінітивів є нейтральним, залишилася майже такою самою.

Усе це свідчить про позитивні зміни у ставленні до спеціальних жіночих найменувань, що пов'язано з підвищенням соціального статусу жінки, — з одного боку, та прогресивністю молоді, з другого.

Література

1. **Архангельська А. М.** Неофемінативи як «гра за правилами порушення відомих правил» і проблеми перекладу *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер.: Філологічна. 2013. № 36. С. 297-300.
2. **Архангельська А. М.** Фемінні інновації в новітньому українському назовництві *Мовознавство*. 2014. № 3. С. 34-50.
3. **Український** правопис, 2019. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/ukrayinskij-pravopis-2019>.
4. **Шевченко З.** Словник гендерних термінів. Черкаси, 2016. 336 с.

УДК 81`35

Литвин Анна Геннадіївна

Харків, ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Наук. кер.: к. філол. н., доц. Н. В. Щербакова

ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИЗВИЩ НА ҐРУНТІ ІНШОЇ МОВИ

Необхідність звернутися до питання про особливості видозмінення прізвищ зумовлена не лише потребою правильної передачі власних назв людей засобами української мови, а й діапазоном помилок, виявлених унаслідок побіжного огляду списку студентів українського мовно-літературного факультету імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка. Варіативність написання наявних антропонімів засвідчує проблеми різного характеру: орфографічну невправність працівників державних органів, що видають документи; естетичні вподобання батьків, які часто не корелюють із законами мови і тому набули неграмотного оформлення; видозміну, спричинену ідеологічними або модними тенденціями, що були актуальними в певний період.

Наукова література з теми наводить факти, що трансформації прізвищ зумовлені передусім суспільно-історичними чинниками, наприклад, перебування етнічних територій певної країни в складі іншої держави (терени України впродовж тривалого часу входили до складу Польщі, Литви, Речі Посполитої, Російської й Австро-Угорської імперій). Так, унаслідок

необхідності документально фіксувати особу в державі питома українське прізвище потрапляло в інше мовне середовище і надалі зазнавало різних змін – фонетичних, акцентологічних, орфографічних, словотвірних.

Питанням виникнення, розвитку, структури, семантики й ареалу поширення родових прізвищ присвятили свої роботи І. М. Желєзняк, Ю. К. Редько, М. Л. Худаш, П. П. Чучка, Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська, Л. Т. Масенко та ін. Вони зазначали, що етимологічно українські прізвища трансформувалися в результаті навмисного зросійщення (східноукраїнські території) чи ополячення (західноукраїнські території). Урядові органи свідомо перекручували й намагалися надати українським прізвищам форм, що властиві для російської і польської документації [2: 45], або ж самі носії змінювали своє родове прізвище через певні культурні тенденції.

Трансформовані варіанти прізвищ усталилися й офіційно закріпилися, тож функціонують у житті сучасних громадян. При цьому прізвища почасти чи загалом втратили свою автентичність. Часткова зміна смислу або втрата первинного значення власної назви, відрив від родової приналежності, а також нормативні відхилення в структурі антропонімів на різних мовних рівнях – це зумисні видозміни, що становлять **проблему** в системі сучасного українського антропонімікону.

Подібні наукові студії є **актуальними**, адже допомагають визначити етимологію прізвищ; установити генеалогічний зв'язок носіїв родової назви із національною спільнотою, представниками якої вони є, а також сприяти підвищенню мовної культури. Матеріалом дослідження стали прізвища студентів українського мовно-літературного факультету імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка (**Ковальова, Кравцова, Золотарьов, Рєзнікова, Ковалівська, Моргунова, Лізунова, Кутова, Перков, Покотілова**), що становлять 3 % від загальної кількості власних назв студентів факультету – 330.

Мету нашої студії формулюємо так: установити основні риси, що є показниками трансформованості прізвищ з огляду на їхнє походження та лінгвістичну природу.

Для досягнення мети необхідно вирішити такі **завдання**: 1) з'ясувати етимологію й семантику твірної основи, 2) установити спосіб творення аналізованих прізвищ й виявити форманти додані пізніше, 3) проаналізувати написання прізвищ з огляду на етимологію й семантику, морфемну й словотвірну структури та чинну правописну традицію, 4) надати кількісну інформацію щодо сучасних носіїв прізвищ. Поставлена мета й відповідні завдання можуть бути реалізовані за допомогою таких **методів наукових досліджень**, як описовий, зіставний, компоненти етимологічного й структурного аналізу.

Основний матеріал дослідження з обґрунтуванням одержаних наукових результатів

Трансформованими на ґрунті російської мови є деякі українські прізвища, що у своїй основі мають лексеми на позначення особи за видом діяльності. Так, наприклад, прізвища **Ковальова, Кравцова, Золотарьов,**

Резнікова мають словотвірний суфікс **-ов-**. Твірними для цих слів є питома українські прізвища, утворені лексико-семантичним способом: *коваль* – «майстер, що куванням обробляє метал, виготовляє металеві предмети» [5], *кравець* – «фахівець із пошиття одягу» [5], *золотар* – «те саме, що ювелір» [5] або в переносному значенні «той, хто займається очищенням вигрібних ям; асенізатор» [5], *різник* – «той, хто забиває худобу або птицю на м'ясо» [5] або «продавець м'яса; м'ясник» [5]. Можемо припустити, що форманти **-ов-** та **-івськ-** (*Коваль* – **Ковалівська**) нарощені, додані пізніше, отожд неперодні, штучні.

Про зумисну зміну українських прізвищ за бажанням самого носія або ж через соціальні утиски неодноразово писали дослідники української антропоніміки. Зокрема Ю. К. Редько зазначає: «Змінити прізвище в той час, коли прізвища не були ще міцно закріплені за родами, було неважко. Зокрема існувала тенденція «аристократизації» прізвищ. Двірські люди, наслідуючи шляхту, самі змінювали свої прізвища на подібні до шляхетських» [3: 78]. Подібну аргументацію знаходимо й у праці М. Ф. Сумцова: «Зміна українських прізвищ відбулася під впливом тих культурних рухів, які виявились у суспільстві. Родові прізвища змінювались на догоду тій чи іншій групі діячів, що височіла над народом культурним рівнем чи адміністративним своїм становищем. Навіть і тоді, коли висоті адміністративного становища не відповідала висота культурного розвитку панівної в суспільстві групи діячів, панівна в країні сила все-таки давала певний напрям місцевому крайовому життю, підтягала його під такі чи інші форми громадського існування і, видозмінюючи різні прояви народного життя, змінювала і родові прізвища... У XVII ст. українські прізвища змінювались на лад польських, згодом появились невластиві українській мові <...> прізвища на -ов, які мають численні інтелігентні українці з дворян. У старовину з переходом особи із селянського стану в дворянський закінчення на -ов або -ин було неначе гербовим знаком порівняно вищого суспільного становища. З метою облагородити родові прізвища не тільки залюбки приймали закінчення -ов, але, якщо прізвище було складне, то змінювали одну із складових частин, яка чимось була не до вподоби; так із Салогуб виникло Соллогуб. Треба додати, що закінчення -ов виникало іноді чисто канцелярським або приказним шляхом» [6]. Отже прізвища **Ковальова, Кравцова, Золотарьов, Резнікова** є яскравою ілюстрацією тих подій, у яких узяли участь (свідомо чи несвідомо) пращурів студентів.

Сучасна карта поширення прізвищ України станом на 2011-2013 роки [1] фіксує загалом 62232 носії прізвища **Коваль** в Україні. Кількісне поширення варіанта **Ковальов** в Україні становить 17764 носії, жіночий еквівалент **Ковальова** – 23214 носії, **Ковалівська** – 351 носій, **Ковалівський** – 273 носії [1].

Прізвище **Кравець** мають 25187 носіїв, а **Кравцов** – 7211, **Кравцова** – 9211. Трансформовані форми **Ковальов / Ковальова, Кравцов / Кравцова, Ковалівська / Ковалівський** поширені найбільше на Слобожанщині. Зазначимо, що саме ця територія України зазнала найбільшого впливу

російської мови, оскільки свого часу «набула статусу російської губернії» [10]. Так само зросійщений варіант *Золотарьов / Золотарьова* мають за прізвище найбільша кількість носіїв на Слобожанщині : *Золотарьов* – 2559 носіїв і *Золотарьова* – 3435 [1].

Носіїв прізвища *Резніков / Резнікова* на мапі 702; без форманта **-ов-** прізвище *Резник* мають 435 носіїв, а от автентичний варіант *Різник* за кількістю перевищує будь-які варіації цього антропоніма – 3756 носіїв [1]. Прізвище *Резніков / Резнікова*, вочевидь, є зросійщеним, і підтвердити цю тезу ми можемо, проаналізувавши його будову й особливості написання. Лексема *Резніков* є дериватом від *Резнік*, у якому кореневий морф *рез-* має написання через **Є** внаслідок транслітерації російського слова *резать* українською. У цьому випадку можна заперечити й посилаючись на те, що укр. *різати* та рос. *резать* мають розбіжності в написанні через кореневі **І // Е** на місці етимологічного **Ъ**, що за нормами Правопису 2019 регламентує відповідне написання [7: 143]. Проте на с. 144 правопису знаходимо прізвище *НарЄжний* і далі читаємо: «Прізвище Нарєжний запозичене російською з української, де нормативним є Наріжний» [7: 144]. Отже, доводимо, що *Резнікова* з кореневим <є> написано відповідно до норми, але трансформоване. Ще одним показником зумисного зросійщення цього прізвища є суфікс **-нік-** (відповідний український словотвірний суфікс **-ник-**). Написання згаданого прізвища із суфіксом **-нік-** згідно з вимовою є помилковим, про що свідчать і міркування Ю. К. Редька: «Прізвище *Різник* (два значення: «м'ясник» і «торговець м'ясом») досить поширене в західних областях УРСР. У східній частині України зустрічаємо давно зрусифіковану форму *Резнік* і похідне *Резніченко*» [3: 49].

Подібна ситуація із прізвищами, що етимологічно пов'язані з індивідуальними ознаками носія – фізіологічними / фізичними, поведінковими тощо. Власні назви *Моргунова* та *Лізунова* мають формант **-ов-** і походять від онімів *Моргун* і *Лизун*. У свою чергу ці прізвища утворилися від апелятивів *моргун* і *лизун*: *моргун* – «той, хто часто моргає» [5] або «той, хто залицяється; залицяльник» [5]; *лизун* – «той, хто любить лизатися» [5] або в переносному значенні «те саме, що лизоблюд» [5]. Ці лексеми об'єднує словотвірна модель: дієслівний корінь (*морг-*, *лиз-*) і додавання суфікса **-ун-** уможливило творення іменника – назви особи за певними особливостями. Як зазначає Ю. К. Редько: «<...> -ун в-українській мові досить продуктивний як засіб для утворення зневажливо-насмішливих назв, переважно віддієслівних типу “балакун”, “брехун”, “свистун”» [3: 155]. Саме цей формант орієнтує на українськомовну природу зазначених прізвищ.

Про помилковість віднесення власної назви *Лізунова* до російськомовних свідчить також коренева **І**. Вона з'явилася в корені слова як результат наслідування фонетичного принципу написання російського дієслова *лизать*. І хоча дієслова укр. *лизати* і рос. *лизать* мають спільну слов'янську основу, проте в прізвищі навіть російськомовного походження необхідно було б писати **И**, оскільки «<...> російську літеру **и** передаємо літерою **и** у прізвищах, утворених від імен і загальних назв, спільних для

української російської та інших слов'янських мов» [7: 144-145]. Тож прізвища **Лізунова, Моргунов** кваліфікуємо як такі, що зазнали трансформації на ґрунті іншої мови.

Апелюємо до карти поширення прізвищ України: **Лизун** – 949 носіїв, **Лізун** – 139 носіїв, **Лизунов** – 69 носіїв і **Лизунова** – 75 носіїв, **Лізунов** – 293 носії і **Лізунова** – 324 носії. Цікаво, що всі варіанти прізвищ поширені на Придніпров'ї, на Сіверщині, на Запоріжжі, у Криму [1].

Щодо власної назви **Моргун** та її трансформованих варіантів, то кількісно превалює прізвище **Моргун** – 7119 випадки, **Моргунов** – 1190 і **Моргунова** – 1500. Усі зазначені варіанти прізвища поширені на Слобожанщині [1].

Аналогічних змін зазнали прізвища **Кутова, Перков, Покотілова**. Ці власні назви мають суфікс **-ов-**, що має засвідчувати їхню російськомовну природу і був доданий до основ відапелятивних онімів **Кут, Перко, Покотило**. Самі ж основи є питомо українськими: *кут* – це «геометрична фігура, утворена двома лініями, що виходять із однієї точки // така фігура, утворена лініями яких-небудь предметів, знаків і т. ін.» [5], «те саме, що куток» [5], «частина якої-небудь території, місцевості» [5]. Дещо відрізняється позиція П. Чучки щодо етимології прізвища **Кут**: «КУТ, род. - КОТА. Записи особової назви Кут, співвідносної з загально- укр. лексемою кіт 'самець кішки' засвідчують цей антропонім уже тільки в ролі додаткової ідентифікації при календарному імені...» [9: 212]; *перко* – «рід свердла, що застосовується в столярській справі» [5]; *покотило* – великий горщик («большой горшок») [4].

За аналогією до моделі творення назв інструментів від дієслів (молотило – від мотати, колотило – колотити), апелятив *покотило* утворений суфіксальним способом за допомогою суфікса **-ил(о)** від дієслова *покотити*, що, на нашу думку, свідчить про продуктивність цієї української словотвірної моделі. Як зазначає Ю. К. Редько, «серед прізвищ з префіксом по- переважають утворення з суфіксами **-ко, -айло, -ало, -ило..**» [3: 170]. Уважаємо, саме у зв'язку з цим і писати прізвище слід з буквою **И** – **Покотілова**.

Кількісні показники поширення наведених номінативних одиниць такі: **Кут** – 528 носіїв (цей варіант найуживаніший на Закарпатті), **Кутова** – 2022 носії, **Кутов** – 29 носіїв (**Кутова / Кутов** поширені на Придніпров'ї). Варіант прізвища **Покотило** превалює на Галичині – 3154 особи; **Покотілов** – 143 і **Покотілова** – 170 носіїв (найчастіше вживані на Запоріжжі), **Покотілов** – 108 і **Покотілова** – 139 (поширені на території Причорномор'я) [1].

Щодо прізвищ **Перко** і **Перков**: варіант **Перко** здебільшого фіксується на Поділлі має невелику кількість носіїв – 30 осіб; утворений пізніше варіант **Перков** налічує більшу кількість носіїв – 199 осіб і найчастотніше вживання на Придніпров'ї [1].

Висновки. Проаналізовані приклади свідчать, що основними маркерами трансформованості прізвищ на ґрунті російської мови є суфікс –

ов-, що додавався до етимологічно української основи слова на позначення осіб за родом діяльності, за індивідуальними особливостями, а також слів на позначення реалій українського побуту. Окрім того, показником зросійщення власної назви є буква **І** в коренях слів або суфіксах, яка з'явилася там унаслідок дотримання фонетичного принципу написання.

Ареали поширення варіантів прізвищ підтверджують екстралінгвальні причини їхнього видозмінення – суспільно-історичні чинники, зумовлені тривалим перебуванням значних територій України під впливом Російської імперії (Придніпров'я, Слобожанщина, Сіверщина, Запоріжжя, Причорномор'я).

Думаємо, варто рекомендувати носіям видозмінених варіантів прізвищ і працівникам органів реєстрації актів цивільного стану звернути увагу на особливості написання власних назв державною мовою, оскільки особа – носій прізвища є представником національної спільноти, своєрідним транслятором етнічної культури.

Вироблення алгоритму дій працівників державних установ і органів, пов'язаних із документообігом і, зокрема, написанням власних назв українською мовою, може бути підґрунтям для подальших досліджень в окресленому напрямі.

Література

1. Карта поширення прізвищ України станом на довоєнні 2011-2013 роки. URL: <https://ridni.org/karta/>. **2. Масенко Л. Т.** Українські імена і прізвища. К.: Т-во «Знання», 1990, 48 с. **3. Редько Ю. К** Сучасні українські прізвища. Київ: Наук. думка, 1966. 214 с. **4. Словник** української мови : [у 3 т.] / упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко; за ред. С. Єфремова та А. Ніковського. Київ : Горно, 1927–1928. **5. Словник** української мови: [в 11 т.] / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. **6. Сумцов Н. Ф.** Малорусские фамильные прозвания. Киевская старина. 1885. Вып. № 2, С. 215–228. **7. Український правопис.** 2019, 282 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf>. **8. Худаш М. Л.** З історії української антропонімії. К.: Наукова думка, 1977. 236 с. **9. Чучка П. П.** Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород: Ліра, 2011. 432 с. **10. Шевельов Ю.** Історична фонологія української мови : пер. з англ. / Ю. Шевельов ; пер.: С. Вакуленко, А. Даниленко; Канад. ін-т укр. студій, Схід. ін-т українознав. ім. Ковальських, Харків. іст.-філол. т-во. Харків: Акта, 2002. XII, 1054 с.

Мацуцина Аліна Дмитрівна
Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Ю.М. Лебеденко

ПРЕЦЕДЕНТНЕ ІМ'Я ЯК ОБ'ЄКТ МОВНОЇ ГРИ В ПОЛІТИЧНОМУ ЖАРГОНІ

Політичний жаргон є невід'ємною частиною нашого життя. Використання значної частини жаргонізмів є однією з особливостей засобів масової інформації. Саме експресивність політичного жаргону є однією з причин його активного функціонування. Прецедентні імена є важливою частиною політичного жаргону.

Дослідженню політичного дискурсу присвячені роботи таких українських мовознавців як К. С. Серажим, О. І. Андрейченко, А. Д. Белової, Н. В. Кондратенко, Н. В. Кутузи, Л. П. Нагорної, Т. Ю. Ковалевської, А. П. Загнітка та інших.

Прецедентні імена, як специфічна антропонімічна категорія недостатньо вивчені в ономастиці з урахуванням функціонально-семантичної, лінгвістичної та соціальної характеристик. В ономастиці не вирішено питання генези прецедентних імен у політичному жаргоні, їхнього комунікативного статусу, а також структурних та семантичних моделей.

Цілі - визначити аксіологічну семантику прецедентних імен та обґрунтувати доцільність використання прецедентного імені як об'єкту мовної гри у політичному жаргоні. Матеріалом нашого дослідження послуговували електронні ЗМІ, а також коментарі інтернет-користувачів.

Прецедентні імена виступають як частина мовної гри. Мовна гра є важливим елементом політичного жаргону, її вважають способом увиразнення мовлення, моделювання його новизни й свіжості. Тож щоб викликати увагу читачів (слухачів), необхідно зробити мовлення незвичним, неавтоматизованим. Для цього можна, наприклад, трансформувати добре відомі вирази, ужити okazіоналізми, сумістити різні стилі (наприклад офіційно-діловий) і розмовний), обіграти внутрішню форму слова чи усталеного виразу, зіштовхнути різні граматичні категорії і тому подібне [3: 83].

Прецедентні феномени відображають мовну свідомість, допомагають доступніше та зрозуміліше донести інформацію до слухачів. Образності у мовленні досягають за допомогою використання переносних значень слів або парафраз. Їх використання пов'язано з потребою дати додаткову характеристику цим явищам. Застосування мовної гри у звичному мовленні можна розглядати як варіант творчості та творчого вираження з метою підкреслити ознаки предмета чи особистості.

Серед прецедентних імен сучасного політичного жаргону найпоширенішими є:

Зеленський В.О. — *Джокер* (рід попередньої діяльності + похідне від фразеологізму “Джокер у рукаві”), *Зе* (похідне від прізвища, а також

англійський артикль the), *маріонетка Коломойського* (натяк на співпрацю з українським олігархом), *Містер Зе* (прізвище та аналогія з Містер Х), *клоун* (рід попередньої діяльності та натяк на несерйозність намірів).

Лукашенко О. Г — *Батько* (аналогія: держава — сім'я, президент — батько).

Проросійський активіст — *Колорад* (схожість георгіївської стрічки, головного атрибута активістів, на забарвлення дорослої особини колорадського жука), *Ватник* (аналогія з ватником, як типовим одягом радянських в'язнів).

Верховна Рада — *Верховна Зрада* (паронімічна атракція та натяк на зраду).

Путін В. В — *провальний кегебешник* (рід попередньої діяльності та натяк на невдачу кар'єру), *ВВП* (ініціали, які збігаються з економічним терміноскороченням), *ВеВе* (ініціали), *Володимир не Червоне Сонечко* (аналогія з князем Володимиром Великим (Червоне сонечко)).

Отримані результати дослідження свідчать, що прецедентні імена, як об'єкт мовної гри використовуються для увиразнення мовлення, додавання експресивності, для того, щоб привернути увагу слухачів. Образності досягають за допомогою використання стилістичних фігур. Перспективою нашого дослідження є з'ясувати генезу використання жаргонів у політичному дискурсі.

Література

1. Вальтер Х., Мокиєнко В., Большой словарь русских прозвищ. Москва: ЗАО “ОЛМА Медиа Групп”, 2007. 704 с. **2. Дацько О.** *Сленгова лексика у передвиборних програмах та політичній періодиці 2007 року. Література та культура Полісся.* – Вип. 44: До 80-річчя з дня народження професора Нінель Миколаївни Арват / Відп. ред. і упорядник Г.В.Самойленко. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2008. С. 50–57 **3. Космеда Т.** Риторика українців: порушення норми як мовна гра. *Studia Ukrainica Posnaniensia.* 2013. № 1. С. 81-90.

Меделяєва Аліна Олександрівна

Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Наук. кер.: к. філол. н., доц. Н.П. Нестеренко

СТРУКТУРА МАКРОКОНЦЕПТУ «ДЕРЖАВА» В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

Сучасні дефініції концепту ґрунтуються на різних підходах: В. Карасик указує, що всі підходи до розуміння концепту зведені до лінгвокультурного й лінгвокогнітивного. Подібну думку розвиває У. Карпенко-Іванова. Концепт кваліфікується О. Селівановою як «інформаційна структура свідомості, різносубстратна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й

позасвідомого» [7: 410]. Підґрунтям такої дефініції стало класичне тлумачення концепту О. Кубрякової як терміну, що служить поясненню одиниць ментальних і психологічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відображає знання й досвід людини; оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку, усієї картини світу, відображеної у психіці людини [7].

Актуальність дослідження зумовлена тим, що останнім часом до аналізу концептів «держава», «державність», «Україна» все частіше звертаються мовознавці та літературознавці, зокрема І. Брага, А. Задорожня, Ж. Колоїз, Т. Полякова, Л. Супрун, Г. Усатенко, І. Хоменська, Я. Яремко [1], у працях яких висвітлено специфіку образотворення, вербалізації логіко-семантичної категорії в політичному, публіцистичному, художньому дискурсах.

Предметом дослідження є структура макроконцепту «держава» на **матеріалі** романів П. Загребельного «Диво», «Смерть у Києві», «Первоміст», «Євпраксія», «Я, Богдан (Сповідь у славі)», «Тисячолітній Миколай», «Юлія, або Запрошення до самовбивства», «Стовпотворіння». **Завданням** студії є аналіз складників, що представлені в структурі макроконцепту «держава».

Серед основних складників прози митця беззаперечно вирізняється наголошена Н. Зборовською «філософська аналітичність вічних істин», реалізована в надзвичайно продуктивному – історичному – матеріалі. На думку дослідниці, у творах письменника «розгорнуто досі не властиві вітчизняній літературі динамічна масштабність і епічність. Тут глибинно та різнобічно подавалося велика кількість історичного фактажу, цитувалися різні документи, переконливо аргументувався високий духовний рівень української нації» [6: 40].

Творчість письменника здобулася на пильну увагу науковців, зокрема Н. Голікова проаналізувала стилістичні особливості, що маркують художній дискурс П. Загребельного, змодельовала когнітивно-польову структуру низки концептів [1].

Проза П. Загребельного засвідчує, що з-поміж низки смислових атрибутів, які маркують розгалужену концептосферу белетриста, однією з найважливіших констант є логіко-семантична категорія «держава», що оприявлена в історичних романах: «Диво», «Смерть у Києві», «Первоміст», «Євпраксія», «Я, Богдан (Сповідь у славі)», «Тисячолітній Миколай», «Юлія, або Запрошення до самовбивства», «Стовпотворіння». Численні контексти, у яких вербалізовано образи різних державних утворень, дають змогу стверджувати, що в мовотворчості письменника логіко-семантичне утворення «держава» варто визначати як макроконцепт, у структурі якого простежена класифікація з репрезентацією тих чи інших часових періодів. В аналізованих текстах зафіксовано відомості про чотири періоди: державно-політичний устрій Київської Русі; процеси націо- та державотворення в Україні козацької доби; радянську Україну; незалежну Україну.

Державно-політичний устрій Київської Русі об'єктивовано в історичних романах Диво», «Смерть у Києві», «Первоміст», Євпраксія», «Тисячолітній Миколай»: *«Та справи державні, раз розпочаті, вже не даються зупинити. Велика держава вимагала великого города. А Русь була тепер великою державою і мала бути ще більшою»* [2: 503].

Процеси націо- та державотворення в Україні козацької доби оприявлено в історичних романах «Я, Богдан (Сповідь у славі)», «Тисячолітній Миколай»: *«Билися не тільки за свою землю, але й за свою гідність, за славу й історію, тож і вийшла та битва нещаслива для шляхетської сторони ...»* [2: 380].

Радянська Україна об'єктивована в історичних романах «Юлія, або Запрошення до самовбивство», «Тисячолітній Миколай»: *«В цій похмурій збожеволілій державі мовби навіки вмерли всі закони людського співжиття, вмер здоровий глузд, <...> натомість діє якась таємнича алхімія безтямних вказівок, повелінь і оглашень. Нас тільки переконують, ніби ми люди, ніби громадяни країни соціалізму, ніби ми хазаяї «необъятной Родины своей»* [4: 574].

Незалежну Україну вербалізовано в романі «Стовпотворіння»: *«... наша ж держава, яка закономірно пишалася тисячолітніми традиціями безмежного демократизму <...>, відокремилася»* [3: 8].

Отже, у структурі макроконцепту «держава», що в художньому дискурсі П. Загребельного є сукупністю конкретизованих ретроспективних, сучасних логіко-семантичних складників, виокремлюємо лінгвокультурні концепти «Київська Русь», «Козацька республіка», «Україна», художній концепт «Стовполандія».

Література

- 1. Голікова Н.** Мова художньої прози Павла Загребельного: від слова до концепту: монографія. Дніпро: Акцент, 2018. 432 с.
- 2. Загребельний П.** Диво: роман. Київ: Махаон-Україна, 2000. 576 с.
- 3. Загребельний П.** Стовпотворіння: роман. Харків: Фоліо, 2004. – 286 с.
- 4. Загребельний П.** Тисячолітній Миколай: Роман. Київ: Фірма «Довіра», 1994. 636 с.
- 5. Загребельний П.** Я, Богдан (Сповідь у славі): Роман. Харків: Фоліо, 2001. 654 с.
- 6. Зборовська Н.** Стильовий портрет шістдесятництва. *Слово і час*. 2001. № 12. С. 26-42.
- 7. Селіванова О.** Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми: Підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.

Мусійко Світлана Віталіївна
Харків, ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Наук. кер.: викл. Калашиник О. В.

ЗАЙМЕННИК ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ІНТИМІЗАЦІЇ В ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

На сучасному етапі розвитку мовознавства поняття «інтимізація» висвітлено достатньо ґрунтовно й різноаспектно – з погляду різних наукових підходів: філософської (В. П. Руднєв), літературознавчої (М. М. Бахтін), культурологічної (Б. І. Шифрін), мовознавчої (Л. А. Булаховський, Ю. А. Бельчиков, Г. Г. Почепцов, І. К. Білодід, С. П. Денисова, А. В. Корольова) [1: 14]. Однак на тлі достатньо інтенсивних лінгвістичних студій позаналежною увагою дослідників залишаються мовні засоби вираження інтимізації впоетичних текстах. Це підтверджує доцільність поглибленого вивчення феномену інтимізації в мовознавчому дискурсі [1].

У лінгвістиці термін «інтимізація» був вперше запропонований Л. А. Булаховським у 1940-х. Явище інтимізації науковець трактує як особливу низку засобів, мета яких – максимально наблизити самого автора до зображуваного; спонукати реципієнта до того, аби він розділив з поетом елементи його творчості, ближче ввійшов у коло його світосприйняття, став ніби учасником самого живого процесу художнього вибору [1: 14].

Згодом проблему засобів інтимізації мови розглядали у зв'язку із дослідженням категорій модальності, оцінки, відчуженості, адресатності, наративу (Р. О. Якобсон, І. К. Білодід, В. В. Виноградов, Д. С. Лихачов, М. М. Бахтін, Н. Д. Арутюнова, Ю. А. Бельчиков, Т. В. Радзієвська, Т. А. Космеда, А. Л. Палійчук, Н. О. Фурист) [3].

Серед інтимізувальних займенників зазвичай виокремлюють особові займенники I та II-ї особи, які конкретизують, певним чином ідентифікують особу, співвідносять її з визначеним комунікативним контекстом. Частотність їхнього уживання як засобів інтимізації тексту «зумовлена однозначністю трактування, а також простою однолексемною структурою» [6].

Я – це «головний» займенник ліричної поезії, адже він утілює ліричного героя, авторське *Я*. Цей займенник яскраво ретранслює дейктичність, безіменність суб'єкта – прикметну рису свого морфологічного класу і водночас одну з кардинальних особливостей лірики, зумовлену самою природою цього жанру [2]: *Я оддам, я продам Кумові хатину, Я куплю, я зроблю Яточку під тином...* (Гайдамаки).

Своє особливе семантичне навантаження має й займенник *ТИ*. Він виконує одну з ключових функцій – апелятивну – й у такий спосіб привертає увагу читача. За значимістю в побудові поетичного тексту він близький до займенника *Я*. Прикметна риса займенників – дейктичність – уможливорює

практично необмеженість вибору об'єкта номінації, чим пояснюється багатство й строкатість семантичної структури цього класу слів. У поезії Шевченка займенник *ТИ* має такі значення: «*ТИ* адресата», зокрема й у звертанні :*І ти, моя єдина, Встаєш із-за моря, З-за туману, слухняная Рожевая зоре!* (Немає гірше, як в неволі); «любовне *ТИ*»: *Чи правда, Оксано? чужа чорнобрива! І ти не згадаєш того сироту, ... З ким ти усміхалась, плакала, журилась, Кому ти любила Петруся співать. І ти не згадаєш. Оксано! Оксано! А я й досі плачу, і досі журюсь* (Мар'яна-черниця); «узагальнене *ТИ*» – часто у віршах, написаних на злободенну тематику за *ТИ* приховуються різні соціальні верстви населення, наприклад: *Страшно тобі буде, хоч ти й бачив Рось, І Альту, і Сену, і там розлилось, Не знає за що, крові широке море* (Гайдамаки).

Займенник *МІЙ* (*МОЯ, МОЄ, МОЇ*) виступає у складі поширеного звертання, поєднуючись з іменниками, субстантивованими прикметниками і дієприкметниками, що називають осіб, одночасно актуалізуючи, окрім належності, такі додаткові значення: 1) родинні зв'язки: *Нехай з святими спочивають Мої старії... – Чи жива Ота Оксаночка? – питаю У брата тихо я. – Яка?..* (Ми вкупочці колись росли), ... *А сестри! сестри! Горе вам, Мої голубки молодії, Для кого в світі живе?* (Якби ви знали паничі); інтимний зв'язок між закоханими : *Любий мій Іване! Серце моє кохане! Де ти так барився?* (Катерина). Або, наприклад: *Може, думаєш, покину? Ні, моя рибчино, Буду ходити, буду любити, Поки не загину!..* (Мар'яна-черниця).

У ході наукової роботи було здійснено художній аналіз поетичних творів Т. Г. Шевченка у визначеному темою аспекті, розглянуто специфіку, особливості та закономірності застосування займенників як засобів інтимізації лірики.

Таким чином, проаналізований фактичний матеріал засвідчив широке використання автором прономінативів як засобів інтимізації лірики. Автор творчо вплітає займенники у структурну канву своїх творів.

Література

1. **Афоніна І. Ю.** Засоби інтимізацій науково-популярного тексту : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 13.12.17. Сєверодонецьк, 2017. 14 с.
2. **Булаховський Л. А.** Мовні засоби інтимізації в поезії Тараса Шевченка. Вибрані праці у 5 томах. – Т. 2. – Київ : Наук. думка, 1977. С. 573–593.
3. **Вихованець І. Р.** Частини мови в семантико-граматичному аспекті : монографія – К. : Наук. думка, 1988. 256 с.
4. **Дільна О. А.** Стилiстичні функції присвійних займенників мій, твій у романі Ірини Вільде «Сестри Річинські». *Вісник Львівського університету*. 2017. Випуск 64. Ч. II. С. 295–303.
5. **Жулинський М. Г.** Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. К.: Наук. думка, 2001. ISBN 966-00-0625-X.
6. **Корольова А. В.** Типологія наративних кодів інтимізації в художньому тексті: Монографія. К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. 267 с.

Нестерович Аліна Володимирівна
Харків, ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Н. В. Щербакова

НЕЛІТЕРАТУРНІ НАЗИВАННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ПОЛІТИКУМУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ СЛОВНИКІВ ЛЕКСИКО-СЛОВОТВІРНИХ ІННОВАЦІЙ А. НЕЛЮБИ ТА Є. РЕДЬКА)

Останні роки характеризуються посиленням використання стилістично зниженої лексики, яка опанувала не лише усне мовлення, а й – сферу публіцистики. Вона відображає мовні вподобання суспільства, що прагне в цих лексемах віднайти засоби влучної номінації явищ, а також бажання емоційно та експресивно на них відреагувати.

До лексичного складу будь-якої мови входить чимала кількість нелітературних одиниць, що відповідає базовим критеріям розмежування нормативної і ненормативної лексики, а також стилістичної стратифікації словника.

В. А. Хомяков зазначає: «Нестандартні елементи літературної мови мають певний комунікативний статус і мовну цінність перш за все як загальноприйняті експресивні засоби стилістично зниженої мови, що відображають в деякій мірі функціонально-стилістичне варіювання словникового складу національної мови. Ця варіативність відрізняється від варіативності арготизмів та жаргонізмів, оскільки основними ознаками експресивної лексики виступають загальновживаність та етико-стилістична зниженість, що має за мету створення певного стилістичного ефекту» [8: 35].

Настанова на експресивність часто мотивує мовця вдаватися до пошуку лексичних новотворів, способи творення яких є предметом наукового зацікавлення таких дослідників, як А. Нелюба, О. Кириченко, І. Галишин, В. Павлюк, О. Хрущова, Л. Туровська, І. Горбунова, Л. Ставицька, О. Єрмакова, Р. Розіна, М. Степаненко та ін.

Зважаючи на збільшення ролі неформальних елементів у мовленні, відсутність їхньої лексикографічної фіксації та науково-теоретичного обґрунтування, **актуальним** видається дослідження словотвірної поведінки експресивних новотворів, що дозволить визначити динаміку та перспективи розвитку мови в подальшому.

Нелітературні (експресивно-емоційні) номени представників українського політикуму стали **предметом** цієї розвідки.

Матеріалом вивчення є деривати, дібрані шляхом суцільної вибірки зі словників лексико-словотвірних інновацій (2012–2013, 2014, 2015–2016 рр.), укладених А. М. Нелюбою і Є. О. Редьком.

Мета статті полягає у встановленні структурно-семантичних особливостей дериватів-назв представників політикуму, що можна віднести до групи емоційно-експресивної лексики.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- 1) з'ясувати семантичну та функціональну специфіку номенів представників політикуму
- 2) скласифікувати й структурувати неологізми тематичної групи;
- 3) проаналізувати стилістичні особливості новотворів на позначення політикуму.

Методи наукових досліджень

Дослідження ґрунтується на підході до мови як явища динамічного, що перебуває в постійному розвитку. Тому, досліджуючи мовні одиниці, беручи до уваги їхній зв'язок з сучасними реаліями, використовуємо такі методи: описовий, суцільної вибірки та структурного аналізу.

Основний матеріал досліджень з обґрунтуванням одержаних наукових результатів

Необхідно зазначити, що саме мова публіцистики характеризується використанням нелітературної нейтральної лексики, яка в різних контекстах може набувати додаткової конотації, стилістичного забарвлення.

На думку О. Д. Пономарева, основу словникового складу мови становить стилістично нейтральна лексика – «це слова, позбавлені будь-якого забарвлення й однаковою мірою використовуються у всіх функціональних стилях мови. У стилістичному відношенні така лексика є немаркованою, тобто позбавленою конотації. Вона є своєрідним фоном, на якому проявляється стилістична маркованість інших слів, які знаходяться з нейтральними словами у парадигматичних відношеннях. Нейтральна лексика може переходити до складу стилістично забарвленої, коли вживається у переносному значенні або у певній комунікативній ситуації набуваючи додаткового емоційно-експресивного забарвлення» [6: 36].

Аналізований матеріал засвідчив експресивні номени представників політикуму, утворені морфологічними і неморфологічним (лексико-семантичним) способами творення.

Тож, вважаємо, варто проаналізувати й порівняти продуктивність кожного з названих способів творення лексичних інновацій.

Зібраний нами фактичний матеріал – іменники на позначення осіб, які прямо чи опосередковано взяли участь у політичному житті України. Названі одиниці формують такі тематичні групи:

1) особа / особи, що є представником / представниками певної політичної партії / блоку / угруповання чи державної установи (**нашкраївець** [4: 118], **народоволець** [4: 117], **опоблоківець** [4: 126], **самопомічівець** [4: 163], **себатушка** [3: 177], **самооборонівець** [3: 176], **пеєрівець** [3: 144], **опи** [3: 141], **солідарист** [3: 182]);

2) особа / особи, яка є представником / представниками певної мілітарної сили, що в певний спосіб впливала на політичне життя України (**айдарівець** [3: 9], **АТОвець** [3: 9], **беркутушка** [3: 27], **НОДівець** [3: 137], **правосекторівець** [3: 156], **укроп** [3: 197]);

3) особа / особи, що є прибічниками / прихильниками / послідовниками позиції / діяльності певного політичного / державного діяча (**путлерист**

[3: 167], **путлерівець** [3: 167], **путіноїд** [3: 165], **путінозавр** [3: 165], **петріанець** [3: 145], **гепівець** [3: 49], **кернесівець** [4: 82], **ляшкіст** [5: 84], **пропутінець** [4: 147]);

4) особа / особи, що є антиподами / опонентами позиції / діяльності певного політичного / державного діяча (**антиватник** [3: 13], **антиляшко** [4: 16], **антизахарченківець** [5: 12], **антикернес** [3: 15], **антиколомойщик** [3: 15], **антикучміст** [3: 15], **антипутінець** [5: 14]).

Перша група новотворів сформована лексемами, що утворені від іменникових основ суфіксальним, префіксальним способами, рідше – префіксально-суфіксальним.

Лексичні новотвори як носії системно-мовного оцінного змісту характеризуються індикаторами оцінки в лексикографічному тлумаченні.

Складні лексеми **нашкрайвець** (особа-представник партії «Наш край») [4: 118], **народоволець** (особа, належна до «Волі народу» – депутатська група) [4: 117], **опоблоківець** (особа, належна до «Опоблоку» – Опозиційний блок – українська політична партія) [4: 126], **самопомічівець** (особа, належна до «Самопоміч» – українська партія) [4: 163] дають змогу висловити значення однією конструкцією, що відповідає синонімічному описовому сполученню слів. У словотворенні номенів бере участь суфікс **-ець**, за допомогою якого утворюються лексеми, що називають осіб за їхньою віднесеністю до громадського угруповання / політичного напрямку.

Іменники постали від негативно забарвлених основ і функціонують здебільшого в експресивному розмовному та публіцистичному стилях.

Семантична компактність зазначених вище складних одиниць забезпечує виконання не лише номінативної, а й – експресивно-оцінної, характерологічної функції.

Лексичні омоніми – **пеєрівець** (особа-учасник ПР (Партія регіонів)) [3: 144]; проросійська партія депутати партії намагалися створити сепаратистську українську республіку), **опи** (особа-учасник Опа («Опозиційний блок»)) [3: 141] – реалізують негативну оцінку, іронічну конотацію, ними досягається створення експресивності мовлення, його влучності, дотепності, іронічності чи навіть саркастичності.

Новотвір **себатушка** (тітушка з «Себату» (кримськотатарська громадська організація)) [3: 177] постав унаслідок словотвірного контамінування, яке полягає в утворенні нового номена шляхом накладання словотвірних засобів. «Тітушки – збірна назва найманців, часто люмпенізованих кримінальних елементів, гопників, молодиків, у тому числі спортсменів, які використовувалися українською владою для застосування фізичної сили й участі в масових сутичках...» [7]). «Себат» виступав за співпрацю з колишньою владою Партії регіонів в Україні. Особливістю цього номена є негативне ставлення до тітушок й учасників організації, назву якої використовують не з метою співвіднесення з певними реаліями дійсності, а передусім для висміювання, зневаги.

Події 2013 – 2017 рр. в Україні спричинили творення нових слів, які містять соціально- та ідеологічно-оцінну інформацію. Лексеми, що належать

до другої тематичної групи, слугують назвами нових героїв, вони мають яскраво виражену позитивну конотацію: **айдарівець** (особа, пов'язана з «Айдаром» – український добровольчий батальйон) [3: 10], **правосекторівець** (особа-учасник «Правого сектора») [3: 156], **АТОвець** (особа-учасник АТО (антитерористична операція) [3: 20]. У словотворенні бере участь суфікс на позначення об'єкта, особи **-ець**. **Укроп** (ослівлення словосполучення український опір [3: 197], зневажливе називання українців, які підтримують нову владу й орієнтацію на ЄС у зовнішньополітичному курсі країни, термін має образливий характер).

Номінації, що мають яскраво виражену негативну семантику: **беркутушка** (берку[т + ті]тушка беркутівець-тітушка) [3: 27].

НОДівець (особа-член НОД (Национальное освободительное движение [3: 137] – російський політичний рух);

п'ятиколонівець (особа, належна до «п'ятої колони» [3: 168]. «"Пята колона" - назва підпільної агентури генерала Франко під час громадянської війни в Іспанії» [2]. На основі метафоризації за подібністю утворилося нове значення – «громадяни, які діють в інтересах третіх держав, проти влади своєї країни»);

Третя група представлена новотворами, що мотивовані ономастичною лексикою. Ці неологізми реалізують негативну соціальну оцінку і вживаються для іронічного найменування прихильника цих же політиків..

Широкий спектр моделей творення мають інновації прізвища «Путін»: **Путлерист** (особа-прихильник, прибічник Путлера [3: 167] – (Пут[ін + Гіт]лер – подібний за діями до Гітлера), **путлерівець** (особа-поплічник Путлера.) [3: 167], **путіноїд** (особа-прихильник, послідовник Путіна)[3: 165], **путінозавр** ([Путін + дин]озавр, особа-прихильник Путіна) [3: 165], **пропутінець** (особа, яка виступає за Путіна) [4: 147], у творченні цієї неолексеми бере участь префікс **про-**, що вживається в значенні односторонності, того, хто на боці кого-небудь.

У словотворенні таких номенів беруть участь суфікси на позначення особи: **-ець** та **-ист(-іст)**; **-оїд** – на позначення особи / істоти. Такі лексеми є негативно оцінними, орієнтованими на приниження об'єкта характеризування.

Новотвори – **гепівець** (прихильник, поплічник Гепи (прізвисько очільника Харкова Г. Кернеса, [3: 49] у період Євромайдану активно підтримував колишнього президента України В. Януковича та позитивно оцінював ідею федералізації країни) та **кернесівець** (прихильник Г. Кернеса – міський голова Харкова)[4: 82], **ляшкіст** (особа-прихильник, послідовник О. Ляшка – експедатата Верховної Ради) [5: 84] – не тільки називають осіб, а й демонструють авторське ставлення до них.

Четверта група характеризується номінаціями, що утворені за допомогою префікса **анти-**(значення заперечення того, що названо твірною основою).

Лексема **антиватник** (протилежне до ватник [3: 13] – метафоризоване переосмислення іменника «вата» із додаванням суфікса **-ник** –

«непатріотична й нерозумна людина») використовується на позначення світогляду людей, які все українське вважають неприйнятним і підтримують анексію частини території України.

Номени – **антиляшко** (протилежне до О. Ляшка (український політик) [4: 16]; проукраїнський лідер Радикальної партії), **антизахарченківець** (особа, яка проти В. Захарченка (очільник МВС України) [5: 12] – «український (після 2014 отримав російське громадянство) державний службовець, бізнесмен, колишній голова Державної податкової служби України (25 грудня 2010 — 7 листопада 2011) та міністр внутрішніх справ України (7 листопада 2011 — 21 лютого 2014); підозрюваний у злочинах проти людяності під час подій Євромайдану» [1]), **антикернес** (особа, протилежна до Г. Кернеса – очільник м. Харків) [3: 15], **антиколомоїщик** (особа, яка виступає проти І. Коломойського [3: 15] – проросійськи налаштований український олігарх і політичний діяч), **антипутінець** (особа, яка виступає проти політики В. Путіна [5: 14]) – засвідчують суспільне заперечення негативних рис характеру, особливостей поведінки, що пов'язані з образами цих політичних діячів.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Аналіз фактичного матеріалу довів, що емоційно-експресивні назви представників сучасного українського політикуму – це передусім один із засобів відтворення об'єктивної дійсності та знань носіїв мови про цей період розвитку держави, який корелює із суб'єктивним осмисленням усіх подій і явищ.

Номени представників політикуму навіть поза мовленнєвим оточенням реалізують певну конотацію, зазвичай, негативну, і це дає нам підстави віднести проаналізовані назви до лексики емоційно-експресивної, такої, що порушує норми стилістичної нейтральності.

За допомогою експресивно лексики виробляється оцінне ставлення адресата інформації до певних подій, явищ без додаткового використання інших образних засобів. Заміна таких слів нейтральними відповідниками призвела б до простої констатації фактів.

Перспективи майбутніх досліджень із цієї теми пов'язані насамперед із подальшим виявленням лексичних інновацій в аспекті найменування представників політикуму та з'ясування причин виникнення; дослідженням особливостей деривації, а також зі встановленням чинників, які сприяють чи не сприяють входженню таких новотворів до загальномовного узусу.

Література

1. **Захарченко** Віталій Юрійович. Вікіпедія: вільна енцикл. URL: https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=%D0%97%D0%B0%D1%85%D0%B0%D1%80%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%92%D1%96%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B9_%D0%AE%D1%80%D1%96%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87&oldid=27008453. Дата публікації: 12. 01. 2020. Дата перегляду: 04. 05. 2020 2. **Історичний словник** термінів та понять з Історії України. URL: <https://histua.com/slovník/p/p-yata->

kolona 3. **Нелюба А.**, Редько Є. Лексико-словотвірні інновації (2015–2016). Словник. Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2017. 204 с. 4. **Нелюба А.**, Редько Є. Лексико-словотвірні інновації. 2012–2013: Словник. Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2014. 172 с. 5. **Нелюба А.**, Редько Є. Лексико-словотвірні інновації (2014). Словник. Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2015. 220 с. 6. **Пономарів О. Д.** Стилїстика сучасної української мови. Підручник. К.: Либідь, 1993, 248 с. 7. **Тітушки.** Вікіпедія: вільна енцикл. URL: <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=%D0%A2%D1%96%D1%82%D1%83%D1%88%D0%BA%D0%B8&oldid=26854096> Дата публікації: 27. 12. 2020. Дата перегляду: 02. 05. 2020 8. **Хомяков В. А.** Введение в изучение основного компонента англ. просторечия. Вологда, 1971, 104 с.

Ніфантиєва Тетяна Миколаївна
Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди
Наук. кер.: к. філол. н., доц. С.О. Марцин

МЕТОД ВПРАВ У ФОРМУВАННІ МОВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ В 5 КЛАСІ

Мовленнєве спілкування – важлива складова соціального буття дитини як суспільної істоти, а отже, відіграє важливу роль у її пізнавальному й особистісному розвитку. Найскладніші мовленнєві порушення зачіпають як фонетико-фонематичну, так і лексико-граматичну сторони мовлення, призводять до загального його недорозвинення – від відсутності мовлення або лепетного стану до розгорнутого мовлення, але з елементами фонетичного і лексико-граматичного недорозвинення[2].

Минулого року Міністерство освіти і науки України розробило й затвердило концепцію «Нової української школи», у якій кожен учитель умітиме працювати з дітьми з особливими освітніми потребами. Тому актуальності набуває розроблення методичних рекомендацій для роботи з учнями з особливими освітніми потребами, зокрема з дітьми з порушенням мовлення.

Метою нашої розвідки є розглянути особливості роботи з учнями з порушеннями мовленнєвого розвитку для формування мовних компетенцій, зокрема орфографічної грамотності.

У становленні та розвитку методики викладання орфографії, правописної культури учнів брали участь такі відомі вчені-методисти, як М. Баранов, М. Вашуленко, О. Караман, В. Мельничайко, М. Пентиліук, Л. Рожило, І. Хом'як, С. Чавдаров, І. Ющук, С. Яворська й ін.

Порушення мовлення може виступати як первинне (алалія, афазія, дизартрія, ринолалія тощо) або проявлятися у вигляді вторинних та третинних відхилень за первинних порушень (порушення слуху, зору, опорно-рухової системи, розумової діяльності тощо).Різноманітні мовленнєві

недоліки, які є первинними в дітей з порушенням мовлення, призводять до вторинних відхилень як у їх загальному, так і мовленнєвому розвитку. Досить часто дитина з важкими мовленнєвими порушеннями викликає до себе негативне ставлення однолітків, що змушує її уникати колективних ігор, спілкування. Це призводить до ряду небажаних відхилень у поведінці, характері дитини – замкненості, дратівливості, апатії, негативізму, агресії тощо.[2].

У молодших класах з учнями працює і логопед, і учитель, тому до переходу в середню школу учні мають чималий лексичний запас, уміють читати й писати, можуть відповідати на питання й складати діалоги.

За нашими спостереженнями, для учнів 5 класу, які мають проблеми з мовленням, найважчими є ті види робіт, де потрібно правильно не тільки писати, а й самостійно складати речення й текст, тому що їм важко правильно вимовляти слова, а тому й пишуть вони з помилками, тобто у них низька орфографічна грамотність.

Незважаючи на те, що мовленнєві порушення можуть бути різні, на нашу думку, метод вправ для формування мовних компетенцій є найкращим, адже «вправи з української мови – це різновиди навчальної діяльності учнів, що ставлять їх перед необхідністю багаторазового й варіативного застосування одержаних знань у різних зв'язках та умовах»[1: 67].

У методиці вправи з мови класифікують, виходячи з різних критеріїв: а) змісту, б) форми проведення, в) складності й поділяють на: 1) підготовчі, 2) вступні, 3) пробні, 4) тренувальні, 5) творчі, 6) контрольні.

Роль і дидактична мета підготовчих вправ – забезпечити пізнавальну й психологічну підготовку до сприймання нового матеріалу, зацікавити учнів, актуалізувати в них набутий практичний досвід. Тренувальні вправисприяють закріпленню мовних умінь і навичок. Серед тренувальних вправ виділяють вправи а) порівняльного характеру, б) за інструкцією, в) за зразком, г) за завданням. До творчих і контрольних вправ належать проблемні завдання практичного характеру, творчі роботи, а з метою перевірки – контрольні роботи.

Під час використання методу вправ на уроках української мови в 5 класі для учнів з порушенням мовлення потрібно звернути увагу на деякі особливості навчання. Наприклад, для кращого запам'ятовування орфограм важливо не тільки вивчити правило, а й проілюструвати його прикладами. Обов'язково записати їх на дошці, щоб задіяти не тільки органи слуху, а й зору. Нехай кожен з учнів повторить декілька слів і самостійно напише їх в зошит. Кожне слово потрібно вимовляти чітко й цього вчити дітей, адже правильна вимова – це запорука правильного написання. Завдання вчителя – підібрати такі види вправ, щоб слова на певну орфограму повторювалися декілька разів у різних контекстах. Також важливо пояснювати значення слів, які не знайомі учням, адже мовленнєві порушення впливають і на лексичний запас, тому учням важко висловити свою думку. Наприклад, важливо протягом уроку вводити в мовлення учнів декілька нових слів, які стосуються виучуваної орфограми, пояснити не тільки їхнє написання, а й

значення. Це сприятиме збагаченню лексичного запасу п'ятикласників, що допоможе їм під час виконання творчих завдань.

Отже, справи й завдання з мови – це важлива складова частина в засвоєнні й удосконаленні знань, у виробленні умінь і навичок правильного письма для учнів із порушенням мовлення. Це той вид пізнавальної діяльності, що не збігається з ніяким іншим, адже вироблення орфографічної вправності гарантує тільки добре продумана й випробувана система завдань, підвищення ступеня складності й науково обґрунтована послідовність.

Література

1. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / [М.І. Пентилюк, С.О. Караман, О.В. Караман, О.М. Горошкіна та ін.]; за ред. М.І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2009. **2. Спеціальна педагогіка: навч. посіб.** Для студ. вищ. навч. закл. / О.В. Мартинчук, І.М. Маруненко, К.В. Луцько та ін. К.: Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2017. 364 с.

УДК 811.161.2'82.282(477.85/.87)

Сергієнко Богдана Борисівна

Житомир, ЖДУ імені Івана Франка

Наук. кер.: к. філол. н., доц. Г. І. Гримашевич

ГУЦУЛЬСЬКІ ФОНЕТИЧНІ ДІАЛЕКТИЗМИ В РОМАНІ МАРІЇ ТКАЧІВСЬКОЇ «ГОЛОС ПЕРЕПЛІКИ»

Гуцульський говір здавна привертав увагу дослідників як архаїчна територія, яка зберігає діалектні риси на всіх мовних рівнях (Н. Хобзей, М. Олійник, Т. Ястремська, В. Грещук, І. Джочка та ін.). Крім того, гуцульський діалект чи не єдиний, який значною мірою представлений у художній літературі, оскільки митці слова цілком писали по-гуцульському або тільки частково використовували його для надання творам місцевого колориту. Першим гуцульський діалект в українську художню мову увів Ю. Федькович, якого називали гуцульським соловейком, хоча в мові його творів гуцульські діалекти відображені непослідовно. Б. Кобилянський у монографії «Діалект і літературна мова» писав: «Твори українських письменників про Гуцульщину й Покуття за мовною характеристикою поділяються на три різновиди: а) твори, писані гуцульським або покутським діалектом з елементами літературної мови (твори М. Черемшини, В. Стефаника); б) твори, писані в основному літературною мовою з більшою або меншою кількістю стихійно вжитих гуцульських та покутських діалектизмів (твори Ю. Федьковича, М. Устияновича, К. Климковича, С. Воробкевича); в) твори, писані загальноукраїнською мовою з використанням діалектів як мовностилістичного засобу («Тіні забутих предків» М. Коцюбинського)» [2: 53].

Гуцульський говір як один зі специфічних у мовному плані має риси, які вирізняють його з-поміж інших. Різні мовно-структурні рівні гуцульських говірок (фонетичні, лексичні, словотвірні, синтаксичні) були і є об'єктом

дослідження багатьох українських мовознавців [1: 1]. Водночас дослідження мови художньої літератури з позиції використання в художніх текстах гуцульських діалектизмів є одним із важливих завдань діалектології, про що свідчать наукові надбання В. Грещука, В. Грещук та ін.

Об'єктом нашого дослідження є роман Марії Ткачівської «Голос перепілки» з позиції функціонування в ньому гуцульських діалектизмів, які репрезентують різні мовно-структурні рівні.

Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що творчість Марії Ткачівської в зазначеному ракурсі, зокрема відображення фонетичних рис, досі не привертала уваги дослідників.

Предметом нашої розвідки є фонетичні діалектні риси, притаманні гуцульському говору, наявні в зазначеному романі.

Мета статті – проаналізувати роман «Голос перепілки» Марії Ткачівської з позиції функціонування в ньому діалектних фонетичних рис.

Основне завдання – виділити найхарактерніші фонетичні риси гуцульського говору в системі вокалізму та консонантизму, а також підтвердити їх функціонування в романі.

У статті використано описовий метод для репрезентації та інвентаризації виявлених гуцульських фонетичних рис і методику суцільної вибірки.

У дослідженому романі «Голос Перепілки» Марія Ткачівська використовує діалектизми на різних мовно-структурних рівнях: фонетичному, морфологічному і лексичному. У мовній тканині художнього тексту вдалося виокремити фонетичні риси, які, як свідчить опрацювання надбань українських діалектологів, притаманні гуцульському говору.

У романі виявлено найхарактернішу фонетичну рису гуцульського говору – заміну [а] в [и] у частці-постфіксі *ся*. Ця фонетична риса виявлена яскраво та чисельно, зокрема фіксуємо її в таких дієсловах: *розв'язаласи, минулоси, чуєшиси, застудишиси, застудитиси, лишиласи, колишиси, дивиси, боєшиси, не схочеси, подивимси, бійси, зв'язвси, досипаласи, ділиласи, розходитьси, нап'єси, не божиси, лишиєси, проишиси, змилосердьтеси, відріклиси, тлумитиси, мучишиси, спудивси, розвиднюєси, розучивси, гризуси, роззлостиси, бійтиси, світивси, присягаюси, боїтеси, розписалиси, гризиси, боїтси, встидаєси, притулиси, видаютьси, сподіваласи, вчипилиси, смієси, вернеси, мучиси, вчитиси, женишиси, попрощатиси, женюси, взяласи, клопочітси, виробивси, подивлюси, міняєси, любилиси, втроїласи, задушиласи, тягаєшиси, признатиси, поправиласи, відступиси, дієтси, гризиси, дивитьси творитси, дивитьси* [3]: «Я сказав, не дядьо! І скажи своїм голопуцькам, що як взлоуцуси, то так віддубашу їх, що тим бенькартам ніц не схочеси» [3: 17]. Зауважимо, що частка-постфікс *си* стоїть у постпозиції до дієслова й пишеться з ним разом.

Ще однією характерною рисою, яка функціонує в тексті, – перехід звука [а] незалежно від походження після м'яких приголосних і шиплячих в [е], рідше – в [и], [і]. Зміна [а] в [и], [і] відбувається рідше, наявна в таких словах: *щісті, здоровлі, щісливу, валінок, нещасті* [3]: «А я й у математиці дурний, як валінок» [3: 65]. На підтвердження переходу [а] в [е] після м'яких

приголосних і шиплячих можна виділити такі слова: *декувати, шкварчет, щодне, подекувала, горечка* [3]: «У тебе горечка! – Варварині руки знову тремтять» [3: 10]. Водночас спостерігаємо наявність давнього [о] в закритих складах у корені слова: *во́йна, підойми, возьми, войсько, най підойде: «Возьми мене, Мартинцю»* [3: 97].

Специфічну форму мають числівники *один і п'ять*, у яких відображено зазначені вище фонетичні зміни: *єден, оден, п'єть, п'яті* [3]: «Хоч єдну дрібочку» [3: 90]. Зрідка фіксуємо поплутування [є] та [и] в наголошеній позиції: «Оден раз любилися, і все життя кантом пішло...» [3: 122].

Щодо системи консонантизму зауважимо, що поширеним у романі є звук [г] як у питомо українських, так і в запозичених словах: *тазда, тадзиня, телетка, на торгошах, гринджоли, гуральня, нігди, тавра, нагогошитися, гудз, дзигарик, талка, дзиглик, тачі, грунь* [3]: «Коло самого вікна стояв маленький порожній полубічок для зерна, на ньому – мірка, яку в селі називають рожнівською телеткою, поруч – новенький дзиглик із гладенькими шліфованими лапками, на ньому – бурдюк для молока» [3: 16].

Відзначимо, що деякі тверді приголосні у сучасній українській мові реалізуються в гуцульському говорі інакше. Зокрема, завжди тверді шиплячі [ж], [ш] та африкати [дж], [ч] виступають як м'які у різних позиціях: *щісті, джємори, щісливу*. [3]: «Лише не йдем у темні джємори, бо там страхи страшезні...» [3: 21]. Твердий [р] зберігає давню м'якість у таких словах: *горечка, порєдні, не трясисі* [3]. Прикладом може бути репліка Стефки: «Порєдні діти щонеділі ходять до церкви, – не відступала Стефка» [3: 56]. Водночас відзначаємо ствердіння звука [т] у дієсловах 2-ї та 3-ї особи однини і множини теперішнього часу: *робит, лежит, не будут, болит, трутит, любит, проходить, потерпіт, кажит, простит, водит, даст, нудит, лізут, печут, кажут, сушит, сидит, простит*. [3]: «У весільнім писаню. І цілювати мене нині мусиш, бо будут нам співати» [3: 164]; «Чую, нудит мене» [3: 150].

Зазначимо, що слово *кирниця*, яке неодноразово трапляється в тексті, демонструє давню історичну фонетичну зміну звукосполучення рь, ль між приголосними в ир, ил: «Не, вибух коло кирниці був страшніший», – пригадував себе Мартин» [3: 123]. У слові *кождий* наявна зміна звукосполучення жн на жд, що є характерним для гуцульського говору: «Кождий день приходить до мене» [3: 67]. Перехід приголосного [л] після голосного, імовірно, в [ў], що графічно передається як в підтверджує у тексті слово *горівка*: «То не він б'є, а горівка – каже Варвара» [3: 50].

У гуцульському говорі досить помітним явищем є випадання звука або групи звуків у середині слова у формах дієслова хотіти, у присудковому слові треба, у частці нехай (синкопа). Зникнення звуків у ненаголошених складах також є фонетичною рисою гуцульського говору. Цю рису виявлено у словах: *й'го, й'му, в'на, х'тіли, в'ни, хтів, не тра', най даст, най си тримає* [3]. Помітним у цих словах є зникнення [о] у займенниках. Наприклад: «Німці х'тіли, аби ви були так поштиві, як в'ни, коли до Німеччини приїдете...» [3: 101].

Фонетична риса – ствердіння свистячих приголосних [з], [ц], [с] як у суфіксах, так і в кінці слова – реалізується в словах *хлопец, щос, аби'с, дровец, увес*. [3]: «Я казав, аби'с більше не приходив» [3: 45].

Отже, у романі Марії Ткачівської «Голос Перепілки» відображено важливі фонетичні риси гуцульських говірок у системі вокалізму та консонантизму. В основному фонетичні діалектизми використовувалися в діалогах персонажів та у внутрішніх монологіях для відображення специфічної мови гуцулів.

Перспективи наукових пошуків убачаємо в дослідженні гуцульських діалектизмів у творчості Марії Ткачівської на матеріалі роману «Голос перепілки» та інших романів, з'ясуванні їхньої ролі в мовній тканині художнього тексту та в окресленні особливостей їхнього функціонування.

Література

1. Грещук В. В. Гуцульський говір в українській художній мові ХІХ – І пол. ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2009. 20 с. **2. Кобилянський Броніслав.** Діалект і літературна мова. К.: Вища школа, 1960. 276 с. **3. Ткачівська М.** Голос перепілки : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Досуга», 2018. 192 с.

УДК 84'61

Сергієнко Катерина Євгенівна

Харків, ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Наук.кер.: к. філол. н., доц. Ю.М. Лебедеко

СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ІНТИМІЗАЦІЇ ТА ЕКСПРЕСИВНОСТІ В ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ «САД НЕТАНУЧИХ СКУЛЬПТУР» ЛІНИ КОСТЕНКО

У статті проаналізовано емоційну особливість синтаксичних одиниць, фігур синтаксичного рівня, визначено їхню функціональну доцільність у текстовому просторі поетичного твору. Аналіз здійснено на матеріалі збірки «Сад нетанучих скульптур» Ліни Костенко.

Інтерес мовознавців та літературознавців викликає вивчення синтаксичного рівня організації художніх творів, оскільки вони впливають на почуття та емоції читача, створюють емотивний зміст і емотивну тональність тексту, створюють ефект авторсько-читацького спілкування. Під емоційним синтаксисом потрібно розуміти особливі структурні утворення, метою яких є передача не стільки основного змісту повідомлення, скільки суб'єктивно-оцінного, емоційно забарвленого ставлення того, хто говорить, до предмета думки [1].

Подібне використання синтаксичних конструкцій відображає індивідуальний стиль письменника, його авторську позицію щодо використання певних виражальних засобів, допомагає інтимізувати мовлення.

До питання стилістичної реалізації синтаксичних одиниць у віршованих творах неодноразово зверталися такі вітчизняні дослідники

лінгвостилістики, як О.П. Безпалько, С.Я. Єрмоленко, А.П. Загнітко, В.Г. Мариниченко, А.М. Поповський, Г.М. Удовиченко, І.М. Уздиган.

Отже, на сьогодні використання синтаксичних конструкцій для підкреслення емоційності поетичних творів є предметом вивчення багатьох науковців. Це дослідження є актуальним з огляду на необхідність вивчення синтаксичних конструкцій та засобів, що викликають в читача почуття інтимного, дружнього спілкування з автором.

Новизна роботи полягає в тому, що основні положення роботи можуть бути використані в процесі зіставлення і вивчення синтаксичних засобів мовної інтимізації у творах інших авторів цього періоду.

Метою розвідки стало дослідження засобів вираження інтимізації та категорії експресивності насинтаксичному рівні впоетичній збірці «Сад нетанучих скульптур» Ліни Костенко. Поставлена мета вимагала розв'язання таких **завдань**: схарактеризувати синтаксичні конструкції та згрупувати їх; навести приклади особливих структурних утворень та зафіксувати кількість синтаксичних одиниць, що були зафіксовані у поетичних творах.

Для вирішення поставлених завдань були використані такі **методи**: описовий, метод контекстного аналізу, структурно-фрагментарний опис, семантико-стилістичний аналіз, прийом кількісних підрахунків.

Ліна Костенко з творчою майстерністю використовує у своїх поезіях інтонаційно-синтаксичне багатство засобів вираження думки. Уживані нею синтаксичні фігури сприяють повнішому розкриттю авторської ідеї, психологізації текстів, емоційному сприйняттю поезії загалом.

Найчастіше поетеса використовує такі синтаксичні засоби:

1. Звертальні конструкції у віршованих текстах Ліни Василівни створюють ефект живої, безпосередньої динамічної оповіді-розмови. Використання відповідного лексичного матеріалу створює урочисто-піднесені поетичні картини. Наприклад: *Світку мій білий, яке тут роздолля!... / Голос криниці, чого ж тизамовк?/Руки шовковиць, чого ж визаклякли?* («Затінок, сутінок, день золотий»); *Не бійтесь, куме, іще трошки!* («Музики»); *Біднесенький мій ліс, хіба уже пора?* («Біднесенький мій ліс, він зовсім задубів!»); *Спасибі тобі, Хрестителю Іоанне!.. / Ти що, старий, говориш сам з собою?... / Синьйори! Я прошу хвилиночку уваги...* («Сніг у Флоренції») [3].

2. Різноманітними постають речення за метою висловлювання: розповідні, спонукальні, питальні. Риторичні питання – фігура мовлення, що додає питальної форми твердженню або запереченню з метою створення стилістичного ефекту безпосереднього авторсько-читацького спілкування, підвищення емоційного тону висловлювання, акцентування уваги читача і як наслідок, призводить до скорочення дистанції між автором і читачем, що сприяє інтимізації [4]. Наприклад: *Яка рожева й синя хуртовина! / Але чому я думаю про Вас?* («Двори стоять у хуртовиніаїстр»); *Біднісвещеннібики/бога Геліоса, /де ж їм тепер пастися– /на ракетній базі?! («Мені завжди здавалося, що у Греції навіть статуї теплі»); А вітер, вітер, вітер! / Який палючий вітер! / Обвуглені обличчя січе, січе, січе!... / Куди їх ще, вигнанців,*

недоля заведе? («Цаветтанем!»); *Місто, премісто, прамісто моє! / Стійбище людське з асфальту й бетону. / Як там не буде, а все-таки є / той силует у вікні золотому!* («Місто, премісто, прамісто моє!»); *Така свавільна, вільна, молода — / невже і я іду вже, як за плугом?!* («І засміялась провесінь: – Пора!») [3].

3. Повторювані конструкції вживаються з метою наголошування на чомусь, посиленого вияву ознаки тощо, наприклад: *Осінній день, осінній день, осінній! / О синій день, о синій день, о синій!* («Осінній день, осінній день, осінній!»); *Марнували літечко, марнували.* («Марнували літечко, марнували»); *Я вранці голос горлиці люблю. /Скрипучі гальма першого трамваю/я забуваю, зовсімзабуваю. /Я вранці голос горлиці люблю.* («Я вранці голос горлиці люблю»); *Може, цебіль наш, а може, вина, /може, бальзам на занедбані душі/спогад криниці і спогад вікна, /спогад стежини і дикоїгруші...* («Затінок, сутінок, день золотий»); *Над світом білим, світом білим хтось всі спіралі перегрів. / А хмари бігли, хмари бігли і спотикалися об грім...* («Гроза проходила десь поруч») [3].

4. Конструкції з прямою мовою – прийом відтворення внутрішнього мовлення, у площині якого відображена проекція позицій автора – оповідача – персонажа, що допомагає інтимізувати текст, наприклад: *Біда, – каже Григорій Савич. – / Він мене таки спіймав, цей світ, добре хоч, / що на тому світі. Нічого, яось відштовхнуся / від постаменту, та й підемо. /От ми йдемо. Йдемо удвох із ним. /Шепоче ліс: – Жива із кам'яним! / – Диви, дива! – дивується трава. – /Вінкам'яний, а з ним ідежива!* («Ой ні, ще рано думати про все»); *І вінспитав: /— Чоготи не прийшла/у інішу пору, в час могоцвітіння? /А я сказала: – Тимені один/о цій порі, об іншій і довіку.../ А вітер, вітер, вітер!.. /Як шарпає той вітер!.. /Куди їх ще, вигнанців, недоля заведе?* («Виходжу в сад, він чорний і худий»); *Бувало, каже: сотворя молитви, / пора загнати в клітку сатану.../Я побілів, і я сказав їм так: – /Чи вам, синьйори, не здається дивним, / що труд митця оцінює слимак?* («Сніг у Флоренції») [3].

5. Незакінчені, обірвані речення – виражають душевні переживання, емоційний стан ліричного персонажа, найчастіше – меланхолійний настрій, спричинений усвідомлення плинності життя. Наприклад: *А він крутив малесенькі штурвали, / і плив, і плив...* («Старий годинникар»); *І плаче кошик серед трав – нема мелодій...* («Осінній день, осінній день, осінній!»); *І стежка, по якій вже тільки сніг іде...* («Дзвенять у відрах крижані кружальця»); *І наче склом затовчений туман, / упала перша паморозь на віти....* («Біднесенький мій ліс, він зовсім задубів!»); *І чорний хрест під місяцем уповні, / І цей старий, що згадує себе.../ Лунгарно, Арно... чи прожив я марно?* («Сніг у Флоренції»); *Багато міг би розказати вітер, / але у вітру голос пересох.../Жона якогось царственого скіфа / зеленим шовком виткала цей луг.* («Скіфська Одиссея») [3].

6. Експресивна пунктуація, якою насичена аналізована поезія Ліни Костенко, актуалізує різноманітні стилістичні прийоми, зокрема й риторичне питання, стимулюючи увагу читача й спонукаючи його до спільних роздумів:

Але ж бо й справді, щоб таке утнути! / – Дніпро пройти, в Супої утонуту!.. / Чи, може, він з напасником боровся? / А чи на камінь човен напорівся?... / Які тут не прокочувались орди! / Яка пройшла по землях цих біда! («Скіфська Одиссея»); Але за віщо?! Чим вона погана?... / Чому ж такі сумні мої жнива? / Хто я тепер?! Бездомний чоловічку/ чого сидиш тут поночі в саду?... / О Маріелла з мармуру! Жива?! / Про що мене ти хочеш розпитати? / Як я любив? Як згадував той час? / Як мріяв я хоч вісточку дістати! («Сніг у Флоренції») [3].

7. Різноманітні за способом вираження є порівняльні конструкції, що відображають емоційне ставлення до подій, явищ тощо з боку мовця.: *Слова як сонце сходили в мені, / Несказане лишилось неказаним.* («Очимати сказав мені: люблю»); *Ще пароплавчики чаділи, наче праски, / ще ми шукали крем'яхи в піску.* («Старий годинникар»); *Старий співак співав, як пелікан, / проціджуючи музику крізь воло.* («Пелюстки старовинного романсу»); *На конвертики хат / літо клеїть віконця, як марки... / На самісінський полюс, де ходє жук, як пінгвін.* («На конвертики хат...»); *Синіє день, як пізні капуста... / Все на вітрах дзвенітиме, як дзбан.* («Біднесенький мій ліс, він зовсім задубів!»); *Ох, недарма на праведній воді / латаття жовте світиться, як свічки! – / то на чийсь біді, то на чийсь біді... Пустельний простір, як душа без міфа. / Сопілку Пана уловляє слух.* («Скіфська Одиссея») [3].

Сприймаючи ці частини тексту, читач відчуває драматизм, напругу переживань ліричного героя, тому співпереживає, хоче зблизитися, відчуті ті ж емоції, що відчуває він. У такий спосіб поетеса здійснює відразу декілька важливих кроків для досягнення ефекту зближення з читачем, залучення його до співпереживання: імітує усне мовлення, привертає увагу читача до виділеного речення, акцентуючи смислові центри [2].

Отже, картотека нашого дослідження становила 58 синтаксичних фігур, що сприяли повнішому розкриттю авторської ідеї та емоційному сприйняттю. А саме: звертальні конструкції – 8 одиниць; розповідні, спонукальні та питальні речення – 9 одиниць; повторювані конструкції – 6 одиниць; конструкції з прямою мовою – 5 одиниць; незакінчені речення – 6 одиниць; речення з експресивною пунктуацією – 15 одиниць та порівняльні конструкції – 9 одиниць. Авторка майстерно підбирає різні синтаксичні фігури та конструкції, які допомагають їй краще передати динаміку образів, вплинути на відчуття та сприймання читача, надати поезії виразності та експресії.

Література

1. **Березовська-Савчук Н.** (2017). Синтаксичні засоби вираження емоції «смуток» (на матеріалі лірики Ліни Костенко). Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету, 16, 270-280.
2. **Зайцева Ю.Г.** Мовні засоби інтимізації поезії в прозі О. Кобилянської. Лінгвістичні дослідження. 2016. Вип. 43. С. 170-174.
3. **Ліна** Василівна Костенко «Сад нетанучих скульптур» : вірші, поема-

балада, драматичні поеми; Іл. Іван Васильович Остафійчук . Київ : Радянський письменник, 1987. 207 с. 4. **Палійчук А.Л.** Риторичні питання і риторичні твердження як елементи наративного коду інтимізації у художньому тексті. Нова філологія. 2010. № 39. С. 142 – 148. 5. **Чабаненко В.А.** Основи мовної експресії. Київ: Вища школа, 1984. 167с.

Титаренко Олена Андріївна

Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Наук. кер.: к. філол. н., проф. О.О. Маленко

ЕМОТИВНО-ЕКСПРЕСИВНИЙ МОДУС ТЕКСТІВ ОКСАНИ ЗАБУЖКО: ПОСТАНОВКА ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПРОБЛЕМИ

Поняття емотивності й експресивності мови як наукової проблеми розглядали свого часу Ш. Баллі, Р. Якобсон, М. Бахтін, В. Виноградов; згодом внесок у розробку цього питання зробили українські мовознавці С. Єрмоленко, В. Ковальов, Л. Ставицька, О. Тодор, В. Чабаненко та ін. Проте наукове осмислення емотивності та розуміння емотивного як окремого текстового модусу потребує глибшого аналізу. Актуальності цьому питанню додає прагматичний аспект емотивного модусу, який, за Ф. Бацевичем, траслює характер сприймання автором «реального світу» як основи творення «текстового світу» [1, с. 27].

Мета поданого дослідження полягає у виявленні й описі лінгвальних репрезентантів емотивно-експресивного модусу як ідіостильового та прагматичного ресурсу текстів відомої української письменниці, публіцистки, перекладачки Оксани Забужко.

Індивідуальний стиль автора втілюється у цілій системі експресивних лексичних одиниць, серед яких чільне місце належать експресемам трьох основних класів – експресивним іменникам, прикметникам та дієсловам. Експресивне слово стає художньо-образним механізмом, деталлю, яка репрезентує національні чи індивідуальні погляди, переконання, риси характеру автора або персонажа твору[3, с. 92]. Окрім ідіостильового навантаження, емотивно-експресивні ресурси мови мають вихід на прагматику тексту, тобто на механізми його творення відповідно до авторської інтенції, художньої мети, світоглядних цінностей, у межах яких формується емотивно-оцінна спрямованість тексту.

Ідіостильовим маркером Оксани Забужко є потужна експресивність контексту, тобто емотивний модус тут виявлений максимально. Для цього письменниця використовує як лексичний, так і граматичний рівні мови. Лексико-граматичні моделі, зокрема з діалектного мовлення, насичують мовний простір її творів. Письменниця часто звертається до експресивно насажених діалектизмів, наприклад: *пацнути, биндища, сорома, глемездисько, мугиряки, талярнице, прекаnudний, коцем'яло, притицялася, тюгукати, стрійще, прекандюбелий, громадило, пухнявка, чуперло, моцненно* та ін.

Зазвичай до основи діалектних слів додаються експресивно забарвлені афікси: префікс *пре-*, що вказує на збільшену ознаку; префікс *при-*, який вказує на часткову ознаку чи дію; суфікси *-иськ*, *-їськ*, *-ищ*, *-їщ*, *-л*, *-ил*, утворюють слова переважно з емоційно-негативним відтінком; прикметниковий та прислівниковий суфікс *-енн*, що надає слову збільшеної ознаки. Чільне місце в ідіостилі письменниці займають складні слова з експресивним компонентом у структурі значення: *доскоцько-допитацька*, *вхлебтуючи-всьорбуючи*, *гризоти-мерзлоти*, *ціпонькі-дрібоньки*. Такі лексичні конструкції дозволяють авторці змодельовати більш конкретну картину подій, явищ, образів, персонажів, про які йдеться. Також цей прийом дає можливість зробити акцент на певній рисі героя чи показати його ставлення до ситуації. Мова персонажів насичена вигукowymi формами типу: *Грець!*, *Бовва!*, *Ух-ух!*, *Ба!*, *Хіть!*, *Трру!*, *Цуур!*, *Тарарах!* *Боже!*, *от тобі й раз!*, *чортяка би побрав!* та ін. Вони передають широкий спектр емоцій і почуттівне лише в мовленні героїв, а й в авторській оповіді. Так само виявом експресії може слугувати текстова маніфестація ненормативної лексики, проте це не стільки данина постмодерністському світовідчуттю, скільки спроба створити новий образ сучасної жінки, подати інтерпретацію її сексуальності, зайти на територію чоловіків та влаштувати бунт проти стереотипного бачення жіноцтва.

Таким чином, проведене дослідження засвідчило продуктивність емотивно-експресивного модусу в текстах Оксани Забужко як стильової ознаки й текстотвірного засобу. Розглянуті мовні засоби більш представлені у художній спадщині авторки, проте в її есеїстиці та публіцистиці («Український палімпсест: Оксана Забужко у розмові з Ізою Хруслінською», «З мапи книг і людей») емотивно-експресивна лексика теж прослідковується у вигляді діалектних слів із емоційно-забарвленими афіксами, вигуків та нецензурних виразів. Усе залежить від авторського наміру й контекстної настанови, з якою вживаються ці мовні одиниці. Аспект прагматики в цьому разі потребує детального вивчення, аналізу й опису.

Література

1. **Бацевич Ф.С.** Нариси з теорії тексту : Монографія. Львів, 22019. 280 с.
2. **Громова Н.** Мовні контрасти як засоби експресивності у творах О. Забужко та Ю. Андруховича. Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. праць / ред. кол.: В. В. Барчан [та ін.]. Ужгород : Говерла, 2011. Вип. 16. С. 357-360.
3. **Гуйванюк Н.В.** Лексичні й синтаксичні експресеми як засіб суб'єктивізації висловлення (на матеріалі творів буковинських письменників). Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови. 2011. Вип.7. С. 90-96.
4. **Забужко О.** З мапи книг і людей. Чернівці : Meridian Czernowitz, 2012. 376 с.
5. **Забужко О.** Казка про калинову сопілку. К. : Факт, 2000. 84 с.
6. **Забужко О.** Польові дослідження з українського сексу: Роман. К.:Згода, 1996. 142 с.
7. **Забужко О.** Український палімпсест: Оксана Забужко в розмові з Ізою Хруслінською. К. : Комора, 2014. 408 с.

Тіщенко Аліна Дмитрівна
Харків, ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Наук. кер.: к. філол. н., доц. І. А. Павлова

ЕМАНСИПАЦІЯ ЖІНКИ У НОВЕЛІ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ «МЕЛАНХОЛІЙНИЙ ВАЛЬС»: ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Дослідженню творчості Ольги Кобилянської присвячена значна кількість праць філософського, літературознавчого й фольклористичного спрямування. Вітчизняні та зарубіжні учені вивчали її біографію, епістолярну спадщину, літературно-критичну діяльність (Л. Білецький, Л. Ожоган, М. Павлишин, Л. Матусяк, Д. Павличко,); феміністичну та гендерну проблематику її творчості (В. Бельченко, Т. Гундорова, М. Денисенко, Я. Мельничук, С. Павличко та ін.). Актуальність обраної теми дослідження зумовлена недостатньою вивченістю особливостей мови творів О. Кобилянської, відсутністю праць, присвячених дослідженню мовних засобів вираження емансипації жінки у її творчості.

Метою роботи є дослідити мовні засоби вираження емансипації жінки у новелі «Меланхолійний вальс». Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання**: з'ясувати поняття емансипації у науковій літературі; виокремити і описати мовні одиниці, якими послуговується авторка.

За словником української мови «Емансипації – звільнення від якої-небудь залежності, скасування якихось обмежень» [5: 476]. Філософський енциклопедичний словник дає таке визначення: «емансипація (від лат. емансіро – формально звільняти від опіки) – виражена у різноманітних формах тенденція соціального розвитку, яка репрезентує звільнення людей від тих чи інших форм несвободи, дискримінації, гноблення».

У творах О. Кобилянської тема емансипації й самовдосконалення жінки є наскрізною, оскільки вона завжди цікавилася й переймалася проблемами жіноцтва. Як стверджує Д. Павличко, читач і сьогодні приходить до її творів «по естетичну насолоду і пізнання жіночого характеру, адже ж вона створила цілу енциклопедію жіночої душі» [4: 23].

На зборах «Товариства руських жінок на Буковині» О. Кобилянська у своїй доповіді говорила, що емансипація жінки аж ніяк не зводиться до сліпого копіювання способу життя чоловіків, «щоби зовсім не виходити заміж, прибирати манери мушин, ходити з обстриженим волоссям, з паличкою в руках, курити папіроску, їздити верхом і, як одна жінка висловились, «ходити у фраках») [2].

«Емансипація жінок – це виявлення енергійного стремління до здобуття особистої свободи і прав на набуття фахового чи іншого знання в усіх галузях науки та прав займати посади в державній чи приватній службі»,

та на той час не годилося, щоб жінка за книжками сиділа...

У жіночих образах новели письменниця хотіла показати образ «нової жінки», розвиток її творчих здібностей, а не просте рівноправ'я чоловіків і жінок. Жінка не має бути прив'язаною до кухні, до дітей, має розвивати творчі таланти. Свій задум О. Кобилянська втілює в образах трьох жінок-інтелектуалок: Марти, Ганнусі і Софії. Прагнення до розвитку творчих здібностей, талантів, до самореалізації письменниця вклала у слова головної героїні: «...незамужня жінка – то не предмет насміху й пожалування, лише істота, що розвинулася неподілено. Значить: не будемо, приміром, жінками чоловіків або матерями, лише самими жінками. Будемо людьми, що не пішли ані в жінки, ані в матері, а розвинулися так вповні...» [3: 43].

Ганна – малярка, яку авторка називає «укінченою артисткою». Характеризуючи цей образ жінки, письменниця послуговується прикметниковими епітетами, використовуючи стилістичний прийом контрасту: «**Дразлива і химерна**, коли малювала, була в щоденнім житті **наймилішою** людиною» [3: 3]. Прийом контрасту – це один із засобів вираження протиставлення у творі, спрямований на емоційно-естетичний вплив. І далі ми бачимо Ганну **гарну**, **ясну**, збудовану **прегарно**, з **правильними** рисами: «Була **гарна** сама собою. **Ясна**, майже попеляста блондинка, з **правильними** рисами і дуже **живими** блискучими очима. Збудована була **прегарно**... А що в своїх постановах була **скора** й **консеквентна**...» [3: 6]. Знову для характеристики Ганни вжито контрастні епітети **горда**, **холодна**, **роздразнена**: «А артистка стояла під коминком, висока, **горда**, **холодна**, **роздразнена** до крайності, і її великі, розгорілі з внутрішнього болю очі спочивали жадібно на змарнілім лиці дівчини» [3: 18]. Образ Ганни у повісті зображено контрастними епітетами, які демонструють зміни характеру, її творчу натуру.

Перші деталі, якими характеризують героїні новели Софію, є **змарніле** лице і **смутні** очі: «Якесь дівоче лице, **змарніле** з **смутними** очима» [3: 10]; «**Змарніле** лице з великими **смутними** очима...» [3: 10]. Непривабливий і смутний образ героїні доповнюють прислівники **чорно** і **темно**: «**Чорно** вбрана, з **темно** сповитою поверх шапочки головою, постава проста – вона!» [3: 18]. Марта і Ганна не сприйняли Софію як вишукану жінку, звернувши увагу на деталі зовнішнього вигляду: «...два гудзики пальта держалися слабше сукна від інших», «... рукавички були порозпорювані чи погризені...». Однак, ставлення змінилося, коли героїні зрозуміли, яка вона талановита: «Грала етюд Шопена ор. 21 чи 24.... Душа стала здібна розуміти музику... Кімната стала мінитися. В неї напливали лагідно, одностайними хвилями, один по другім, один по другім, звуки. Все звуки й звуки» [3: 22].

Змальовуючи образ Софії, О. Кобилянська знову вдається до стилістичного прийому контрасту, протиставлення, з одного боку – це **натура тонкого стилю**, з іншого – **байдужа на все**, мов **дерево**: «З замилювань Софії бачу натуру тонкого стилю, дбалу про красу й штуку в повнім розумінні. А з другої сторони – вона для мене загадка. Байдужа на

все, мов дерево» [3: 24].

О. Кобилянська у цьому творі виступила новаторкою щодо створення художньої форми. Новела не лише наповнена музикою, а й звучить, як музика. Тому центральним образом новели є музика, з неї починається твір і закінчується. Музика підсилює динамізм твору, допомагає розкрити внутрішній світ персонажів, їхні душевні стани і настрої. «Valse melancolique» теж побудований на стилістичному прийомі контрасту.

Одним із різновидів контрасту є стилістичний прийом антитеза, у якому різке протиставлення понять і образів створює контраст. П. Дудик у термінологічному словнику термін антитеза (від гр. antithesis – протиставлення) подає як мовний зворот, вислів, у якому різко протиставлені думки, явища, риси характеру, поведінка особи тощо з метою посилення враження від мовленого – сказаного чи написаного [1: 353].

Лексичну основу антитези становить антонімія, синтаксичну – паралелізм конструкцій, тобто антитеза має мовну основу у вигляді її головного лексичного матеріалу слів-антонімів. У новелі для характеристики вальсу вжито контекстуальні антоніми: *перша повна веселості і грації – друга ворохобна гама; ясні звуки – глибокі*: «*Перша часть – **повна веселості і грації, повна визову до танцю**, а друга... О, та гама! Там нам добре знана **ворохобна гама!** Збігала шаленим льотом **від ясних звуків до глибоких**, а там – **неспокій, глядання, розпучливе нишпорення раз коло разу, топлення тонів, бій**, – і знов збіг звуків удолину... відтак саме посередині гами смутний акорд-закінчення*» [3: 40].

Використовуючи повною мірою засіб контрасту, який базується на стилістичному прийомі антитези, О. Кобилянська хотіла змалювати не виключно ідеальних жінок, а зобразити їх у позитивному і частково негативному образі. Письменниця послідовно переслідувала свою ціль, намагаючись показати, що емансипована жінка – це жінка, яка ставить за мету розвиватися, досягати висот певної професійної досконалості, творчої зрілості. Для характеристики образів авторка послуговується яскравими епітетами, контекстуальними антонімами. Використання стилістичного прийому контрасту вивели її на шлях зображення не просто ідеальної жінки, а жінки з усіма за і проти, зі своїми суто індивідуальними особливостями. Майстерність О. Кобилянської дозволила показати довершеність жінки шляхом емансипації.

Перспективу дослідження вбачаємо у подальшому вивченні мовних особливостей творів О. Кобилянської, що дасть змогу поглибити знання про творчу манеру і особливості світогляду О. Кобилянської.

Література

1. Дудик П. С. Стилістика укр. Мови : навч посібникє Київ: Видавничий центр «Академія», 2005. С. 353.
2. Кобилянська О. Дещо про ідею жіночого руху // Кобилянська О. Твори: у 5 т. 3. Кобилянська О. Valse melancolique // Кобилянська О. Твори: у 5 т. Київ: Держлітвидав, 1962.
4. Павличко Д. Туга і непокора // Павличко Д. Магістралями слова. Київ,

1977. 5. **СЛОВНИК** української мови: в 11 томах. Т. 2, 1976. С. 476.

УДК 81.276:811.111+811.161.2

Trofymchuk Tetiana Oleksandrivna

Lviv, Lviv Polytechnic National University

Supervised by: Taran Oksana, Ph.D., Associate Professor

THE RESEARCH OF SEMANTIC FIELDS OF UKRAINIAN AND ENGLISH SLANGS

Areas of vocabulary in any natural language are organized into hierarchies. There are lexical words with larger extensions (other terms: semantic fields, lexical fields. — T.T.) such as animal, and ones with smaller extensions (semantic subfields. — T.T.), such as cat, whose extension includes tigers, lions, leopards, etc. [2: 264]

According to A.A. Ufimtseva, semantic subfields investigate when "the task is to identify the internal links of words within the semantic language system, to determine the structure and specific semantic connections" [6: 89]. Fundamental work in the study of semantic subfields is the article by F.P. Filin "О лексико-семантических группах слов", which tells that the entire vocabulary of the language can be divided into semantic subfields of words, which form the lexical and semantic system of language [7:530]. Zh. P. Sokolovskaya also noted: "the peculiarity of the semantic system is that it does not have clear, defined boundaries of one semantic subfield from another; one field from another, one class from another" [4: 120].

I. Semantic fields and semantic subfields of Ukrainian slang

In the work "Argot, jargon, slang", Lesia Stavitskaya identified in the Ukrainian language semantic fields "Man and picture of the world in youth slang":

1. According to L. Stavitskaya, most slang expressions refer to the parts of the human body that are perceived by the eyes: face, head, buttocks, breast, nose and abdomen. The largest group of synonyms is the synonyms of face, legs and breasts.

The most relevant for slang consumption is the sign: big, strong (ukr. *бик, бурмило; вузький лоб, широкі плечі, качок, качила, плуг, сила, чеба, шайба*), short (ukr. *бждонц, курдунель, штемн*), bald (ukr. *лисий*), thick (ukr. *кіндер-сюрприз, плейшнер*), ugly (ukr. *чмо, чмошний, чмир, чмуридо*).

2. Physiology, diseases. Most often, slang refers to the physiological aspects of a person's life, such as the name to go to the toilet (ukr. *відкласти личинку, злити баки, поміняти рибам воду, прив'язати коня*). The semantic field of female physiology will include slang for menstruation (ukr. *менстра, червона гвоздика*), unwanted pregnancy (ukr. *залетіти*), sexually transmitted diseases (ukr. *венера, люес, тріпак*).

The lexical items "hallucination" (ukr. *галюн, галюник, галя*) refers in part to the semantic field of "addiction", "psychic incidence" and describes the inadequacy of human behavior.

3. Human social characteristics. L. Stavitska distinguishes the following subfields:

- human characteristics by profession and occupation. For example, businessman (ukr. *бізнесовець, бізнесюк*), manager (ukr. *менджер*), security guard (ukr. *викидайло*), doctor (ukr. *айболит*).
- characterization of the person by nationality and place of residence. Pole (ukr. *бзденик, подляк*), Jew (ukr. *аїд, щирий українець*), Belarussian (ukr. *зюзюк*), Czech (ukr. *пенічка*), Negro (ukr. *нігер*), American (ukr. *америкос*), etc.
- by social status. The vast majority words referring to a person from a village (ukr. *бик, бульо-мульо, кирило, рагуль*).
- sexual minorities, drug addicts (ukr. *гей, лесбос; наркаш, нарколига, нарком, наркоша*).

From Appendix № 1 "Semantic subfields of argot" slang of people's social status [5: 359]: a prisoner — ukr. *цупник*; rich man — ukr. *стопень, гамесун, багатієвус*; bandit — ukr. *шпикун*; poor man — ukr. *бідньох, кухтій, поврутник*; a military man — ukr. *гавелювський*; host — ukr. *газда*; peasant — ukr. *лох*; head — ukr. *качагурик*; officer — ukr. *юртин*. Slang of abstract names of the human being [5:357]: sin — ukr. *крим*; annoyance — ukr. *досадомка*; love — ukr. *скульбання*; fraud — ukr. *обишуковірка*; request — ukr. *зітальня*; laughter — ukr. *сміюханка, хлістань*.

4. The means of human existence. Food-related vocabulary includes a rather large number of joking nominations: (ukr. *берло, хавчик, хаванина*). The word "die" has many slang nominations (ukr. *двинуті коні, зістрибнути, кинутись, ласті склеїти*).

From Appendix № 1 "Semantic subfields of argot" slang of food, dishes, drinks [5:353]: flour — ukr. *трусня*; borsch — ukr. *ботень*; bride, bagel — ukr. *ашпурка*; wine — ukr. *бушино*; dumpling — ukr. *клейда*; vodka — ukr. *артиха, гартиха, арба, инанс*; mushrooms — ukr. *багла*; pear — ukr. *барлах*; goose — ukr. *арбутка*; snack — ukr. *закусьморанка*; food, dish — ukr. *зубровка, тройка, хилка*; cake — ukr. *лучкач*; porridge — ukr. *дроботиха, крутавиця, кашиха*; sausage — ukr. *тартаса, рахманка*; poppy — ukr. *макеус*; butter — ukr. *весло, гомелос, путир, питек*.

There are also quite a few slang units related to the topic of alcohol use. This is because alcohol subculture is perceived jokingly. A person in a state of intoxication, hangover, causes irony and ridicule.

There are some examples in Appendix № 4 "Semantic fields of youth slang of the late 20th — early 21st centuries" in the L. L. Stavitska's book: semantic field "drugs": addict — ukr. *наркаш, нарколига, нарком, наркоша*; people who use heroin — ukr. *біла гвардія, біле братство, білі справи* [5:423].

5. Emotionally-sensual values. Positive emotions in slang are primarily related to pleasure, euphoria. Example, ukr. *відліт, відтяг, відірватись в космос*. Slang for the word laugh: ukr. *випадати, дерти лаха, лахати, потухати, втухати, іржати*.

It should be noted that negative emotions prevail in the slang model of the world. For example, "collapse, end, disappointment" (ukr. *канець, клямка, торба*) exceeds the scope of positive evaluations (37 vs 25)[5:202].

The semantic field of sex is one of the widest in youth slang. This is because the sexual sphere is a powerful emotional factor in a person's life. The vast majority of lexemes in this field are verbs for dating, for sexual intercourse and the act itself (ukr. *зняти, підірвати, вдути, пекти*)

6. Moral values. Friendship is one of the moral values in the slang picture of the world. For example, a friend (ukr. *дружбан, друган, кумпель, свояк*) For youth society, phenomena such as lies (ukr. *брехун, динамік, продинамити лажайло, фуфло штовхати*) are rather negatively perceived.

From Appendix № 4 "Semantic fields of youth slang of the late 20th — early 21st centuries" [5:423]:

- semantic field " Emotions", positive emotion: fun time — ukr. *пруха, enjoy* — ukr. *втикати, ловити кайф, качумати, тащитися*; beautiful, gorgeous — ukr. *каталожний, класний, офігенний, охрієзний, кльовий*; good quality — ukr. *центровий, солідний*.

- semantic field " Emotions", negative emotion: spoil the fun — ukr. *пересрати малину*, collapse — ukr. *абзац, амба, амбець, аут, вахмурки, глеваха, коньки, хана, труба, торба, спок, шлюз*.

7. Aesthetic values. In the youth slang, a nice-looking woman is positive (ukr. *мальвіна*), but more nomination for the bad-looking (ukr. *крокодил, протигаз, чума, кабуча, дошка*).

Traditionally small in modern youth slang is the subfield "animals", "nature": cat — ukr. *коца*, hare — ukr. *засць*, cold weather — ukr. *тпруха*.

From Appendix № 4 "Semantic fields of youth slang of the late 20th — early 21st centuries" [5:415]:

- slang terms for a girl, woman: ukr. *вівця, жаба, зозуля, клюшка, клавa, кобила, кобіта, коза, криса, мавпа, мандмуазель, м'ясо, телиця, тітка*;

- middle-aged — ukr. *лошиця*, old — ukr. *рудера*, young — ukr. *герла, чубчик, шельма*;

- slang terms for a guy, young man: ukr. *вася, белдик, дон Педро, гицель, кадр, кент, клієнт, персонаж, субчик, чіпок, хаун, фраєр, чорт*;

- old — ukr. *ветеран, старпер*, young — ukr. *кіндер, пацук*.

II. Semantic fields and semantic subfields of English slang

In English, similar research has been done by John Ayto in his work "The Oxford Dictionary of Slang". The structure of the dictionary shows that it is made according to semantic fields and semantic subfields.

The contents of the book are based on the Oxford Dictionary of Modern Slang, but the number of entries has been significantly expanded, to cover more extensively that uncertain borderland between slang and colloquial usage.

John Ayto distinguishes the following semantic fields:

1) The body and its Functions:

- semantic subfield **Head**: *noddle*; *block* (Especially in the phrase knock someone's block off strike someone powerfully on the head); *nob*; *napper*; *pimple*; *chump*;

- semantic subfield **Face**: *phiz* (shortened from physiognomy); *mug*; *dial* (from a supposed resemblance to the dial of a clock or watch); *kisser*;

- semantic subfield **Hand**: *paw*; *mauler*; *flipper*; *mitt*.

- semantic subfield **Buttocks**: *tail*; *butt*; *prat*; *moon*;

- semantic subfield **Fat**: *roly-poly*; *tubby*; *pudgy*; *jelly-bellied*;

- semantic subfield **Fat person**: *fatty*; *slob*; *jelly-belly*; *flop*;

- semantic subfield **To urinate or defecate**: *do it* (Euphemistic); *go*; *spend a penny*; *piss*; *pluck a rose*; *pee*; *shit*, *shite*; *crap*; *poop*;

- semantic subfield **Death**: *curtains*; *wooden cross*; *deep-six*; *thirty*; *the big sleep*.

2) People and Society (Ethnic & National Groups):

- semantic subfield **English people**: *tyke* (applied to a person from Yorkshire); *Limey* (Applied originally, mainly in Australia, New Zealand and South Africa, to a British immigrant, and subsequently); *Brit* (Now mainly the US, but rare in the US before the 1970s);

- semantic subfield **French people**: *frog*, *Frog*; *Frenchy*, *Frenchie*;

- semantic subfield **German people**: *sausage*; *Dutchy*, *Dutchee*, *Dutchie*; *Hun*.

2.1) People and Society (People Groups):

- semantic subfield **A person**: *customer* (applied to a person of the stated sort); *fish* (Mainly derogatory; applied to a person of the stated sort); *what's-your-name* (Used in addressing a person whose name is not known or remembered); *babe* (Orig & mainly US; applied to both men and women; compare earlier baby in the same sense)

- semantic subfield **Children**: *kid* (From earlier sense, young goat); *weeny*;

- semantic subfield **A stupid woman**: *dumb Dora*; *bimbo*; *dumb blonde*;

3) Money, Commerce, and Employment

- semantic subfield **Money**: *gelt*; *brass*; *dust*; *rhino*; *dibs*; *rivets*;

- semantic subfield **A small amount of money**: *shoesting*; *peanuts*;

- semantic subfield **Rich**: *flush*; *rolling*; *heeled*; *in the money*; *stakey*, *staky*;

- semantic subfield **Salesmanship, selling**: *A seller*: *shillaber*; *shill*; *shoddy dropper*; *rep*.

4) Behavior, Attitudes, and Emotions:

- semantic subfield **To behave well or satisfactorily**: *keep one's nose clean*; *shapeup*;

- semantic subfield **To behave unacceptably**: *carry on*; *muck about*; *monkey about*; *fart about*; *act up*; *crap around*;

- semantic subfield **To express enthusiastic approval (of)**: *be all over; drool;*
- semantic subfield **Wanting**: *itch; gasp; die* (Usually followed by *for* or *to* and an infinitive); *vote;*
- semantic subfield **An ambitious person**: *climber; go-getter; wannabe, wannabee.*

There are other semantic fields in the Dictionary: Animals; Sustenance and Intoxication; Articles and Substances; Thought and Communication; The Arts, Entertainment and the Media; Time and Tide; Location and Movement; Abstract Qualities and States.

Slang terms for alcohol and drugs are well described in Appendix A "Words for Drunk, Intoxicated and Intoxicated by Drugs" [3:579]:

- semantic subfield **Drunk**: *activated; alkied; annihilated; antifreezed; aped; apeshit; bagged; balmed;*
- semantic subfield **Intoxicated**: *bent; bent out of shape; blasted; buzzed; high as a kite; juiced; out cold; ripped; slap-happy; stoned to the eyes; wasted; totaled;*
- semantic subfield **Intoxicated by drugs**: *amped; backed up; beaming; beaned up; belted; bent.*

Thus, theoretical studies of semantic fields and semantic subfields in Ukrainian and English slang have been reflected in lexicographic works, such as vocabularies in Appendix № 1, Appendix № 4 to "Argot, jargon, slang" by Lesia Stavitskaya, "The Oxford Dictionary of Slang" by John Ayto and "Dictionary of American slang" by Barbara Ann Kipfer and Robert L. Chapman.

References

1. **Ayto J.** The Oxford Dictionary of Slang. Oxford: Oxford University Press, 1999.
2. **Brown K., Miller J.** The Cambridge Dictionary of Linguistic. New York, Cambridge University Press, 2013.
3. **Kipfer B. A., Chapman R. L.** Dictionary of American slang. (Fourth edition). New York: HarperCollins Publishers, 2007.
4. **Соколовская Ж. П.** Система в лексической семантике (анализ семантической структуры слова). К.: Вища школа, 1979.
5. **Ставицька Л.** Арго, жаргон, сленг: Словник. Київ: Критика, 2005.
6. **Уфимцева А. А.** Опыт изучения лексики как системы (на материале англ. яз.). М.: АН СССР, 1962.
7. **Филин Ф. П.** О лексико-семантических группах слов. *Езиковедски изследвания в чест на академик Стефан Младенов.* София, 1957.

ТРАНСПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМ ДІЄСЛІВНОГО СПОСОБУ

Категорія дієслівного способу у наш час залишається одним із активно обговорюваних у наукових колах питань. Проблематика функціональних виявів способової семантики перетинається з багатьма питаннями комунікативної лінгвістики й знаходить відбиття в низці сучасних досліджень. Розробка питання механізму дієслівних способових транспозицій на матеріалі української мови є завданням актуальним, яке має вагомому теоретичну значущість. Адже, як зазначає М. О. Луценко, «розкриття механізму різних транспозицій форм способів дає ключ до розуміння структури способу взагалі» [5: 31].

Мета статті: окреслити теоретичні засади семантичних зрушень у структурі дієслівного способу внаслідок транспозиції.

Об'єктом дослідження є транспозиційність форм дієслів. **Предмет** дослідження – транспозиційність способових форм як мовознавча проблема.

Ілюстративний матеріал дібраний з творів Ю. П. Винничука.

Основні теоретичні засади транспозиції виробив швейцарський мовознавець Ш. Баллі, який першим зацентрував на її великих потенційних можливостях у сфері синтаксичних досліджень. Диференціацію транспозиції (за іншою термінологією, деривації, трансляції, конверсії, синкретизму, переходу, перехідності, субституції тощо) відповідно до різних мовних рівнів запропоновано в працях Є. Куриловича, Л. Теньєра, М. Докуліла, О. Лешка, В. Бабайцевої, В. Мігіріна, О. Земської, Т. Тихомирової, О. Кубрякової, А. Баудера, Ю. Степанова, В. Гака, О. Падучевої та ін.

Особливе зацікавлення викликають сьогодні дослідження, пов'язані з транспозицією на частиномовному (І. Вихованець, К. Городенська, М. Плющ, Н. Костусяк, А. Габай, І. Джочка, С. Соколова та ін.) й реченнєвому (І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко, О. Межов, Р. Христіанінова, Л. Шитик та ін.) рівнях відповідно до принципів функційно-категорійної граматики [6: 4].

У сучасній лінгвістиці під поняттям «транспозиція» розуміють використання однієї форми у функції іншої. Термін «транспозиція» тлумачать у широкому та вузькому значеннях. У широкому розумінні транспозиція – це будь-яке переносне вживання мовної форми, зокрема транспозиція грамем дієслівного часу (наприклад, уживання теперішнього часу замість минулого або майбутнього), способу (наприклад, функціонування наказового способу в значенні умовного), комунікативних типів речення (наприклад, використання розповідного речення в ролі наказового). У вузькому значенні транспозиція, або функційна транспозиція,

засвідчує перехід слова з однієї частини мови до іншої або його використання у функції іншої частини мови [1: 692]. Для нашого дослідження обираємо дефініцію транспозиції в широкому розумінні

О. Ісаченко подає такий механізм транспозиції: «У всіх європейських літературних мовах із розвиненою стилістичною диференціацією деякі особові форми дієслова можуть уживатися не у власному смислі. Таке переносне вживання граматичних форм, їх переміщення в невласливий їх прямому значенню контекст називають транспозицією» [4: 10]. Отже, дослідник підкреслює зв'язок транспозиції з певною стилістичною конотацією.

Дієслівні форми способу, зазначає І. Вихованець [2: 263], крім своєї первинної категорійної функції, у відповідних мовленнєвих контекстах можуть набувати вторинних функцій – способових та часових. Активнішими у транспозиційних переходах є форми наказового способу, оскільки, на нашу думку, імператив найбільш виражений носій модальних відтінків висловлювання, а тому його форми з волютативною семантикою найбільш органічно вкладаються в інтенції мовця. Вони проникають у сферу умовного способу, нейтралізуючи свої значення спонукальності та звертальності й набуваючи значення гіпотетичної, можливої дії, що має відтінок безперечної зумовленості за відповідних супровідних обставин, напр.: *Не пригадай ти, я б нізащо не знайшов його* (Ю. Винничук «Легенди Львова»).

Функціональний перехід наказового способу в часові форми дійсного способу широко представлений у художній літературі та розмовному мовленні. Значення теперішнього часу форми наказового способу передають з відтінком негативного ставлення мовця до виражених дій чи станів [2: 263], напр.: *Ти диви... я думала, що я не знай яка грішниця, а є ще більші* (Ю. Винничук «Сестри крові»).

Транспозиційні часові значення для форм умовного способу нетипові, що, можливо, зв'язано з невеликим вибором таких родово-числових форм. Вони зрідка вживаються на позначення реальних дій теперішнього часу [2: 263], пор.: *Підозрюю, те, що хотів би почути, не почую – Підозрюю, те, що хочу почути, не почую* (Ю. Винничук «Сестри крові»); *Досить вам тішитися своєю вродою, - урвала їх стара – тільки б про те джерготіли весь час – Досить вам тішитися своєю вродою, - урвала їх стара – тільки джергочете весь час* (Ю. Винничук «Мальва Ланда»).

В. М. Русанівський [7: 278] вважає за необхідне виокремлювати спонукальний та бажальний способи, які за змістом і формою являють собою контамінацію наказового і умовного способів. Вони утворюються за допомогою форм умовного способу, але мають значення наказового, пор.: *ти зроби – ти зробив би, ви зробіть – ви зробили б; ти піди, хлопче – ти б пішов, хлопче*.

Дослідник говорить про поєднуваність форм наказового та спонукального способів у 2 особі однини й множини та в 1 особі множини із звертаннями, напр.: *А чи не потер би ти, мурчику, мені крижі ?*

(Ю. Винничук «Ги-ги-и»); *Перепрошую, чи не міг би добродій провести мене під дощем, бо маю пильну справу* (Ю. Винничук «Аптекарь»).

Форми спонукально способу можуть утворюватися описово, шляхом поєднання форм умовного способу з наказовою часткою *нехай (хай)* [7: 279], напр.: *А бодай би твого татуня грім забив !* (Ю. Винничук «Легенди Львова»).

А. Загнітко підтверджує доцільність виділення «окремого граматичного значення бажального способу, що виступає засобом ввічливо висловленого побажання» [3: 113]: *Ліпше світив би, як битися* (Ю. Винничук «Легенди Львова»); *Я знаю, куди ти дивився, – сказала вона, – але краще б ти дивився сюди* (Ю. Винничук «Лютеція»); *Сама би з ними зв'язалася* (Ю. Винничук «Ги-ги-и»); *Та й ти б з ним ліпше не плутався* (Ю. Винничук «Діви ночі»).

Ілюстративний матеріал, як ми бачимо, регулярно демонструє вживання форм умовного способу тоді, коли потрібно чемно, ненав'язливо висловити своє прохання або дати пораду.

Транспозиційні вияви способової семантики дієслівних форм імператива є основними в системі перехідних явищ способів-часових форм. Уживання мовної одиниці у вторинній функції спричиняє появу експресивних відтінків і смислових конотацій. Висловлення з транспонованими дієслівними формами характеризується більшим або меншим виявом суб'єктивної модальності, оцінного ставлення мовця до певної події, ситуації. Подальше дослідження аналізованої проблеми може бути зосереджене на механізмах транспонування одних способових форм в інші і на вивченні семантичних зрушень унаслідок таких процесів.

Література

1. **Вихованець І. Р.** Транспозиція. *Українська мова : [енциклопедія]*. Редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 692.
2. **Вихованець І. Р.** Теоретична морфологія української мови: Академ. Граматика української мови. За ред. І. Вихованця. К. : Унів. Вид-во «Пульсари», 2004. С. 260–263.
3. **Загнітко А. П.** Теоретична граматика української мови. Синтаксис: моногр. Донецьк: Донец. держ. ун-т, 2001. С. 113.
4. **Исаченко А. В.** К вопросу об императиве в русском языке. *Русский язык в школе*. 1957. № 6. С. 7–14.
5. **Луценко Н. А.** Смысловая структура наклонения и употребление наклонений в русском языке. *Уч.Записки Тартуского университета*. Тарту, 1987. Вып. 760. С. 30–46.
6. **Мельник І. А.** Транспозиція частиномовних класів у дієслово в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. ... докт. філол. Наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 2016. 36 с.
7. **Русанівський В. М.** Структура українського дієслова. В. М. Русанівський. К. : Наукова думка, 1971. 313 с.

Чернецова Тетяна Сергіївна
Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди
Наук. кер.: к. філол. н., доц. С.О. Марцин

ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ ЯК ОЗНАКА ІДІОСТИЛЮ ВОЛОДИМИРА ЛИСА В РОМАНІ «СТОЛІТТЯ ЯКОВА»

Односкладні речення давно привертати увагу дослідників. Як окремий тип їх уперше схарактеризував О.О. Шахматов, якому, власне, й належить термін «односкладні речення». Системну характеристику структурних типів односкладних речень подає П.С. Дудик у колективній монографії «Сучасна українська літературна мова» [3]. У подальшому вивченню односкладних речень присвятили свої праці Г.М. Чирва, Г.П. Арполенко, В.Д. Горяний, Л.О. Кадомцева, І.Р. Вихованець та А.П. Загнітко.

Такий широкий діапазон досліджень не знімає потреби осмислення синтаксичної природи односкладних речень та специфіки їх функціонування в художньому тексті, у якому на нормативні характеристики речень, зокрема й односкладних, накладаються індивідуально-авторські, тематичні, композиційні та інші особливості. Виявлення цих особливостей розкриває комунікативні можливості тих чи тих структур, їхню роль у реалізації авторських інтенцій.

Метою студії є дослідження структурно-семантичних типів односкладних речень у романі Володимира Лиса «Століття Якова».

Середдієслівних односкладних речень у романі Володимира Лиса великою частотністю вживання відмічаємо означено-особові речення. Усі форми головного члена означено-особових речень співвідносяться тільки з «семантичною особою» («мовець-адресат»), яка вказується дієслівними флексіями: *Сина хочу. А потім – доцю.* [4 :20], *–А тобі до нас раджу не лізти. Не лізь у чужу сім'ю, чуєш, сусіде?* [4: 40], *Буду у вівторок вранці, – сказала вона. – Ни завтра. А у вівторок.* [4: 32], *–Чув, мамо...* [4: 13]. Зазначимо, що означено-особові речення відзначаються високою частотністю функціонування як в діалогах, так і словах автора.

Найбільш поширеними виявилися структури, у яких головний член виражений дієсловом наказового способу 2-ї особи однини та множини, а також 1-ї особи множини: *То стріляй, стріляй, все заразом рішиться, то ліпше, ніж з поломаною долею жити.* [4: 29], *Йди, хоча могли б разом і пообідати.* [4: 38], *Дай своє тіло...* [4: 42].

Неозначено-особові речення відзначаються тим, що дійова особа в них мислиться неозначено, чітко не окреслено, а тому головний член виражений дієсловом у формі 3-ї особи множини теперішнього чи майбутнього або минулого часу дійсного способу. Стилїстична особливість уживання цих речень у романі полягає в тому, що через неозначеність суб'єкта (суб'єктів) дії, увага максимально зосереджується на самій дії. Наприклад: *Проказали те коротке слово й замовкли. Мовчали довго.* [4: 30], *Сорочку родині мою показали.* [4: 34].

Неозначеність особи в них зумовлена ситуативно. Суб'єкт дії може бути відомий мовцеві, але він свідомо його не називає: *Стояли ще там і щось балакали.*[4: 38], або суб'єкт дії може бути невідомий ні мовцеві, ні співрозмовникові: *Циганом прозивали.* [4:29],*Ще прозивали їхню родину Саратовці.*[4: 13].

У неозначено-особових реченнях предикат може вказувати на дію, що стосується багатьох осіб, перелік яких або зайвий, або не можливий. Наприклад: *Чекали приїзду, точніше, приходу молодого, бо ж з одного села, звісно, разом з весільним супроводом, а після короткого спільного застілля, як годилося, мали рушати на вінчання. До того обряду, до того, як піднімуть над головами наречених корони й благословить батюшка на довге й щасливе життя, кричати «Гірко!» не годилося, то й не кричали.* [4: 26], *Через два дні після Василюшиного весілля хлопця знайшли у їхній річці Мережці з каменем на шиї.*[4: 13].

Неозначено-особові речення можуть виступати й у функції вставних речень, наприклад: *Казали, назад вернутися.* [4: 23]. У будь-яких реалізаціях неозначено-особові речення підкреслюють факти, події чи процеси, а суб'єкт дії залишається невизначеним, бо вказівка на нього з погляду мовця є несуттєвою.

Узагальнено-особових речень як окремого різновидув романі Володимира Лиса не засвідчено.

Безособові речення в дослідженому нами тексті становлять найбільшу функціональну групу, так, головний член у них може бути виражений безособовими дієсловами: *І полотніє.*[4:6],*Десь під ложечкою занило.*[4:25]; *Натомість солодко замлоїло у грудях.*[4: 6], заперечним словом *нема* (немає): *Бо ж письма нема.* [4: 6],– *Немау нас іншого виходу.*[4: 12]; інфінітивом: *Відпустити коня й іти пішки до міста?*[3: 32]; прислівником з дієсловом зв'язкою: *І йому стало смішно.* [4: 32], *Надворі було доволі прохолодно.*[4: 25].

Невеликою частотністю вживання відмічаємо номінативні речення, у яких автор намічає контури картини, які читач «домальовує» відповідно до своєї творчої уяви: *Чудна жінка.* [4: 7], *Чужий чорний котисько.* [4: 8], *Мамин зойк.* [4: 33], *[Гудзики величезні, чавунні], затерплі пальці...*[4: 16].

Отже, функціонування експресивно-насичених односкладних речень збагачує стилістичні можливості мовної художності Володимира Лиса, творить емоційно-напружені контексти та неповторний ідіостиль письменника.

Це дослідження торкалося лише одного боку виявлення майстерності Володимира Лиса як художника слова. Чекають дослідження інші синтаксичні особливості цього видатного майстра.

Література

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник]. К. : Либідь, 1993. 368 с. **2. Горяний В.Д.** Синтаксис односкладних речень : [посібник для вчителів]. К.: Радянська школа, 1984.

184 с. **3. Дудик П.С.** Односкладні речення // Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За загальною редакцією І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1972. 514 с. **4. Лис Володимир** Століття Якова. Харків: Клуб «Сімейного дозвілля», 2010. 189 с.

Шершій Інна Олександрівна
Харків, ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Н. В. Піддубна

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ НОВОТВОРИ У ТВОРЧОСТІ ГРИГОРА МИХАЙЛОВИЧА ТЮТЮННИКА

Індивідуально-авторські (оказіональні) новотвори постійно перебувають у фокусі наукових зацікавлень дослідників. Фіксація й аналіз таких інновацій становлять важливе та перспективне завдання з погляду лексикографії, лінгвостилістики, словотвору, психолінгвістики та ін. [1, с. 209].

Індивідуально-авторський словотвір – потужний засіб емоційного увиразнення поетичного мовлення, невичерпне джерело збагачення лексики української мови [2, с. 16-23].

Предметом цього дослідження стали структурно-семантичні та граматичні особливості індивідуально-авторських новотворів, особливості їх функціонування у творчості Григора Тютюнника.

Поява оказіональних та потенційних лексичних одиниць зумовлена суто індивідуальними та психолінгвістичними факторами. Вони допомагають донести до реципієнта задум письменника, авторську комунікативну інтенцію, породжують у читача широку гаму асоціацій.

Григій Тютюнник – один з тих, хто використовував у своїй творчості індивідуально-авторські новотвори. Ідіостиль Григора Тютюнника, як підтверджують спостереження В. Калашника над мовою оповідання «Холодна м'ята», надто багатий на фольклорну символіку, зокрема в системі тропів, однак епітети, порівняння, метафори живописця правди, як назвав талановитого прозаїка Олесь Гончар, завжди своєрідні, індивідуально конотовані, позначені притаманною письменникові світлою зажурою, щемливою бентегою, щирістю образно втілених людських почуттів [3, с.85].

Новотвори Григора Тютюнника свідчать про його високу мовну майстерність. Неолексеми породжують експресію ліричності, урочистості, гумору й сатири, слугують основою для виникнення різноманітних стилістичних фігур і є потенційним джерелом збагачення словникового складу української мови.

Унаслідок суцільної вибірки з творів Григора Тютюнника було обрано індивідуально-авторські новотвори, що мають структурно-семантичні й граматичні особливості.

Безліч авторських новотворів зустрічаємо у описах природи, природних явищ. Письменник використовує зменшено-пестливі слова, зокрема, *кур'явичка*: «За ярками звернув на іншу стежину – свою... Вона майже зовсім «сховалася» у бугилі і подорожнику, обіч неї на травах не сіріла **кур'явичка**, збита людськими ногами: недовго жила стежка після того, як забули її люди» [4, с.22], маючи на увазі пил на траві.

Нерідко у своїх творах автор описував природу села, використовуючи елементи перебільшення, зокрема збільшено-згрубілі суфікси, напр.: *Іду полем, бур'янищами, раз по раз обминаючи глибокі вирви з-під снарядів, ледве не вицерть налиті каламутною талою водою – відлига вже третій день...* [4, с.319].

З метою перебільшення, підкреслення розміру дірок, Гр. Тютюнник використовує новотвір *діромаччя* зі збільшено-згубілим суфіксом: «Коли сітка виставлена – зяє угорі **діромаччям**, тільки знизу ціла, залаштована ниткою, Коряк повертається до сторожки, вимітає звідти прілі гриби, що проросли по кутках і під примісткою ще восени, сушить, переколошкує сіно...» [4, с.63].

У оповіданні «Оддавали Катрю» автор зображує картину пізньої осені, використовуючи новотвір *засинювало*: «Пізньої осені, як листя в садах уже опало й зосталося тільки на бузку та на вершечках тополь, а далеко над голими полями часом **засинювало** хмари, мов на сніг, до хутірського лавочника Степана Безверхого приїхала з Донбасу наймолодша з трьох дочок Катря й оголосила, що виходить заміж» [4, с. 77]. Своім новотвором автор передає осіннє небо, зовсім не схоже на літнє, а вже похмуре, сповнене синіх хмар.

Авторські новотвори знаходимо в репліці діда Лавріна, персонажа з новели «Зав'язь». Він запитує онука: «Куди це ти, парубче, **наджигурився?**» [4, с. 11]. Новотвір *наджигурився* за змістом означає «небуденно одягнувся, причесався».

Отже, кожен твір Григора Тютюнника містить чималу кількість індивідуально-авторських новотворів, якими письменник показує індивідуальність, незалежність, несхожість з іншими, водночас змальовує лихі часи, у які довелося жити героям його творів.

Тезаурус оказіональних лінгвоодиниць не просто виражає особливості індивідуально-авторського світобачення та світосприйняття, а й відображає реалії, актуалізовані в комунікативно-когнітивному просторі соціуму на певному історичному зрізі.

Література

1. **Вокальчук Г.** Здобутки і перспективи української індивідуально-авторської неографії / Галина Вокальчук // Незгасимий словосвіт : збірник наукових праць: на пошану професора Володимира Семеновича Калашника / [редактори-упорядники М. Філон, Т. Ларіна]; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Харків: Харківський національний

університет імені В. Н. Каразіна, 2011. – С. 208-217. **2. Гаврилюк Н.** Індивідуально-авторські новотвори в поетичному мовленні Б-І. Антонича та І. Калинця / Н. Гаврилюк, О. Федорчук // Лінгвостилістичні студії: наук. журн. / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Ін-т філології та журналістики; [редкол. : С. К. Богдан (голов. ред.) та ін.]. - Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т, 2015. – Вип. 2. – С. 16-23. **3. Калашник В.С.** Студії з історії українського мовознавства та лінгвопоетики: збірник наукових праць.– Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2016. – С. 79-86. **4. Тютюнник Г. М.** Вибрані твори: Оповідання. Повісті. / Передм. Б. Олійника. – К.: Дніпро, 1981. – 607 с.

Шевченко Юлія Дмитрівна
Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди
Наук. кер.: к. філол. н., проф. О.О. Маленко

АВТОРСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЕТНОКОНЦЕПТУ «КАЛИНА» В ПОВІСТІ О. ЗАБУЖКО «КАЗКА ПРО КАЛИНОВУ СОПІЛКУ»

«Казка про калинову сопілку» О. Забужко — це твір, в основі якого лежить українська народна казка «Калинова сопілка». Трансформуючи деякі сюжетні колізії цієї казки, письменниця залишає її етнографічність у відтворенні світогляду героїв, їхніх поведінкових та мовно-комунікативних характеристик. Це дає можливість досліджувати поданий текст у вимірі лінгвокультурології, цілком молодій галузі мовознавчої науки, яка вивчає й описує фрагменти концептуальної картини конкретних етносів як носіїв колективної свідомості та культури. На сьогодні це продуктивна дослідницька площина, що зумовлює актуальність нашої роботи, покликаної проаналізувати функцію українського етноконцепту «калина» у творенні лінгвокультурного простору повісті.

«Лінгвокультурологія – це наука, що виникла на перетині лінгвістики та культурології, і яка досліджує вияви культури народу, відображені та закріплені в мові» [4: 8]. В україністиці теоретико-практичні питання лінгвокультурології розроблені такими науковцями, як В. Жайворонок, С. Єрмоленко, В. Кононенко, О. Левченко, Л. Савченко, О. Тищенко та ін.

Одним зі стрижневих термінів лінгвокультурології є концепт. Цей термін має чимало дефініцій, однак ми зупинимо свою увагу на визначенні В. Кузнецова: «Концептом є загальний ментальний зміст<...>, те, що називають також смислом» [3; 21]. Серед багатьох різновидів концептів виділяють також етноконцепт як «узагальнену одиницю ментальних ресурсів певної етнокультури» [2], яка, відповідно, відображає й узагальнює світосприйняття людей, що належать до окремої нації.

У межах української художньої етносвідомості смислової значущості набув етноконцепт «калина», наділений символічною семантикою, що може бути відповідно декодованою представниками української лінгвокультури.

Калині здавна український народ надає великого значення. Вона є символом України, долі, чистоти й незайманості, переходу з одного етапу життя в інший, з одного світу в інший. Оксана Забужко опосередковано перенесла цю символіку на сюжет твору, надавши калині «чарівних властивостей все чути, бачити, думати й говорити» [1: 271]. Окрім того, калина виросла на місці, де старша сестра, Ганна, покинула вбиту нею молодшу сестру, Оленку, як уособлення невинної дівчини, чия душа знайшла можливість повідомити з того світу про вчинену кривду. Саме це дозволяє калині бути тією силою, що викриває скоєний злочин, вивищуючи силу добра над злом.

Тож, етноконцепт «калина» набуває в повісті О. Забужко містичного, навіть магічного смислового навантаження. Спираючись на українські народні вірування та символіку, авторка вводить цей концепт у площину етноментального буття з його світоглядними пріоритетами й духовними цінностями.

Література

1. **Жайворонок В. В.** Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
2. **Клевцова В. М.** Некоторые вопросы теоретической градации концептов URL: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_21037491_10146615.pdf.
3. **Кузнецов В. Г.** Герменевтика и гуманитарное познание. М., 1991.
4. **Маслова В. А.** Введение в лингвокультурологию. М., 1997.

Штефан Анна В'ячеславівна

Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Наук. кер.: к. філол. н., доц. С.О. Марцин

ВІДТВОРЕННЯ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО МОВНОГО КОЛОРИТУ В РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «СОЛОДКА ДАРУСЯ»

Використання діалектної лексики все частіше простежується в художніх творах і є актуальним питанням лінгвістики на сучасному етапі розвитку мови. Доцільність і необхідність вживлення діалектизмів у мову художнього твору залишається дискусійним питанням сучасного мовознавства, тому актуальність теми є очевидною.

В українському мовознавстві вивченню діалектології свої праці присвячували багато науковців, зокрема Й.О. Дзендзелівський, С.П. Бевзенко, П. Ю. Гриценко, Ф.Т. Жилко, Б.В. Кобилянський, але праць, присвячених стилістичній функції діалектизмів у творах українських сучасних письменників, дуже мало, що підтверджує актуальність обраної теми.

Усе більше з'являється художніх творів, автори яких повною мірою послуговуються багатством діалектної лексики, і роман буковинської письменниці Марії Матіос є одним із таких.

Метою дослідження є визначення аналізу стилістичного потенціалу діалектизмів у контексті роману Марії Матіос «Солодка Даруся».

Твір «Солодка Даруся» – це драма на три життя, за визначенням авторки, де правдиво зображено українську історію 30-х – 70-х років минулого століття в її покутсько-буковинському ареалі. Щоб відтворити автентичність життя народу, письменниця використала в мовленні персонажів велику кількість діалектної лексики.

Діалектизми покутсько-буковинської групи надають твору особливого колориту, «допомагають письменниці відтворювати місцеві особливості мовлення, змальовувати народні характери й життєві ситуації» [1: 202], у яких розкриваються ці характери, прив'язувати зображувані події до певного соціального й територіального мовного середовища, до певного періоду історії. Такі діалектизми наближаються до наддіалектних явищ, адже стилізують розмовний невимушений колорит авторської оповіді, вирізняють твір з-поміж інших й актуалізують інтерес читача. Використані в тексті, вони не потребують додаткового пояснення, бо їхнє значення розкриває контекст, наприклад: *Бере вицвілий клубочок кольорових вовняних ниток, кілька шматків складеної учетверо позлітки, стрічки із весільного вінка Маріїної доньки Анни, ...* [2: 19], *...дуже любив Іван збирати по довколишніх селах залізничя, а найбільше – цвяхи, по-тутешньому «цвики», ...* [2: 40], *...Іван вигулькував з-поза повороту, як травневий гриб – шушерепок – після дощу...* [2: 58].

Значення деяких покутсько-буковинських діалектизмів авторка пояснює в примітках: *чір* – собача їжа, каша [2: 59], *дріб* – вівці [2: 92], *чиніти* – бути нахиленим [2: 93], *слонити* – присипляти [2: 94], *вадитися* – сваритися, сперечатися [2: 95], *шпаровитий* – винахідливий, метикуватий [2: 100], *міщулик* – мішечок [2: 100], *каламітний* – заводій [2: 104], *крішечка* – дрібка [2: 105], *половик* – яструб; *мерша* – мертвечина [2: 87], *флинькати* – плакати, схлипувати; *мняцканий* – зім'ятий, непрасований [2: 110], *глагоїти* – заспокоювати [2: 112], *кавальчик* – маленький шматочок [2: 83], *п'їланитися* – лізти, дертися [2: 114], *фертик* – по всьому [2: 115], *спрутити* – напнути [2: 115], *рупцак* – рюкзак; *верстак* – ровесник [2: 132], *возниця* – дерев'яна споруда для коптіння м'яса [2: 143] та ін.

Також використовуються діалектизми, значення яких потрібно з'ясовувати самостійно, наприклад: *маглівниця* – старовинний прилад для прасування білизни [59], *фасуля* – квасоля [47], *ланци* – ланцюг [48], *фіра* – віз, підвода [53], *твер* – рушниця [54], *дараба* – пліт, збитий із дерев'яних кругляків [81], *афинка* – чорниця звичайна [88], *злоги* – положи [90], *пантрувати* – стежити [91], *тешефт* – комерція [101], *постерунок* – відділок поліції [139], *вуйко* – дядько по матері [167], *баювати* – набуток [31], *джерга* – килим [150], *ліжник* – домоткана ковдра з овечої вовни [25], *кресаня* – капелюх [51], *сардак* – український верхній одяг [102], *кацавейка* – вид жіночої юпки на ваті, хутрі або на підкладці [25].

Стилістичний потенціал діалектизмів полягає в тому, що така лексика використовується як художній засіб, який урізноманітнює мову персонажів,

виявляє локальний колорит художньої оповіді, виконує роль засобів індивідуалізації, типізації, стилізації під невимушене говіркове спілкування, а також є засобом локалізації зображуваних подій.

Отже, у художній мові Марії Матіос широко представлена діалектна лексика покутсько-буковинської говірки, яка слугує джерелом збагачення виражальних можливостей художнього твору. Авторка використовує різні прийоми введення діалектних лексем у художній текст та способи розкриття їх семантики, що уможливорює адекватне сприйняття вжитих лексичних діалектизмів.

Перспектива дослідження полягає в з'ясуванні особливостей використання різнорівневих говіркових одиниць у мові творів інших українських письменників.

Література

1. Єрмоленко С.Я. Говіркове багатоголосся сучасної української прози // Українознавство : Науковий громадсько-політичний, культурно-мистецький, релігійнофілософський, педагогічний журнал. 2008. №1. С.198–205.
2. Матіос Марія. Солодка Даруся. Львів: ЛА «ПРАМІДА», 2005. 176 с.

УДК 84'61

Яковлева Тетяна Володимирівна

Харків, ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Наук. кер.: к. філол. н., проф. О. А. Олексенко

ІМЕННИКИ З СЕМАНТИКОЮ ЗБІРНОСТІ У МОВОЗНАВЧІЙ ПАРАДИГМІ

Одним із важливих напрямів сучасних лінгвістичних досліджень є вивчення категорії збірності. Підвищений інтерес до цієї теми пояснюється неоднотайністю серед мовознавців у потрактуванні категорії збірності, що відображено в різних підходах, а саме: морфологічному й семантичному.

Ще з античних часів збірні іменники в різних мовах визначалися лише за лексичним значенням: збірними вважалися всі іменники на позначення сукупності реалій, які мисляться як одне ціле [7: 19]. Таким чином, до збірних іменників української мови можна віднести такі слова, як *армія, козацтво, горох, ганчір'я, солодощі*. Проте погляди мовознавців щодо цього питання є суттєво протилежними.

Мета статті – окреслити сутність морфологічного та семантичного підходів до вивчення збірних іменників в українській мові.

Об'єктом вивчення є категорія збірності в лінгвістичній парадигмі. Предмет дослідження – класифікація іменників із семантикою збірності в українській мові.

Матеріалом для вивчення послужили дані словників української мови, праці лінгвістів із цієї проблеми.

Сучасні мовознавці, наприклад, В.В. Виноградов, І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, В.О. Горпинич, І.Г. Матвіяс, О.П. Петровська та ін. трактують категорію збірності в морфологічному ракурсі й вважають збірними ті іменники, що мають спеціальні словотвірні маркери (*вишняк, юнацтво, гарбузиння*), не мають множинної парадигми, а «відповідно не поєднуються з кількісними числівниками, хоча в окремих випадках поєднання з неозначено-кількісними числівниками можливе: частина селянства, одна третина студентства» [1: 144]. І.Г. Матвіяс так характеризує семантику збірності: «...Видається доцільним до збірних зарахувати тільки ті іменники, які, крім семантичних, мають також граматичні ознаки збірності. До граматичних ознак збірності належать відповідні типи словотворення й особливості відмінювання та зв'язків з числівниками» [7: 19].

К.Г. Городенська категорію збірності іменників визначає за семантичними і граматичними ознаками. При цьому значення сукупності предметів повинне бути виражене спеціальними словотвірними елементами, а саме суфіксами -ств- (*селянство, студентство*), -в- (*мушва, мишва*), -н- (*дітлашня, комашня*), -от- (*кіннота, парубота*), -ур- (*апаратура, професура*), -ник- (*осичник, сливник*), -няк- (*дубняк, лозняк*), -ин- (*городина, садовина*), -й- (*волосся, зілля*) та ін. Збірність виражають і нульові суфікси у словах на зразок *зелень, молодь, юнь*. Граматичними особливостями цієї категорії є відсутність форми множини і зв'язку з кількісними числівниками, оскільки поняття сукупності не підлягає лічбі. У граматичному плані не належать до розряду збірних іменники на зразок *народ, натовп, команда, полк, рота, стадо* та ін. Ці субстантиви вказують на виокремлені сукупності тієї самої природи, тому такі сукупності можна підраховувати, вони набувають форм множини або поєднуються з кількісними числівниками: *народ – народи, три народи, багато народів* [10: 3].

Г.Я. Томіліна збірними теж вважає такі іменники, що «виражають сукупність однакових або подібних предметів, що сприймається як одне ціле» [9: 12]. Дослідниця стверджує, що до збірних «не належать іменники, які семантично споріднені із збірними, але не мають граматичних ознак збірності (тільки однина; суфікси збірності)» [Там само]. У світлі вищесказаного стає зрозумілим, що граматичний показник є визначальним елементом вираження категорії збірності іменника для представників морфологічного підходу.

Праці К.С. Аксакова, В.О. Богородицького, О.М. Пешковського, Ф.І. Буслаєва, а згодом І.А. Висоцької, В.І. Дегтярьова, Ю.Є. Манохіної та ін. репрезентують семантичний підхід до розуміння природи цієї категорії і до збірних відносять іменники з відповідними словотвірними та морфологічними ознаками, та навіть ті, що не мають таких показників (*ліс, стадо, група*). Збірні іменники є суперечливим об'єктом дослідження завдяки своїй парадоксальній природі: за змістом вони множинні, тобто позначають множинність предметів, проте граматично мають форму однини [8: 83]. І.А. Висоцька зазначає, що категорія збірності з погляду семантики «в найбільш характерних випадках спирається на відповідні словотвірні

(афіксальні) і граматичні (сингулярні) форми, однак може і не мати такої опори. З цього випливає, що збірність у цьому останньому випадку ніяк не виражена граматично. Вона оформлюється граматично, наприклад, в умовах характерної сполучуваності, коли збірний іменник займає позицію, можливу для форми множини і неможливу для форми однини (*народ розійшовся по домішках і люди розійшлися по домішках*, але не можна: *людина розійшлася по домішках*)» [2: 11].

Іноді мовознавці намагаються ототожнити поняття «збірність» та «сукупність», але на складність і неоднозначність такого трактування вказує І.Р. Домрачева. Сукупність є дещо ширшим поняттям у мовознавстві, ніж збірність. Перше репрезентують у мові іменники з повною числовою парадигмою (*народ, сніп*), матеріально-речовинні субстантиви (*срібло, сосна*), іменники рl. t. (*ножиці, ворота, посиденьки*), прикметники, дієприкметники (*спільне, суцільне, з'єднане*), дієслова (*єднати, зілятися*), числівники (*два, п'ятеро, кілька*), прислівники (*всюди, вкупі*), займенники (*всякий, хтось*), збірні субстантиви (*люд, селянство*). Про те, що сукупність є узагальнювальним поняттям щодо збірності, тобто вони перебувають у гіперо-гіпонімічних зв'язках, свідчить таке твердження: збірна категорія – поняттєва категорія, що «виражає трактування певної множинності як цілісної нечленованої сукупності однорідних предметів» [5: 473]. Отже, на думку І.Р. Домрачевої, сукупність реалізується в мові за допомогою лексичних та граматичних чинників, завдяки яким маємо змогу зараховувати до сукупних лексем і збірні субстантиви [4: 26].

І.Р. Домрачева розрізняє власне сукупні й збірні іменники за такими критеріями: 1) змінність / незмінність за числами, порівн.: власне сукупні іменники: *галактика – галактики, каскад – каскади*; збірні субстантиви: *косметика, робітня*; 2) спроможність / неспроможність сполучатися з власне кількісними числівниками, порівн.: власне сукупні іменники: *п'ять груп, сто наборів*; збірні субстантиви: *тільки одна третя юнацтва, мало юнацтва*; 3) наявність / відсутність формальних показників, порівн.: збірні іменники: *школярство, мушва, шевченкіана*; власне сукупні: *нація, сервіз*; 4) поділ на дискретну / недискретну сукупність; 5) наявність одноосновних (однокореневих) / неодноосновних (неоднокореневих) субстантивів з іменем збірності / сукупності: а) збірні: *мошкара – мошка – мошки*; б) власне сукупні: *гарнітур – шафа, стіл, стільці, крісла* і под. [4: 57]. Отже, збірні іменники є лише мікрополем у функціонально-семантичній категорії сукупності.

Незважаючи на те, що І.Р. Домрачева розмежовує поняття збірності й сукупності, дослідниця зауважує, що вони є семантично тотожними, оскільки реалізують об'єднання певних осіб, предметів, явищ, дій, чисел в одне ціле [4: 64]. Таким чином, указується перевага семантики над граматичними формами реалізації поняття збірності й сукупності.

Отже, поділяючи погляди І.А. Висоцької та І.Р. Домрачевої, ми вважаємо збірність частиною семантичної категорії сукупності. Граматичні ознаки є другорядними, а визначальною є сема збірності у семантичній

структурі певної лексеми, тому погоджуємося з Ю.Є. Манохіною, яка вважає за доцільне замінити термін «збірні іменники» на термін «іменники із семантикою збірності» (ІСЗ) [6: 24]. Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі інновативних іменників, що з'явилися в останні десятиліття, як показників динамічного розвитку категорії збірності.

Література

- 1. Безпояско О.К.** Іменні граматичні категорії (функціональний аналіз). Київ: Наукова думка, 1991. 171 с.
- 2. Высоцкая И.А.** Русское собирательное имя в лингвопрагматическом аспекте: [моногр.]. Ростов н/Д.: Изд-во РГЭУ (РИНХ), 2002. 117 с.
- 3. Вихованець І.Р.** Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр..мови. Київ: Пульсари, 2004. 400 с.
- 4. Домрачева І.Р.** Функціонально-семантична категорія сукупності у сучасній українській мові : дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Запоріжжя, 1999. 199 с.
- 5. Лингвистический энциклопедический словарь.** Москва: Сов. энциклопедия, 1990. 686 с.
- 6. Манохіна Ю.Є.** Синтагматико-парадигматичні відношення іменників із семантикою збірності : дис. канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2014. 225 с.
- 7. Матвіяс І.Г.** Іменник в українській мові. Київ: Рад. шк., 1974. 184 с.
- 8. Реформатский А.А.** Лингвистика и поэтика. Москва: Наука, 1987. 320 с.
- 9. Томилина Г.Я.** Собирательные существительные в восточнославянских языках (Типолого-сопоставительное исследование) : автореф. на соиск. учен. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание». Киев, 1972. 21 с.
- 10. Українська мова: енциклопедія / за ред. В.М. Русанівського.** Київ: «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 681 с.

УДК 821.161.2

Бабець Богдан Костянтинович*Харків, ХНПУ імені Г. С. Сковороди**Наук. кер.: к. філол.н., доц. Р. В. Мельників*

**МОДЕЛЬ ІДЕАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА У ТВОРАХ
В. ВИННИЧЕНКА «СОНЯЧНА МАШИНА»
ТА ОЛ. ГАКСЛІ «ПРЕКРАСНИЙ НОВИЙ СВІТ»**

Постановка проблеми. Концепція ідеального суспільства в 20-му столітті була дуже популярною тематикою і протягом цього часу було написано достатньо творів, які нині вважаються світовими бестселерами. Традиційно виділяють три твори: «Прекрасний новий світ» Ол. Гакслі, «1984» Дж. Орвелла та «451 градус за Фаренгейтом» Рея Бредбері, вони є найбільш популярними. Українська література також має гідного представника – «Сонячну машину» В. Винниченка. Усі ці твори пропонують читачу історію про ідеальне суспільство, але їх моделі будуються за дещо різними принципами.

Актуальність статті. Твір «Сонячна машина» складно назвати невідомим феноменом української літератури, саме навпаки він, як і власне сам автор – Володимир Кирилович Винниченко, достатньо популярний як на Батьківщині, так і у світовому контексті. Актуальність статті полягає у дослідженні фундаменту для ідеального суспільства у творі «Сонячна машина» та порівнянні з творами старого й нового часу.

Мета статті. На прикладі творів «Сонячна машина» та «Прекрасний новий світ» дослідити модель (і) ідеального суспільства.

Методи дослідження: – описово-аналітичний метод; метод естетико-стилістичного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Почати треба саме з термінології, оскільки вона може створити певні труднощі для розуміння. Загалом розрізняють три взаємопов'язані поняття: утопія, антиутопія й дистопія.

Утопія – це художнє зображення ідеального чи наближеного до нього суспільного устрою. Терміни антиутопія і дистопія часто вважають синонімами, але це не зовсім коректно. Насправді тайна криється у префіксах, а саме їх значеннях: префікс анти- означає протилежність, протиставлення, а диз- - відсутність. Таким чином, антиутопія це передусім як відповідь і зображення антиідеального суспільства, де ідеалогія будується за принципом «ми побудуємо новий світ і зробимо вас щасливими, подобається вам чи ні», часто зовсім антигуманними методами. Дистопія це вже наслідок провалу намагань побудувати ідеальне суспільство, так би мовити останній аккорд, крах ідеалогії та суспільства, а зрештою і держави в цілому.

Наявність (анти)ідеального суспільства це обов'язковий атрибут утопій і антиутопій, тому це трохи заважає отриманню нових вражень після прочитання хоча б одного твору, тут працює такий же трюк як з фільмами жахів – в один момент ти припиняєш боятися; але з іншого, тим не менш, важливу роль відіграють деталі та персонажі. Твори В. Винниченка та Ол. Гакслі дуже цікаво порівнювати, хоча б тому що вони були написані приблизно в один временний період, 1924 («Сонячна машина») і 1932 («Прекрасний новий світ») роки відповідно, автори були свідками одних й тих самих політичних подій, внаслідок чого відображали побачене в своїй творчості.

Якщо казати буквально, то обидва твори нас зустрічають тоталітаризмом, але модель ідеального суспільства на цьому етапі є тільки в творі Ол. Гакслі, але поки зупинимось на тоталітаризмі. В «Сонячній машині» він є цілком класичним – усе підпорядковується одній людині і, незважаючи на капіталістичні відносини, схожий на монархію. «Прекрасний новий світ» пропонує більш чітку модель – все суспільство поділене на три касты: перша каста найрозвинута, має вищий інтелектуальний рівень, внаслідок чого існує вірогідність "сбою", займає переважно важливі пости та посади, друга каста складається переважно із жінок, які складають пару першій касті, але ментально обмежені й здатні тільки для роботи не вище рівня секретаря, і нарешті третя каста - це звичайний робочий клас, створений для обслуговування та сфери послуг. Контроль за селекцією здійснюється державою завдяки чіпуванню людей.

У цьому і є концепція для моделі ідеального суспільства в творі Ол. Гакслі. З одного боку, навіть за наявності футуристичних елементів це виглядає дещо «стерильно», а з іншого програмне чіпування орієнтує та актуалізує твір для майбутнього.

Ознаки ідеального суспільства в творі В. Винниченка з'являються вже після створення Сонячної машини. Винахід дає людям найголовніше – їжу, яким до цього доводилося тяжко працювати на пана-капіталіста, щоб на неї заробити. Втім ситуація пішла дещо не за тим сценарієм...

Утопія існувала не довго, і так вийшло, що диво-апарат, який дав надію на світле майбутнє, приніс людям більше шкоди, ніж благ. Люди, які звикли важко працювати, отримавши Сонячну машину, втратили мотивацію до будь-якої трудової діяльності і вже стали перетворюватися на тварин, які керуються тільки першобутніми інстинктами. Саме те, що мало покращити життя людей зіграло прямо протилежну роль, одномоментно перетворивши ідеальне(утопічне) суспільство на антиідеальне(антиутопічне), а внаслідок цього майже повністю зрунувавши його(на грані дистопічного).

Отже, незважаючи на спільну жанрову належність твори «Сонячна машина» і «Прекрасний новий світ» відрізняються один від одного, і відповідно їх моделі ідеального суспільства. «Прекрасний новий світ» пропонує інноваційну концепцію – тотальний контроль за допомогою програмного чіпування, і на цій засаді як основі для моделі ідеального суспільства, а «Сонячна машина» базується на винаході, який дасть кожній

людині можливість отримувати їжу в достатній кількості, що зрештою має створити умови де люди будуть рівні один перед одним, а зрештою й ідеальне суспільство.

Література

1. Олдос Гакслі. "Який чудесний світ новий!" / Олдос Гакслі; - [пер. з англійської В. Морозов]. Львів : ВСЛ, 2016. 368 с. 2. Винниченко В.К.. "Сонячна машина" / В. К. Винниченко; - Харків : Рух, 1928. 3. Томас Мор. "Утопія" / Т. Мор, Т. Кампанелла ; [пер. з лат. Й. Кобов]. Київ : Дніпро, 1988. С. 16-114.

УДК 821.161.2

Верман Максим Олександрович
Харків, ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Наук. кер.: к. філол.н., доц. Р. В. Мельників

ХУДОЖНІЙ СВІТ У РОМАНІ ОЛЕСЯ БЕРДНИКА «ЗОРЯНИЙ КОРСАР»

Постановка проблеми. Художній світтвору – це художньо освоєна і оброблена реальність. Найбільшими одиницями такого словесно-художнього світу в О. Бердника виявляються персонажі, які складають систему та події, і є ядром сюжетів. Найважливішими компонентами художньої предметності є: акти поведінки персонажів, риси їх зовнішності (портрети), явища психіки, а також факти навколишнього буття людей (речі, що знаходяться в рамках інтер'єрів; пейзажі тощо)[2: 158]. Художній світ О. Бердника – цесинтез філософії різних духовних вчень (християнства, йоги, язичництва, буддизму)центром яких є любов.Автором піднімаються дуже важливі проблеми: кохання, розвитку чи занепаду особистості, важливості права вибору. Тому ми вважаємо, що автора слід вивчати не лише як фантаста, але й як філософа.

Актуальність статті. Роман «Зоряний корсар» Олесь Бердника наразі недостатньо вивчений українськими літературознавцями, хоча містить матеріали для вивчення комплексного оригінального всесвіту, створеного автором. Актуальність теми зумовлена необхідністю вивчення та переосмислення специфіки художнього світу «Зоряного корсара» на сучасному етапі.

Мета статті – дослідити, проаналізувати специфіки художнього світу і визначити якими концепціями він представлений у творі Олесь Бердника «Зоряний корсар».

Методидослідження – описово-аналітичний метод; метод естетико-стилістичного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Наукова фантастика як жанр і соціокультурний феномен тісно пов'язаний з бурхливим розвитком науки і техніки наприкінці XIX і початку XX ст. А родоначальником жанру вважається французький письменник Ж. Верн.Хоча сам термін «наукова

фантастика»(точніше - наукова белетристика) був уведений у 1929 американським письменником і видавцем Г. Гернсбеком. Визначень наукової фантастики безліч: література розмірковувань (Р. Гайнлайн), література гіпотеза ідей (Кобо Абе), література змін (А.Кларк), синтез науки та мистецтва(Є. Парнов) [3: 363].

Жанр наукової фантастики не мав такої популярності, а тому і розповсюдження на теренах України у 19-20 ст. як, наприклад, у європейській літературі, а через це і оригінальні художні світи, створені вітчизняними письменниками не достатньо вивчені. Тому це є актуальним питанням для сучасного літературознавства.

Художній світ — створена уявою письменника і втілена в тексті твору образна картина, яка складається з подій, постатей, їх висловлювань і виражених ними духовних феноменів (уявлень, думок, переживань тощо). Художній світ співвідносний з предметною, соціальною і психологічною реальністю, хоч наділений автором антропоморфними і просторово-часовими вимірами, упорядкований композицією твору відповідно до задуму митця [5: 70].

У цьому сенсі він є духовно-інтенціональним утворенням з власною логікою, тому художній світ трактується як друга, власне художньо-естетична, реальність, що має духовний, фікційний характер [5:70].

Жанр фантастичної літератури надає автору майже невичерпний простір для реалізації будь-яких ідей: створення нових рас, планет, навіть порушення фізичних законів (наприклад, магія), що можуть не збігатися з логікою реального світу.

Наукова фантастика дещо зменшує кількість можливих фантастичних варіантів, бо істотною вимогою жанру є теоретична можливість описаного у творі згідно з сучасною наукою, особливо, коли це так звана «тверда» наукова фантастика.

Роман Олеся Бердника «Зоряний корсар» є науково-фантастичним твором, який тяжіє все ж до «м'якої» (гуманітарної) фантастики, бо автор робить акценти саме на філософських питаннях буття [7: 277]. У творі розкривається проблематика любові, поняття гуманізму, штучного інтелекту, занепаду особистості, важливості права вибору і багатьох інших.

Головною темою і проблемою твору все ж є любов. Її життєдайна сила і важливість виявляється фундаментальним законом буття у створеному О. Бердником всесвіті. Тому вона є основною рушійною силою і сюжету також.

Загалом проблема любові є важливим питанням для творчості автора. Її відсутність завжди призводить до деградації психіки і фізіології персонажів, і навіть до глобальних катаклізмів у всесвіті.

«Суть нашого життя — невичерпні поєднання любові. Наші предки передали нам просте й величне знання: пам'ять минулого свідчить, що мислячі істоти попередньої еволюції, які вели нескінченні війни і ненавиділи одна одну, завжди доходили до повного взаємознищення. ...енергія любові,

гармонії, спів'єдності не має закінчення — її можливості відкривають шлях у невичерпність буття» [1: 91].

Т. Чернишова у своїй праці «Природа фантастики» для класифікації жанру використовує таку систему координат: одна «вісь» визначає тип оповідної структури, друга «вісь» — це «фактура» фантастичних образів. Фантастичні образи вона ділить на три групи: пов'язані з казками і язичницькими віруваннями, з середньовічною міфологією монотеїстичних релігій і народними забобонами, і третій вид — наукова інтерпретації світу у масовій свідомості.[6: 59]

Якщо розглядати роман з позиції класифікації Т. Чернишової, то «Зоряний корсар» належить до третього групи фантастичних образів. Тобто автор інтерпретує і модифікує світ, спираючись на наукові досягнення людства.

Ще одна цікава проблема, яка не часто висвітлювалась у вітчизняній фантастиці минулого століття — це поняття «що таке бути людиною?», що спільного між андроїдом (роботом) і людиною?».

Бердник розмірковує над цією проблемою вводячи до роману персонажа УРа, який пройшов шлях становлення від бортового комп'ютера до андроїда, і нарешті до людини.

«Що ви взагалі, люди, розумієте в мислячих роботах? Ви штампуєте нас для своїх потреб і не замислюєтесь, що, може, серце автомата теж болить! Що в нього вогнем горить мозок! Що його печуть нерозв'язані світові проблеми, які ви нав'язали йому! Знаю, знаю, ви смієтесь! Ви знаєте, що серця в робота нема, що його нерви з кабелів та інтегральних схем, що його мозок кристалічний! Але де вам знати, як страждає кожен атом так званої неживої матерії? Де вам знати, що любові жадає кожен кристал, навіть неодухотворена скеля!» [1: 102].

У художньому світі, створеному Бердником, любові прагне і вчиться не лише людина, але й роботи і рослини. Тому категорія любові є базовою і панівною у романі.

У «Зоряному корсарі» головна дія відбувається у звичайному реальному світі, але з переходами до альтернативних світів (у минуле і майбутнє) за допомогою прийому сну, який фактично є порталом до паралельного світу.

«Довго вовтузився, не міг заснути. І в безсонні він почав жити в дивному небувалому світі. Григир жив на іншій планеті. Звали той світ Ара... І звали Григора Меркурієм. Та найдивніше те, що він звично сприймав ті нові враження. Навіть думки в нього не виникало про Землю, про свій земний фак, про знайомих людей [1: 152].

Сюжет твору оповідається з позиції молодого криміналіста Григора Бови. Він отримує завдання знайти батька Галі Курінної. Григир знаходить дівчину, хитрощами і неправдою заслуговує її довіру, і закохується. Тому перед ним постає моральна дилема: обманювати Галю чи розповісти правду про своє завдання. Згодом стає зрозумілим, що вони — «споріднені душі». Галя і Григир розмірковують схожими категоріями, пишуть поезію,

рухаються одним напрямком, і цей зв'язок проявляється не лише у теперішньому часі.

Прототипом Григора у альтернативному паралельному світі майбутнього є Меркурій, а прототипом Галі – космократор Громовиця. І їхній зв'язок проявляється і у цьому світі також.

Ми вважаємо, що уведення паралельних світів є продуктивним прийомом у науковій фантастиці. І цей прийом часто застосовується, щоб увиразнити символіку твору, аби підкреслити певну проблему і запропонувати новий альтернативний варіант її розв'язання.

І таку фантастику С. Лем відносить до першого рівня. До цього рівня відносяться роботи, андроїди, телепати, паралельні світи, подорожі в часі тощо [4: 99].

Але паралельний світ – це явище, яке проявляється не лише у науковій фантастиці, а й у міфології, казках і навіть активно вивчається сучасною наукою.

Фактично паралельний світ – це світ, що існує поруч зі світом реального досвіду, але витісняється з нього таким чином, щоб бути непомітним і недоступним за звичайних обставин. В часи, коли люди розмірковували про світ як про площину, здавалося логічним і існування паралельні світів (над і під звичним площинним світом), тобто такі світи ідентифікувалися з царством богів і царством мертвих [7: 355].

Уведення паралельних світів розкриває характери персонажів і проблематику твору з різних сторін, а також робить усесвіт твору комплекснішим, глибшим.

Висновки. Тривалий час фантастична література вважалася несерйозним маргінальним явищем, яка трактувалася як література розваги, у другій половині 20 століття стала одним з найпопулярніших літератури [3: 364].

У 50-60-х роках під час космічного «буму» (і космічних перегонів між США та СРСР) наукова фантастика почала наближатися до філософської проблематики, намагаючись передбачити шляхи розвитку людства, техніки і застерегти від небезпечних тенденцій.

І такий філософський підхід і прагнення застерегти людство від духовної і моральної деградація прослідковується і у творчості О. Бердника.

Бердник створив великий комплексний художній світ у якому поєднується багато альтернативних світів в єдиний всесвіт. Де головним правилом буття є закон любові.

Схильність автора до синтезу різних духовних світоглядів (християнства, буддизму, язичництва) формує неповторний художній світ, у якому автор піднімає серйозні і важливі теми для сучасної людини.

Ми вважаємо, що Олеся Бердника слід і вивчати сприймати не лише як письменника-фантаста, але і як самобутнього філософа, що створив власний етичний світ, що живе за законами «любові» і «гуманності», про які ми так часто забуваємо.

Література

1. **Бердник О.** Зоряний Корсар: Фантастичний роман. – К.: Радянський письменник, 1971. 376 с.
2. **Добин Е.** Искусство детали: Наблюдения и анализ Л.: Советский писатель, 1975. 192 с.
3. **Лексикон** загального та порівняльного літературознавства. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с.
4. **Лем С.** Фантастика и футурология: в 2 кн. Кн. 1 / С. Лем. Пер. с пол. С.Н. Макарецва; под ред. В. И. Борисова. – М.: АСТ; Ермак, 2004. – 274 с.
5. **Літературознавчий** словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В. І. Теремка. — К.: ВЦ «Академія», 2007. – 752 с. (Notabene).
6. **Чернышева Т.А.** Природа фантастики. - Иркутск: Издательство Иркут. ун-та, 1985. – 336 с.
7. **Stableford, B. M.** Science Fact and Science Fiction: An Encyclopedia / B. M. Stableford. - New York : London, Taylor & Francis, 2006. – 729 p.

Демиденко Ксенія Валеріївна

Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Наук. кер.: к. філол. н., доц. О.С. Лук'янова

ДЕТЕКТИВ ЯК ЖАНР МАСОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Масова література – складне утворення, що zarazом є частиною словесності й масової культури. Вивчення її як феномену неодмінно має міждисциплінарний характер. Для повного висвітлення специфіки функціонування популярного письменства доцільно користуватися методами соціології, культурології, лінгвістики.

Детектив – жанр, специфічний для масової літератури й кінематографу ХХ століття. Основоположники детективу – Едгар По й Вілкі Коллінз, але справжнє народження цього жанру мало місце в оповіданнях Конан-Дойля про Шерлока Голмса. Очевидно, основний елемент детективу як жанру полягає в наявності в ньому головного героя – слідчого, детектива (як правило, приватного), що розкриває (detects) злочин. Головний зміст детективу – пошук істини. [3: 79].

На сьогодні детективи домінують серед книг, які побачили світ протягом ХХ століття. Як зазначає Д. Харлан, «детективний жанр належить до того різновиду прози, який досить довго залишався без уваги серйозної критики. Вірогідно, саме загальнодоступність і популярність творів викликала сумніви в їх художності» [1: 179].

Детектив зараховують до різних жанрів масової літератури за такими ознаками: 1) високий ступінь стандартизації; 2) розважальна функція (детектив відповідає потребам читачів відпочити і втекти від дійсності). Вони і задають універсальну формулу детективу як художнього твору, характерну для будь-якого зразка цього жанру. Літературна формула вміщує в собі традиційні способи опису деяких конкретних предметів або людей, традиційні епітети, образи, стереотипні зображення персонажів, загальну сюжетну схему. Такі формули і лягають в основу творів масової літератури,

дозволяючи повною мірою реалізувати жанр. Детективна формула набуває свого неповторного наповнення в кожному конкретному творі кожного конкретного автора.

С. Ейзенштейн зазначає, що детектив завжди привертає увагу читача «тим, що це найбільш дієвий жанр літератури. Від нього не можна відірватися. В ньому є засоби і прийоми, які максимально “приковують” людину до читання. Детектив – сильнодіючий засіб. Це той жанр, де засоби впливу оголені до межі» [2: 107].

Детективний роман перетворюється на здобуток масової літератури, коли здобуває ескапістські функції, проповідує ідею втечі від дійсності, відволікання від реальних проблем соціального життя. До того ж реалістичний детектив, яким би жорстоким він не був, завжди пов'язаний із катарсисом, очищенням. Так, як і в класичній драмі, відбувається «очищення» читача за допомогою жалю й страху. Коли такого очищення немає, детектив перетворюється в смакування актів насильства, пропаганду жорстокості й культу сили. І тоді детектив справді стає здобутком масової літератури [4: 224].

Отже, можна зазначити, що належність детективу до масової літератури пояснюється низкою причин, що змушують читача знову і знову звертатися до цього жанру: отримані емоції, подолання страхів, зацікавленість у грі та змаганні, відгук на перевірку інтелектуальних здібностей – бажання розгадати таємниці, потреба в читанні і спостереженні за цікавими характерами, прагнення відчувати романтику повсякденного міського життя.

Масовий читач звертається до детективного тексту, щоб відпочити, звідси – легкість тексту, довершеність діалогів, простота фраз, мінімум описів, максимум інтриги, обов'язковість гумору, зрозумілість, простота мови.

Література

1. **Вольський М.** Легке читання. Роботи з теорії та історії детективного жанру. Новосибірськ, 2006. С. 173–277. 2. **Ейзенштейн С.** Трагічне і комічне, їх втілення в сюжеті. *Питання літератури*. 1968. № 1. С. 107. 3. **Руднєв В.** Словник культури ХХ століття. Москва, 1997. 384 с. 4. **Шестаков В.** Міфологія ХХ століття: Критика теорії і практики буржуазної «масової культури». Москва, 1988. 224 с.

УДК 84'61

Дрожжина Катерина Василівна
Харків, ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Наук. кер.: к. філол. н., доцент Р.В. Мельників

ТЕМА ВІЙНИ У ТВОРІ СЕРГІЯ ЖАДАНА «ІНТЕРНАТ»

«Цю війну не помістиш в один роман»
Сергій Жадан

Мета дослідження – проаналізувати авторський підхід до осмислення теми війни в романі «Інтернат» Сергія Жадана.

Сучасність та відвертість написаних творів Сергія Жадана привертають увагу багатьох журналістів, літературознавців чи критиків не тільки в Україні, а й за кордоном, про що свідчить багато рецензій, коментарів до поетичних або прозових здобутків автора. «Це “воєнна проза”, проте не цілкомзвична: ми такої “прози про війну” ще не знали. Але ж ми й війнитокої не знали. Її не булоані в нашомужиттєвомудосвіді, ані в читацькому. Тепер маємо прозу, незвичну для нас, бо й війна незвичайна (вже є стале означення “гібридна”, але це означення – зовнішнє і щодо залучених у війну людей, і щодо цієї прози, яка найменше “зовнішня”; її “об’єктивність” створюють інші засоби, складніші за умовного “стороннього спостерігача”). Війна тут не так описується, як відчувається»[1].

Роман наскрізно пронизаний атмосферою страху, приреченості, антигуманності, зневіри та певних розчарувань, про це у своїй рецензії «Про “відмороженого” Пашу Сергія Жадана» писала Н. Головченко: «Автор висвітлює **тему**, яку ми, непосвячені містяни (кияни, вінничани, житомиряни тощо), обивателі, офісний планктон, мешканці села, високочолі науковці та інші категорії українців), тобто ті, хто бачить/чує/читає про АТО тільки у ЗМІ та соцмережах, і не переживав обстрілів, розрухи, переміщення, страху, голоду, бруду безпосередньо в Донецькому чи Луганському регіоні 2014–2018 року, – не знаємо. Отже, твір є абсолютно реалістичним (ніяких вигадок і сюру), пізнавальним, у ньому правдиво зображено **життя звичайних людей у прифронтовійзоні**, яка переходить підвладу то тих, то іншихвійськовихформувань»[3].

Тема війни в «Інтернаті» розкривається за допомогою зображення персонажів, їхніх почуттів і відчуттів, через місцевість (до речі, в тексті не названо у якому саме населеному пункті відбуваються події, але, насправді, це є зрозумілим). Постійний поділ на «своїх» та «не наших» демонструє вічне протистояння. Роман дуже емоційний, іноді категоричний, але війна тут описується суб’єктивно, тобто від імені головного героя.

Ліричні відступи, невпевненість у собі, постійні роздуми «про себе», які супроводжують головного героя Пашу також надають тексту ще більшої образності. «Загалом Паша – це “ватник”, і він не викликає симпатії, хоч його байдужість резонує з можливістю байдужості читача – до гібридної війни

навіть байдужість гібридна»[2]. І справді, немає однозначної відповіді про те, ким є Паша, антигероєм чи героєм? Учитель української мови, який «сам не вміє говорити, і не може навчити говорити своїх учнів» [4], який викликає лише жаль в очах інших людей, за те, що він немає певної позиції, за те що він «інертна індиферентна особа, учитель (!), – без високих ідей, без амбітних намірів, без сліду філософських розмислів чи значущих учинків. Середньостатистичний обиватель із провінції. Тип маленької людини пострадянського періоду, провінційного (донецького) розливу, або періоду “типу” незалежності, або загалом образ типового пересічного українця після всіх етапів репресій, голодоморів, еміграцій, імперій і війн»[3]. Образ учителя в романі знецінюється, руйнує всі шаблони «інтелігенції» та поважної професії.

Не менш важливий образ племінника Сашка, який був у тому самому покинутому інтернаті, лише тому, що Паша не хотів брати на себе відповідальність за його виховання, бо відчував тягар відповідальності ще й за батька. Саме тут відчувається настрій багатьох українців, які звикли жити за принципом «нічого не знаю, нічого не чую і не хочу чути», і тому одразу бачимо жахливі наслідки. На противагу цьому образу, виступає також образ домашнього затишку, своєї території, аби як погано та страшно там не було в атмосфері війни, все одно Жадан ніби навмисно акцентує важкий та довгий шлях додому, де лише там відчуваєш полегшення і захищеність, навіть коли так близько лунають постріли. Дорога: від дому до вокзалу, від вокзалу до інтернату, і знов додому, під час якої кардинально змінюється світогляд Паші та відбувається певне переосмислення цінностей «його перехід від зневіри до віри, від байдужості до включеності»[2].

Отже, тематика війни в романі Сергія Жадана є дуже українізованою, у неї закладені особливості місцевої природи, і менталітет, і образ «простого люду», «наших» і «не наших» військових, беззахисних дітей, жінок і людей похилого віку. Через персонажів простежені настрої невпевненості, байдужості, безвідповідальності, безкарності та жалю. Роман про те, що війна може бути іншою, від тієї, яку ми звикли сприймати.

Література:

1. Булкіна І. Рецензія Сергій Жадан. Інтернат [С. Жадан. Інтернат. (2017)]. Посилання: <https://krytyka.com/ua/reviews/internat>
2. Василенко Г. Рецензія Сергій Жадан. Інтернат [С. Жадан. Інтернат. (2017)]. Посилання: <https://krytyka.com/ua/reviews/internat>
3. Головченко Н. Рецензія. Про «відмороженого» Пашу Сергія Жадана. [С. Жадан. Інтернат. (2017)]. 24.05.2018. Буквоїд. Посилання: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/05/24/072033.html>
4. Жадан С. Інтернат [Текст]: роман. – Чернівці: Меридіан Чернівці, 2017. – 336 с.

Зайцева Олена Юріївна

Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Наук. кер.: к. філол. н., доц. О.С. Лук'янова

НОВЕЛА «НА ОСТРОВІ» МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО КРІЗЬ ПРИЗМУ ТЕХНІКИ ПОТОКУ СВІДОМОСТІ

Роль потоку свідомості у розвитку літератури вимагає концептуального переосмислення на підставі новітніх здобутків психології, філософії та мистецтвознавства. Нині для цього відкриваються сприятливі перспективи. Підхід до літератури змінився, отже, **актуальність** дослідження полягає в тому, що можливе нове прочитання вже відомих творів Михайла Коцюбинського.

«Потік свідомості», за В. Кухаренко, є «однією з форм внутрішнього мовлення персонажу, яка дає змогу автору (і читачам) зазирнути у внутрішній світ персонажа, спостерігати за його думками і поглядами в процесі формування останніх. І як віддзеркалення ментальних процесів, представлене у формі внутрішньої мови, що не пройшли лінгвістичної обробки, яка б зробила це внутрішнє висловлювання зрозумілим для читачів» [2: 10].

У своїй новелі «На острові» М. Коцюбинський із художньою яскравістю і психологічною точністю з текстовим і підтекстовим смисловими ритмами змальовує свідомість, її складні імпульси і функціонали, її безперервний плин. Увесь сюжет побудований на зорових, слухових і символічних образах, таких як агава, годинник, море, туристи. Усе це є невід'ємною частиною свідомості як автора, так і читача.

За структурою оповідання «На острові» нагадує музичну сонату. Як музичний твір апелює безпосередньо до ірраціональної сфери людини, так й імпресіоністична образність письменника «тримається на визнанні самоцінності суб'єктивних вражень, коли важливий не так сам предмет, як ставлення до нього, миттєве його сприйняття» [1: 214].

Провідним мотивом новели «На острові» є ідея вічності, безперервності людського буття. На острові зароджується роман, який не має продовження: роман розвивається без слів, лише погляду достатньо, щоб зрозуміти, чи «навіки» тебе кохають. Читач стає свідком «роману очей». Закінчується твір зображенням символічного образу агави – рослини, яка «цвіте, щоб умерти, і умирає, щоб цвісти» [3], яка живе доти, поки не зацвіте, а зацвівши, одразу помирає. Художній зміст твору розкривається за допомогою внутрішніх монологів, діалогів без слів, описів екзотичних пейзажів. Значною перевагою твору є передача експресії несподіваних почуттів, яка повністю налаштовує на настрій письменника і дозволяє зануритися у свідомість головного героя.

Увесь «сюжет» відбувається в голові ліричного героя. Тут головний персонаж Я-свідомість. Вибух різноамплітудних почуттів героя виливається в словесний усвідомлений потік мовлення. М. Коцюбинський дає розгорнуту – складну і багатоявищну – картину потоку свідомості.

Отже, новела «На острові» М. Коцюбинського структурована технікою потоку свідомості, а також насичена зоровими й слуховими образами, що характерно для авторської манери письменника.

Література:

1. Колобаєва Л. Концепция личности в русской литературе рубежа XIX–XX вв. Москва, 1990. 336 с. 2. Кухаренко В. Практикум з стилістики англійської мови. Вінниця, 2003. 160 с. 3. Коцюбинський М. На острові. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/kotsiubynskyy-mykhaylo-mykhaylovych-na-ostrovi2565%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/kotsiubynskyy-mykhaylo-mykhaylovych-na-ostrovi2565%20(1).pdf).

Нагорна Ольга Михайлівна

Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Наук.кер.:к. філол.н., доц О.С. Лук'янова

«БЛАКИТНА ТРОЯНДА» ЛЕСІ УКРАЇНКИ ЯК МОДЕРНА ДРАМА

Вивчаючи творчість Л.Українки, можна сказати, що велику увагу письменниці приділяла саме драмі. «Блакитна троянда» – це один з найперших творів поетеси кінця XIX початку XX століття. Згодом письменниці створить драматичні поеми та соціально-філософські драми: «В катакомбах», «Одержима», «Кассандра» тощо.

П'єса «Блакитна троянда» написана прозою в 1896 році. У центрі твору письменниці ставить сучасну жінку – «панну» Любов Гощинську. В інтер'єр помешкання письменниці додає «щось moderne». Самі герої п'єси ведуть розмову в «стилі модерну». Вони говорять про символістів, нові школи в малярстві. Їхня увага прикута до проблеми власного «я», «пізнання самого себе». Читаючи драму Л.Українки «Блакитна троянда», не можна не помітити, що безліч деталей взяті ніби з життя самої поетеси.

У творі письменниці порушує низку питань. Вона дає відповідь на запитання: «для чого має жити людина?», порушує питання жіночого героїзму та гуманності, роль та місце жінки в літературі, культурі, суспільних взаєминах. У її творі герої міркують про «ненормальну любов» і «нормальне щастя». Світ, який показаний у п'єсі «Блакитна троянда», складається з інтелігентних дворян. Вони добре освічені, милі, приємні люди. Всі вони матеріально забезпечені та можуть не думати про завтрашній день.

Попри все це паничі не можуть знайти собі місця в житті. Їх знання мов, зацікавленість літературою і театром не приносять користі ані їм самим, ані іншим людям.

Сучасники, після декількох невдалих постанов «Блакитної троянди», не сприйняли її. Вони говорили, що драматургія Л.Українки є несценічною, що ці твори є тільки для читання. Про це говорилося у тодішніх виданнях «Киевское слово», «Жизнь и искусство». Та багато відомих людей підтримували письменницю, вбачаючи у цій п'єсі автобіографічність та особисту життєву драму. Зокрема П. Рулін, який досліджував історію українського театру та українську драму писав: «...Вражають всі ці їхні присуди своїм гострим, майже злорадісним тоном; начебто втішала рецензентів та невдача, якої зазнала українська драма, виходячи поза відмежованої їй теми» [8: 14].

Попри все те, що п'єса «Блакитна троянда» зазнала нищівної критики, вона захоплює своєю можливістю порушувати суспільно-політичні та морально-етичні проблеми між молодим поколінням та людьми старшого віку. На той час дослідження драматургії Лесі Українки було неповним. У своїх творах письменниця піднімала життєво-важливі питання нового часу. Вона давала змогу людям подумати над сенсом життя, їх місця і ролі у суспільстві. З часом критики почали ставитися прихильніше до п'єси. У своїй монографії В. Агеєва писала: «Так, «Блакитна троянда» – одна із слабших речей у доробку Лесі Українки. Але щодо тодішнього українського театру, то вона могла б збагатити його не з меншими, очевидно, підставами, ніж багато п'єс Карпенка-Карого й Кропивницького» [1: 111]. Отже однозначні заперечення щодо мистецької вартості п'єси є недоречними. З часом критики і науковці приділяють п'єсі більше уваги і намагаються робити детальніший аналіз твору.

У своїй драмі Леся Українка зуміла показати оригінальну версію життя української модерної жінки на межі XIX і XX століть. Ідеальне кохання, втілене в образі «блакитної троянди», розкриває смисл високого, небуденного почуття.

Література

1. Рулін П. Перша драма Лесі Українки // Українка Леся. Твори: У 12т. Нью-Йорк, 1954. Т.5. С.7-28. 2. Агеєва В. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації : монографія / Віра Агеєва. – К. : Либідь, 1999. С. 111.

УДК 821.161.2.091Сковорода+821.112.091Гете

*Солодка Лілія Олексіївна
Полтава, ПНПУ імені В.Г. Короленка
Наук. кер.: ст.викл. О.І. Ніконенко*

МОТИВ СВОБОДИ У РЕЦЕПЦІЇ СКОВОРОДИ ТА ГЕТЕ

Філософія – один з важливих чинників осягнення світу. Любомудри вкладають у свої письмена неоціненну гаму вчень і передають свої праці у

вічність. Ми послуговуємося повсякчас цією мудрістю, більше чи менше осягаючи калейдоскоп філософських думок. Філософські вчення ми починаємо осягати ще зі шкільних років, аби у майбутньому закріплювати і розширювати ці знання, позаяк філософія – це і є наше життя.

Мотив свободи – один із найважливіших факторів людського буття. Кількість праць, присвячених мотиву свободи у творчості Сковороди та Гете, є нечисельною. Власна перекладацька рецепція мотивує на дослідження та аналіз зразків лірики величів світового дискурсу, осмислення їх на тлі сучасності, тому це аргументує дослідження обраної теми і у цьому ми вбачаємо актуальність роботи. У роботі використано переклад Солодкої Лілії Олексіївни.

Мета статті – розглянути конкретні віхи життя і творчості Сковороди і Гете, аби осмислити, як формувалися їхні філософські істини та естетичні погляди крізь обрії епох; розглянути спільні та відмінні доміанти у житті та творчості; проаналізувати філософські зразки Сковороди «Delibertate» і Гете «Prometeus», здійснити компаративний аналіз поданих літературних зразків. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- здійснити компаративний аналіз «Prometeus» Гете з типологічно схожими українським зразком Сковороди «Delibertate»;
- окреслити основні мотиви вибраної лірики;
- простежити особливості світоглядної позиції Гете та Сковороди,
- узагальнити місце та роль вибраної поезії Гете та Сковороди на тлі сучасності.

У роботі використано такі методи: історико-культурний, порівняльний, творчо-генетичний, аби вивчати зв'язки літературних творів з культурними явищами певної епохи.

Маємо ґрунтовні праці, присвячені дослідженню мотиву свободи у Сковороди, зокрема М. Поповича, А. Пащука, Д. Чижевського, М. Ващука та ін. У розвідках Б. Шалагінова, Б. Завідняка та ін. репрезентовано мотив свободи у творчості Гете.

За чинною шкільною програмою у дев'ятому класі з української літератури вивчається постать славетного філософа, мислителя, письменника Г.С. Сковороди, а зі світової літератури – мислителя, натураліста, просвітителя Й.В. фон Гете. Ці величні титани мудрості, неначе вічний факел гуманності, який осяває світлом праведну дорогу кожному поколінню.

Незважаючи на різні умови життя, різні світоглядні доміанти, спостерігаємо у творчому доробку мислителів спільність задумів.

3 грудня 1722 рік – це особлива дата не лише для нас, українців, але для усього світу загалом. У цей знаменний день народився філософ, байкар, перекладач, поет, просвітитель, педагог – Григорій Савич Сковорода, філософія якого вивчається в усьому світі. 28 серпня 1749 року доля подарувала всьому світові постать письменника, прозаїка, натураліста, філософа, державного діяча – Й.В. фон Гете. Це говорить про те, що XVIII століття багате подихом філософії, вічних учень, невичерпної мудрості і багатства вічного слова. Ці особистості формувалися у досить сприятливих

умовах: Сковорода народився на Чорнухинщині (нині знаходиться музей-садиба) у козацькій родині, з дитинства ріс дивакуватою дитиною, яка була заглиблена у свій внутрішній світ. Гете народився у старому німецькому торговельному місті [Франкфурті-на-Майні](#) (нині знаходиться музей) у сім'ї заможного [бюргера Йоганна Каспара Гете \(1710 – 1782\)](#), імперського радника, колишнього [адвоката](#). Умови життя формували сприятливі можливості подальшого навчання: Григорій вступив до Києво-Могилянської академії, яка була осередком навчання в апогеї свого розвитку. Сковорода поглиблював свої вміння, володів риторикою, граматику, синтаксисом, вивчав латинську, грецьку, церковнослов'янську, польську, німецьку та інші мови. Володів прекрасно латинською, писав вірші цією мовою, перекладав. Він захоплювався творчістю античних філософів, вибудовуючи свій власний стиль письма. Як для Сковороди Києво-Могилянська академія, так для Гете осередком науки став [Лейпцігський університет](#), де мислитель удосконалював свої знання. Ще з дитинства познайомився з «Іліадою» та «Одіссеєю» Гомера, читав Овідія в оригіналі.

Це говорить про те, що мислителі поширювали свої знання, відкриваючи незвідані сторінки, осягаючи науку силою свого розуму. Вищу освіту Гете завершив у [Страсбурзькому університеті](#) в 1770 році, де захистив [дисертацію](#) на звання доктора права, Сковорода ж не завершив свого навчання у академії, бо хотів побачити світ у всіх його іпостасях (хоча неодноразово повертався, аби довчитися), багато подорожував, враження описував у своєму доробку.

Німеччина XVIII ст. формувала епоху Просвітництва. Характерною ознакою цієї доби була об'єднуюча ідея, яка змогла поєднати різних за своїми світоглядними баченнями представників – від найрадикальніших до, здебільшого, дуже помірних. Ця ідея формувала єдність і неподільність німецького народу, його вільний розвиток в усіх сферах національного буття. Геніальним представником був Й.В. фон Гете, який залишив величезний творчий спадок. Він стверджував, що «людина за своєю природою – творець». Він створив неперевершені афоризми, зіткані з ниток людського життя. Філософ запевняв: «Мало знати – потрібно ще й уміти застосовувати; мало хотіти – потрібно ще й робити». Його твори стали символом духовної і культурної єдності німецького народу.

Творчість Сковороди – утілення просвітницьких ідей. Після чисельних мандрівок світом, він сформував гуманістичні підвалини для осягнення життя і передачі істинних вчень поколінню. Він був прекрасним педагогом, який обстоював ідею «щастя»: кожна людина має бути щасливою. У своїх учнях він розвивав свободолюбство, відчуття справедливості у всіх його проявах. Він вибудовував ідею «спорідненої праці» як найбільшого щастя і призначення особистості у світі. Ці ідеї знаходимо і у творчості Гете, які теж підводним каменем променіють у творчому доробку митця.

Обидва філософи зверталися до релігійної тематики, аби показати гуманістичні вчення і направити люд на істинних шлях. Мудреці зверталися до різноманітних літературних форм, що показує їх неабияку значущу творчу

спадщину. Це різноманітне коло проблем, зокрема зустрічаємо у творчому доробку митців алегоричні образи на тлі того світу, в якому вони жили і творили. Вони утверджували працю як невід'ємнеджерелолюдського начала, природа як втіленняусіхідей, помислів, злиттялюдського і природньогоструменя.

Ми бачимо багато спільного у філософських та естетичних вподобаннях, незважаючи на те, що письменники вихідці з різних країн, мали різну культуру, звичаї та попри це спільним для них залишалося вічне: мистецтво, філософія, релігія, природа, освіченість, аби ознайомитися з літературою, осягнути граматику мов, щоб читати в оригіналі, і таким чином, вибудовувати власну не лише філософську, але й громадянську позицію.

За вічні обрії життя Г. Сковорода відійшов у віці 72 роки [9 листопада](#) ([29 жовтня](#) ст.ст.) [1794](#) року в селі Пан-Іванівка (на сьогодні [Сковородинівка Золочівського району Харківської області](#)) в домі Андрія Ковалівського, на хресті увіковічнилися слова: «Світ ловив мене, та не спіймав».

22 березня 1832 року у віці 83 років Гете помер у Веймарі, а [26 березня](#) труну з тілом Гете помістили в герцогську [усипальницю](#) поруч з прахом Ф. Шиллера.

Тему свободи, волелюбності, права людської особистості на вільність, засудження влади, тиранії, самодержавства мислителі втілювали у своїх творах. Чинна програма для дев'ятикласників пропонує вірш «Delibertate», у перекладі з латинської означає «Про свободу». Так, у ліричному зразкові йдеться про свободу як запоруку щастя на землі. Є алюзія на історію України, гноблення народу, який опинився у ярмі. Філософ крізь призму власного світобачення вимальовує концепт «свободи» як найвищої цінності людського життя.

Что то за волность? Добро в ней какое?

Ины говорят, будто золотое.

Ах, не златое, если сравнить злато,

Против волности еще оно блато.

О, когда б жемнѣ в дурнѣ не пошиться,

Дабы волности не могл как лишиться.

Будь славен вовѣк, о муже избранне,

Волности отче, герою Богдане! [1]

Що таке вільність? Добро в ній якеє?

Хтось, ніби, каже – воно золотее.

Не золотее, якщо зрівнять злото,

Проти свободи воно ще болото.

Ой, тільки б в дурні мені не пошитись,

Щоб без свободи не міг я лишитись.

Славний навіки будь, душе назване,

Вільності отче, герою Богдане (тут і далі переклад мій).

Як і Сковорода, Гете утілює ідею волі свободи у однойменній оді «Prometeus» «Прометей», яка вивчається за шкільною програмою у дев'ятому класі.

Лейтмотив оди – монологічне звернення Прометея до Зевса з метою знищення замертвілих традицій, людських страхів, натомість піднесення і ствердження людського духу, його величі. Гете уособлює образ Прометея як символ атеїстичної пропаганди. У кожній із семи строф Прометей звертається до Зевса, щоб той залишив його у спокої, дав вільність людям. Він прагнув уславити самопожертву та силу духу, знищити замертвілі традиції, які чорним полотном нависають над індивідом, пригноблюють і винищують у людині особистість[2].

У першій строфі Прометей звертається до Зевса з проханням залишити людині все те, що їй по праву належить, те, що їй напрочуд рідне і необхідне:

Bedecke deinen Himmel, Zeus,
Mit Wolkendunst,
Und übe, dem Knaben gleich,
Der Disteln köpft,
An Eichen dich und Bergeshöhn;
Musst mir meine Erde
Doch lassen stehn
Und meine Hütte, die du nicht gebaut,
Und meinen Herd,
Um dessen Glut
Dumichbeneidest[3:15].

*Закрий своє Небо, Зевсе,
Хмарним гірським туманом,
І практикуй, як хоч все,
Й голову знось ураганом.
Влучай у гірські вершини,
Бо я жадаю землі.
Дай жити на дідівщині,
Бо й хату змайстрив не ти.
І хата, і піч моя
Для мені і рай, і пекло,
Робота вся ця не твоя,
Й не заздрь мені так запекло.*

У другій строфі автор передає всю зневагу до богів, його слова наповнені викривальним і ницим ставленням:

Ich kenne nichts Ärmeres
Unter der Sonn' als euch, Götter!
Ihr nähret kümmerlich
Von Opfersteuern
Und Gebetshauch
Eure Majestät,

Und darbtet, wären
Nicht Kinder und Bettler
Hoffnungsvolle Toren[3:15].

*Нічого не знаю біднішого
Під сонцем, ніж ви, Богове,
Нещедро частуєте нищого
Диханням вашим громовим.
Ваше величне дихання
Зовсім би стало змарнілим.
Коли б й жебраки і діти
Не поклонялись спітніло.*

У третій і четвертій строфах Герой згадує своє минуле, наївність дитячу і незрозумілість суцього життя, прозріння приходить значно пізніше, навіяне дитяче марево зникає, натомість постають правдиві реалії:

Wer half mir
Wider der Titanen Übermut?
Wer rettete vom Tode mich,
Von Sklaverei?
Hast du nicht alles selbst vollendet,
Heilig glühend Herz?
Und glühtest jung und gut,
Betrogen, Rettungsdank
Dem Schlafenden da droben?[3: 15-16].

*Хто допоміг мені
Проти свавілля титанів?
Хто врятував від смерті
І рабства страшних океанів?
Можє, само ти звершило,
Серце, в паланні святім,
Ти за рятунок молило,
До тих, хто спить на горі.*

У шостій і сьомій строфі прослідковується, що відбулася еволюція героя: тепер він особистість, вільна у своїх пориваннях, він – бунтівник, який руйнує замертвілі і старі стереотипи, отримуючи від цього безмежне щастя і задоволення. Бо кожний прагне свободи, вільності у всіх діяннях:

Hiersitz' ich, forme Menschen
Nach meinem Bilde,
Ein Geschlecht, das mir gleich sei,
Zu leiden, zu weinen,
Zu genießen und zu freuen sich,
Und dein nicht zu achten,
Wie ich![3: 16].

*Тут я сиджу і формую
В своїй віковичній картині,
Й людей я таких лаштую,
Які чимось подібні мені.
Щоби ридати і плакати,
Й бачити світле життя,
Щоби тебе зневажати
Точно так само, як я.*

Отже, філософи свідомо використали концепт «свободи» як найвищої цінності у світі. Бо лише воля дарує справжнє щастя і розмаїття життя, а загарбницьке спрямування знищує як одну особистість, так і весь світ. Порізного мудреці оформили свої ліричні зразки. Сковорода обстоював історичні перипетії, уславлюючи народного спасителя – Хмельницького. Гете ж у завуальованій формі викривально визискував політичну верхівку, встановлюючи інтертекстуальні зв'язки з античною літературою, зокрема Есхілом «Прометей закутий».

Філософські істини не може розділити відстань, для них не існує кордонів (Україна, Німеччина), думки мудреців суголосні, аби на землі панував мир, свобода, гуманізм, естетичні та етичні ідеали. Усі обставини, місця, історична думка – всі ці деталі впливають на формування філософських вчень та ідеалів. Тому творчість письменників, а надто філософів, варто оцінювати крізь призму епохи. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у порівняльному аспекті творчого доробку митців.

Література

1. **Ізборнік Григорій Савич Сковорода** / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov1.htm> (останній перегляд 22.04.2020).
2. **Солодка Л.** Образ Прометея очима двох геніїв – Шевченка та Гете / Л.Солодка // зб. наук.праць. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 37. – С. 319-323.
3. **Goethe J.W.** Ausgewählte Gedichte / Johann Wolfgang von Goethe. – Москва: Издательство литературы на иностранных языках, 1940. 167 с.

УДК 84'61

Черногуз Юлія Костянтинівна
Харків, ХНПУ імені Г.С.Сковороди
Наук.кер.: к.філол.н., доц. Р.В. Мельників

ІСТОРИЧНІ МОТИВИ В ЛІРИЦІ ЛІНИ КОСТЕНКО

Поетичний доробок Ліни Костенко перебуває під пильною увагою науковців уже кілька десятиків років. З-поміж знакових праць слід відзначити дослідження В'ячеслава Брюховецького «Ліна Костенко: Нарис творчості», Галини Кошарської «Творчість Ліни Костенко з погляду поезики

експресивності». Заслуговує на увагу «Історичний роман Ліни Костенко «Маруся Чурай»: шкільна версія аналізу» Григорія Ключека, який є досить гарним навчальним посібником для широкого кола, у тому числі, учнів і вчителів. Під новим кутом зору проаналізована творчість поетеси у дисертаційній роботі Руслани Мариняк «Історіософія поезії Ліни Костенко».

Утім, популярність творчості Ліни Костенко і серед читачів, і серед літературознавців спричинила формування певних стереотипів у сприйнятті її доробку. Тож на сьогодні є потребав перепрочитанні її лірики і зокрема в поглибленому аналізі історичних мотивів. Цим зумовлена **актуальність нашого дослідження**.

Мета роботи – проаналізувати історичні мотиви в поетичній творчості Ліни Костенко.

В основу аналізу ми беремо поняття мотиву, означене Б. Томашевським, – як «нерозкладна частина твору» [4:182], та спираємося на концепцію мотиву І. Силантьєва, передусім щодо повторюваних варіативних компонентів [3:87].

Слід зауважити, що характерною рисою, яка вирізняє творчість Л. Костенко, є поєднання минулого із сьогоденням, їхнє балансування на межі реальності та легенди. Для поетеси кожна подія минулого – це національна пам'ять, наше теперішнє та майбутнє. Сама авторка так охарактеризувала свою творчу рису: «І дві мене, прозорі від безсонь, / на перехресті вічності й вівторка, / стоять під тінню бронзових долонь //» [2:133].

У своїй ліриці Ліна Костенко використовує такий літературний засіб, як звернення до праобразів давньої України. Це допомагає читачеві повернутися до витоків української нації, формувати національну свідомість та гордість за історичне минуле України. Саме такі образи присутні в поезії «Погаслі кострища стоянок».

Через античні мотиви, які поетеса широко використовує у своїй творчості, проводиться паралель з сучасністю та висміюються негативні явища сучасного світу. У поезії: «Будь щедрою, хай плаче твоє листя» Ліна Костенко розповідає нам не про руїни Трої, а про те, як руйнується держава, як її розривають на шматки заради наживи: «Кассандра плаче на руїнах Трої, в руїнах Трої гріється змія» [2:81].

Мотив подорожі в часі описано в поемі-баладі Ліни Костенко «Скіфська одіссея», де розкривається вічна тема нерівності між бідними та багатими: «Бо їде цар з рабами та скарбами, царя везуть вози і барабани. І мертві слуги мертвого царя тримають мертвих коней за вуздечку. [2:436] – Коли вмирає простий чоловік, хіба ж затіють стільки камуфлету?» [2:437]. Образ часу у творі передає читачеві ідею єдності поколінь: минулого, теперішнього та майбутнього.

Поезія «Іма Сумак» [1:29] розповідає про дівчину, яка дуже страждає, спостерігаючи загибель цивілізації інків, знищеної завойовниками. Авторка твору проводить паралель між минулим і сьогоденням, розкриваючи найгірші риси людини у погоні за наживою.

Тісно переплітається з історичними мотивами у ліриці Ліни Костенко мотив єднання людини з природою. Поєднання цих мотивів простежується у вірші «Інкрустації», де авторка разом із біблійними героями застерігає сучасне та майбутнє покоління від нового «чорнобиллю»: «Загидили ліси і землю занедбали. Поставили АЕС в верхів'ї трьох річок», «І мертві, і живі, і ненароджені нікого з вас довіку не простять!» [2:124].

Своєрідним екскурсом в історію української нації є вірші: «Чадра Марусі Богуславки», «Горислава-Рогніда», «Любов Потьомкіна», «Стара церковця в Лемешах», «Цирк», «Любов Нанесена» та ін. В образах українських жінок Ліна Костенко узагальнює патріотизм та самосвідомість українців.

Основною ідеєю історичних мотивів поетеси є аналіз свідомості українського народу, його місця серед інших національних культур, збереження історичної цінності подій, які вплинули на інтеграцію української нації у світову спільноту. При цьому поетеса закликає кожного з нас бути невід'ємною частиною свого народу і своєї держави.

У центрі цих міркувань стоїть величезна сила поетичного слова Ліни Костенко. Її філософські роздуми щодо історичної цінності подій, що відбувалися у світі, їх ролі для сучасності та досконалості людини, передусім, увиразнюються в літературній спадщині поетеси.

Література:

- 1. Ключек Г.** Ліна Костенко: Навчальний посібник-хрестоматія. — Кіровоград: Степова Еллада, 1999. — 320 с.
- 2. Костенко Л.** Вибране / Ліна Костенко. — Київ : Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1989. — 560 с.
- 3. Силантьев И.** Поэтика мотива / И. В. Силантьев ; [отв. ред. Е. К. Ромодановская]. — М. : Языки славян. культуры, 2004. — 296 с. — (Язык. Семиотика. Культура).
- 4. Томашевский Б.** Теория литературы. Поэтика : [учеб. пособие] / Борис Викторович Томашевский ; [вступ. ст. Н. Д. Тamarченко ; коммент. С. Н. Бройтмана при участии Н. Д. Тamarченко]. — М. : Аспект Пресс, 2002. — 333, [3] с.

**Збірник наукових праць
студентства й наукової молоді**

*Матеріали X Всеукраїнської науково-практичної
конференції студентства й наукової молоді
(Харків, 29 квітня 2020 року)*

Електронне видання

Статті подаються мовою оригіналу
в авторській редакції

Відповідальний за випуск Голобородько К.Ю.
Редактор Лебеденко Ю.М.